

Lluís Domènech i Montaner, polític.

~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

El genial arquitecte del modernisme català, va morir a Barcelona el dia 30 de desembre de 1923. Havia nascut l'any 1850 i va tenir un gran paper en la història del catalanisme del seu temps.

Havia estat catedràtic de l'Escola d'Arquitectura i autor d'una sèrie d'edificis que encara es conserven: el de l'actual Museu Zoològic, el del Palau de la Música Catalana, el de l'Hospital de Sant Pau, el de l'Institut "Pere Mata" de Reus i alguns més.

Políticament, va començar a actuar al Centre Català d'on va sortir per a fundar la Lliga de Catalunya (1887) de la qual fou president. També va presidir la Unió Catalanista (1892) i l'Ateneu Barcelonès (1897-1898 i 1911-1913). Després va ingressar al Centre Nacional Català (1899) i va ser un dels fundadors de la Lliga Regionalista (1901).

Va ser elegit diputat a Corts per Barcelona-ciutat (1901 i 1903), es va separar de la Lliga l'any 1904 i de seguida va formar part de la redacció del setmanari "El Poble Català", que es va convertir en diari l'any 1906. Finalment, es va retirar de la política.

L'època que ens resulta més interessant, és la de finals del segle passat, quan el general Polavieja va entabanar a la burgesia catalana tal com faria vint-i-cinc anys més tard el general Primo de Rivera.

El general Camilo Garcia ^{de} Polavieja, esdevingut marquès de Polavieja (1838-1914) va intervenir en la guerra de Cuba i l'any 1890 va ser nomenat Capità General de l'illa. L'any 1896 va ser traslladat a la Capitania General de Filipines i arran del desastre colonial espanyol de 1898, va voler provar sort en la política.

Antoni Rovira i Virgili ens ha deixat ^(explicada) amb poques paraules la gestió política de Polavieja, ^{D'aquell Polavieja} que essent Capità General de Filipines i trobant-se desterrat a Barcelona el màxim dirigent del moviment independentista filipí, José Rizal (1861-1896), va ordenar que el treïessin del castell de Montjuïc i l'em-

143
barquessin de nou cap a Manila. Un cop posat a les seves mans, Polavieja el va fer afussellar.

*Polavieja -explica Rovira i Virgili- entrà més o menys triomfant a Barcelona, passant per sota l'arc, no acabat encara, que s'havia alçat a la Porta de la Pau.

Enmig del sotrac i del desgavell produïts per les guerres colonials, en Polavieja, probablement empès pels qui volgueren aprofitar la seva popularitat, va decidir-se a intervenir en política. Adreçà un manifest al país, declarant-se partidari d'una sèrie de reformes, entre les quals n'hi havia algunes de tendència regionalista o descentralitzadora.

Els amics del general cristiano -com li deien- intentaren atreure's els elements catalanistes. Essent en Domènech i Montaner president de l'Ateneu Barcelonès (1897-1898), anà a veure'l un emissari, qui li digué que importants persones d'ací i de Madrid, entre les quals hi havia el general Polavieja, es proposaven d'intervenir a la política general d'Espanya, encaminant-se cap a l'autonomia de les regions, però en la part pura i exclusivament administrativa, i li demanà el seu parer sobre aquest punt. Així s'iniciaren les negociacions.

A Barcelona alguns elements econòmics constituïren una Junta Regional de Adhesiones al programa del general Polavieja, de la qual era president en Lluís Ferrer i Vidal i secretari Ferran Agulló.

En el mes de setembre de 1898, el general Polavieja adreçà a Domènech i Montaner una carta on li prometia de patrocinar, un pic arribés al Govern, les següents reformes: 1a. Concert econòmic de Catalunya amb l'Estat espanyol per a les contribucions directes; 2a. Reorganització de la vida municipal sobre bases que donessin representació a les forces socials i als interessos corporatius; 3a. Refundició de les quatre Diputacions catalanes en una Diputació única; 4a. Autonomia universitària; i 5a. Respecte a les institucions del Dret civil català.

Sembla que Polavieja també va prometre de portar al ministeri dos ministres catalanistes.

110

Les concessions promeses eren molt migrades. Amb tot i això, van ésser trobades acceptables per alguns catalanistes.

En Domènech i Montaner portà la qüestió a la Junta Permanent de la Unió Catalanista, on es marcaren dos parers oposats."

Res del que va prometre ^{Polviera} no ^{es} va complir.

Lluís Domènech i Montaner, sense deixar de pertànyer a la Unió Catalanista a través de la Lliga de Catalunya, perquè la Unió era una mena de federació d'entitats, ^{l'any 1898} va donar una conferència sobre "Els conflictes actuals d'Espanya i la situació de Catalunya". En aquell discurs ~~va~~ va exposar els seus punts de vista sobre la política espanyola del moment i, de passada, va examinar les funestes repercussions que aquella política tenia a Catalunya. De passada va fer una anàlisi d'Espanya i dels espanyols que vaig llegir arran de la seva mort i que em va afermar ^{en} les meves conviccions.

Res millor que reproduir uns quants fragments d'aquella conferència per a saber què pensava d'aquella Espanya ~~un~~ home, políticament conservador, de finals del segle passat.

Començava dient:

«Lo tema ve portat; las circunstancias l'imposan, l'oratge de la negra tempesta, que'ns cad á sobre, l'escampa per tots los limits de la nostra esglayada terra y entra en totas las llars y en la nostra conversa de nit y de dia y arriba á ferse sentir tan á dintre com á fora de Catalunya... La cayguda ha sigut tan formidable que no solzament ha traspasat los cálculs del vencedor que l'esperava, sino que fins nos ha estranyat a nosaltres mateixos que la haviam previst y endevinat... També fou vensida Catalunya, per desgracia nostra, y potser per desgracia encare més gran dels que la trepitjaren, porque Déu á fi de comptes no deixa prosperar may la iniquitat. Pero examineu la diferencia que hi ha entre la cayguda de Catalunya com á nacionalitat lliure y autónoma y la d'Espanya com a potencia colonial...

» Comença la última guerra, si mereix tal nom l'inútil aniquilament de la joventut d'Espanya enviada á barallar-se contra las febras y la pesta, ab la sublevació de Cuba en un principi y més tard ab la de las illas del Pacífich. Y ab tot y que la més vulgar prudencia aconsellava la atracció d'aquesta gent, víctima de mil arbitrarietats prou conegudas y terrible ademés per comptar ab l'arma poderosíssima d'un clima fatal pels invasors, no solzament d'optá pel sistema repulsiu y contraproduent de las deportacions y dels fusellaments, sino que 's denigrá ab estúpida lleugeresa als defensors de Cuba tractantlos de canallas y bandolers, d'assessins y perdularis, y s'irritá als aixecats de Filipinas posant sa inteligencia una mica més avall de la dels micos. Y'l fet es que essent tan insignificant lo valor d'aqueixos sublevats, tot un exercit de trescents mil homes deixa passar mesos y anys sense lograr may ni un fet d'armas que s'assemblés a una ombra de victoria positiva. Vingué allavors la intervenció dels Estats Units d'America, y en comptes de cercar una transacció á qualsevol preu avans que admetre un combat ab una de las nacions més fortas de la terra, altra vegada s'acudí al recurs dels insults y las calumnias més grollores, y fingint un poder marítim que no hem tingut may ni podem tenir s'acceptá la guerra, passant per l'afront de tenir de manifestar als ulls del mon que Espanya ni tenia barcos aprofitables, ni canons que servissen, ni medis de defensa, ni discerniment, ni càlcul, ni serietat. Y no hi hagué lluyta, ni combat, ni res que tingués forma de guerra, sino destrossas que no costaren cap perdua al enemich y enfonzaments fets á sanch freda, resultant en son conjunt tota aquella catástrofe la demostració de fins ahont pot durar la imprevisió, la ineptitut, lo desordre y'l desconcert, la aventura irracional y descabellada d'un poble boig, lo desenllás d'una tragica comedia que no es la del Dant encara que l'horror de alguns de sos cuadros la recordi y que no es pas divina sino tot lo contrari, molt espanyola. Tanta y tanta víctima com costa aquesta malchida etzegallada y ni menys s'ha sabut evitar lo que més desastrosa fa la cayguda d'un poble: lo ridícol. Qui cau aixís ja pot assegurar-se qu'es per no aixecarse may més...

»Aquellas embarcadas de jovent que no s'acabavan may, atabaladas per lo respló d'una detestable marxa de sarsuela, vul ar y desvergonyida, chulesca y raquítica y que no faltá qui la volgués convertir en himne nacional; aquellas continuas pacificacions oficials ab son acompanyament de graus y condecoracions y milers de recompensas, seguidas de novas llevas de soldats arrencats als pares y fins á las esposas y als fills; aquells prodigis del art militar que encare no conceixien l'axioma de que 30 000 homes son molt més que 300 000 en un país en que'l clima se n'ha de menjar més de la meytat; aquella prempsa criminal y ruhina, excitadora de totas las malas passions y del foch de la guerra, recullint cada dia ab una avaricia repugnant la fabulosa suma de sas vendas fent pagar l'escot dels cinch cèntims al mateix poble que assotava y empenyia á la mort; las pissarras de dia y'ls transparents de nit fentse llegir á la forsa y d'una manera insolent per los passeigs y carrers y ponderant heroycitats mentidas; los grabats que representavan un nou héroe mitj degollat que ab una mà s'aguantava'l cap perque no li acabés de caure y ab l'altra encara matava deu ó dotze negres; las indignas relacions de patrióticas germanas de la caritat que demanavan fusells sens dubte per buscar la feyna de poguer curar feridas; y sobre tant engany y tanta miseria y tants crits per fora y tanta ignorancia per dins, la salvatge satisfacció ab que era celebrada la mort casual d'algun capdill enemich y la fastigosa alegría ab que era acullida la horrible explosió del "Laine" com si sobre totas las pátrias grans y xicas y sobre las diferencias de espanyols y americans, negres y grochs, fidels y creyents Deu no hagués posat indistintament en lo front del home la rahó que'l separa de las bestias y en son cor lo sentiment de la pietat qued avant de la desgracia nos declara á tots germans. Mireu, senyors, ab tot aixó, si'n teníam de motius de sofriment contemplant aqueixas estranyesas propias d'una nació desequilibrada y vejent-nos per tot arreu acusats de mals patriotas al exposar llealment la seva inconveniencia! Y cóm no havíam de deplorar ab pena fondíssima la conducta de alguns bisbes disposantse á reclutar batallons com si's tractés d'anar á combatre al moro! cóm no havíam de condemnar per considerarlos causa d'odis inesborrables los cruels

fusellaments del Lloro de la Habana! còm no havíam de malehir tot acte innoble y sanguinari, tant si'l cometessin los uns com los altres, si sabíam que ab aquests procediments de fera, que poden per desgracia concebirse en un moment donat, però que erigits en sistema sublevan la consciencia de tot lo mon, vindria, irremissiblement, la pèrdua definitiva de tot lo que's volia defensar!... Y'ls minyons que s'havian pogut lliurar de la mort y que anavan tornant de mica en mica'ns enternian encara més que'ls ja finats. Y los veyam arribar en unas naus, no enflocades ni festejades per músicas cridaneras, sino en naus silencioses y tristas com un ataüt, en naus que havian anat deixant pel viatge una llarga estela de cadàvers, en naus que s'anavan obrint pas pel mar entre bandadas de taurons y fastigosos peixos que flayraven la mort y demanavan la mateixa carn que'ls nostres diaris y'ls nostres ministres: la carn dels fills del poble...

»Ara, lo fet no té remey. Lo fi de las colonias queda consumat: tinguin la sort que tinguin, ja no serán may més d'Espanya: cap dels pobles que ha tingut al seu domini hi ha volgut tornar...

»Veyéusela aquí la senyora de dos mons, la dominadora de mars y terras, la que descobrí novas constelacions al cel y nous continents al univers, la que semblava haver Deu afavorit més que á cap altre poble, la que per un moment tingué a sos peus á mitja Europa, la que ni arribava a comptar may lo número de sos súbdits, la que preferíala guerra á tota altra ocupació, la orgullosa, la forta, la espartable, veyéusela aquí ajupida, rebregada per la nació més positivista del mon, maltractada per quants la han coneguda, joguina y escarni de tothom. Pregunteuli qué n'ha fet d'aquell riquíssim patrímoni que li encomaná Aragó, digueuli quin us sapigué ferne de la extensió territorial que li portaren en dot los primers Austrias, demaneuli comptes de sa conducta en aquellas inmensíssimas provincias, ja perdudes, que'l geni de Colon li oferí com un present després del viatge més meravellós que han presenciat los sigles... Trist exemple d'ahont conduceix á las nacions la cobdicia sense fré, l'orgull ridícol, lo despotisme en tot, la falta de respecte als drets dels pobles y la mania d'imposar uniformitats á las rasses

y á las regions que Deu ha volgut que tinguessen lleys y costums y fesomias ben distintas... Y fins hi ha gent prou imbécil que, no tenintne prou encara de les últimas bastonades, nos excita á invadir lo Marroch que no'ns ha fet cap mal y senyala al Africa com el porvenir de Don quixot quan més valdria que comencessem á pensar en acostarnos á Europa...

→ L'únic neguit y la única impaciencia que debém sentir es lo de treballar sense treva per atreurens la voluntat de tots los bons catalans. Y res tant indispensable pera conseguirho com lo mantenir la unió perfecta é indisoluble de tots nosaltres que tant nos envejan y que per sí sola acreditaria la bondat de nostres principis. Gran es nostra fortuna en aqueix punt, porque, admesa per tota la essencia de la doctrina catalanista, no hi ha divisió possible com no sia en la distinta apreciació de petits detalls. Nosaltres que ab rara independència hem conservat sempre nostra llibertat d'acció, no hem deplorat may dissensions en nostre camp ni hem hagut de témer indisciplinas ni de senyalar cap divergencia de criteris notable. Lo catalanisme may ha tingut quefe y potser está en aixó'l secret de la seva força, porque no hi ha res més mudable que la voluntat d'un home ni res més constant é imponent que la d'una collectivitat dirigida á un mateix fi y encaminada á ideals aixecats y noblas...»

Domènech i Montaner va ser un dels homes del seu temps que es va preocupar més per aconseguir la coordinació d'activitats entre els diversos sectors del catalanisme però mai no va caure en l'error de creure que era possible la col.laboració entre els catalans que reivindicaven els drets nacionals del nostre poble i els inconscients que, a casa nostra mateix, feien política al servei de partits polítics espanyols. Aquesta preocupació constant va portar-lo a col.laborar en la formació de la Lliga de Catalunya i, pocs anys després, a la creació de la Unió Catalanista que era una mena de confederació d'entitats i periòdics catalanistes. Per aquest afany coordinador d'iniciatives, en el camp de la nostra cultura va ser elegit president de l'Ateneu Barcelonès. Donant un pas endavant en les seves posicions polítiques, ~~establiment~~ va passar a formar part del Centre Nacional Català i

197

a continuació,
creiant que les ambicions polítiques del grup de Prat de la Riba podien fer-
avançar ~~seu~~ pel camí de la ~~nostra~~ lluita al servei de la nostra causa, ^{ingressà a} ~~es va fer~~
de la Lliga Regionalista i el van ^{nomenar} ~~fer~~ president per a fer adeptes a la nova Lli-
ga que sortia a la palestra. Però molt aviat se'n va desenganyar i es va sumar
al sector esquerrà del catalanisme entrant a la redacció del setmanari "El Poble
Català" a desgrat del seu catolicisme i de la seva formació conservadora.

El seu prestigi com a president de la Unió Catalanista havia estat reconegut
per un generalot espanyol anomenat Polavieja que, com tants d'altres, després
de fracassar en la seva professió de militar, va intentar de fer carrera en el
camp de la política espanyola i va pensar que, a Catalunya, ningú millor que Do-
mènec i Montaner per a donar-li un cop de mà.

Després de prop de quinze anys de treballar per la unitat d'acció dels diver-
sos sectors del catalanisme, va viure i patir els problemes que es van plantejar
a Catalunya amb el desastre colonial espanyol. La seva consciència de català na-
cional li feia sentir d'una manera més punyent la tragèdia del nostre poble sot-
mès a la desastrosa política espanyola.

La seva opinió sobre el militarisme espanyol, sobre la mania imperialista, so-
bre la grotesca vanitat i el triunfalisme dels castellans es veu ben clara en els
fragments d'aquell discurs de finals del segle passat del qual se'n va fer una
edició en català, una en castellà i una en francès per aconseguir la més ampla
difusió dintre i fora del país. La sotmissió, l'explotació i l'extermini dels
independentistes cubans, porto-riquenys i filipins són condemnades amb paraula
dura i posen en evidència un sentiment de solidaritat catalana pels tres pobles
germans que, per sort d'ells i abans que el nostre, havien aconseguit alliberar-
se d'Espanya.

El seu catolicisme no li posa cap bena als ulls i no s'està de denunciar la
complicitat d'alguns bisbes en aquella política criminal. Li fa mal al cor, com
li ~~faia~~ a Joan Maragall, l'espectacle dels soldats "fills del poble" que torna-
ven desfets físicament i moralment d'aquelles guerres que havien hagut de fer
per força.

400

seva

Fixem-nos en la/defensa ~~que~~ del dret dels pobles a la plena llibertat nacional i com increpava a la gent "imbècil" que incitava a la invasió del Marroc quan ell, amb una magnífica visió de futur, ja propugnava l'acostament a Europa.

Sobre tot, m'agradava de llegir en aquelles circumstàncies - arran del Cop d'Estat de Primo de Rivera - , quan també veïem restringida la nostra llibertat d'acció per lleis excepcionals, la seva crida a favor del desvetllament de la consciència nacional dels catalans indiferents o descoratjats. Volia que es fes arribar a totes les llars, a tots els tallers i fàbriques, a tot arreu, la fructífera llavor del nostre programa. «Avui - deia - cada llibre, cada periòdic, cada full s'ha d'usar com un arma de combat; cada ~~nostra~~ associació ha de ser un baluard aixecat en defensa de la nostra causa; i a la premsa, al teatre, a la tertúlia, en la conversa particular la qüestió catalana hauria d'ofegar totes les altres. No hi fa res que calgui repetir el que potser s'ha dit milers de vegades perquè encara són molts els que no ho saben i perquè predicar la bona doctrina no ha de cansar mai com no cansa al sacerdot catòlic explicar les divines veritats de l'Evangeli amb tot i que es repeteixen des de fa tants segles. I si el catalanisme compleix amb aquest deure patriòtic, pensem que ens ha d'empènyer encara amb més afany a la propaganda si pensem en els nostres fills que potser un dia ens demanaran comptes perquè no hem fet tot el que calia aprofitant aquells anguniosos moments en què tal vegada poden decidir la seva sort. La vacil·lació, el dubte, el defalliment, serien, en l'actual avinentesa, funestíssims perquè, en realitat, encara són molts més del que sembla els que ara tenen la mirada en el catalanisme»

I, especialment, m'agradava de llegir, escrit per un home de prestigi, la nova diatriba contra els líders perquè, en plena Dictadura, l'any 1923, ja no em feien cap gràcia els líders polítics que havia començat a conèixer i a tractar de prop.

El primer any de la dictadura

Davant l'ofensiva espanyola contra la llengua i la cultura de Catalunya, el redreçament dels nostres intel·lectuals no es va fer esperar.

Després de la clausura de l'Associació protectora de l'Ensenyança Catalana i d'una gran quantitat d'entitats culturals d'origen popular a Barcelona i a comarques; una vegada iniciada l'aplicació dels decreta i circulars prohibint als mestres d'escola l'ensenyament en català i del català, per iniciativa de l'Ateneu Barcelonès, a primers de novembre de 1923 es va constituir un Comitè per la llengua Catalana format per Pompeu Fabra, president; Manuel Folguera i Garau, J. V. Vix, Joan Crexells, Pere Rabola, vocals; i Tomàs Garcés, secretari. De seguida es van crear delegacions a l'interior i es van organitzar classes, cursos i conferències sobre llengua, història i literatura. El Comitè rebia cada dia noves adhesions d'intel·lectuals que s'oferien a col·laborar en aquell programa d'enriquitiment cultural del nostre poble. Les adhesions arribaven de tots els sectors polítics, d'acord amb la formació del Comitè superior on hi havia homes de la lliga, de l'Associació Catalana i de la Unió Catalanista. Les principals entitats de Barcelona, amb les d'espirit més conservador, van adreçar-se al rei d'Espanya queixant-se de la persecució de la llengua catalana i recomentant-li la promesa que havia fet deu anys enrera a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que quan tornaria a Catalunya ja parlaria en català. Alfons XIII no es va dignar ni a usar rebut l'apellidament de súplica. La resposta es va rebre de Primo de Rivera anejant a parlar amb bones paraules, als signants de l'apel·lació adreçada al borbó de tota.

A primers de gener de 1924 la repressió va anar adreçada contra el Centre Anarquista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADC) per haver estat l'organitzador d'un plebiscit sobre l'autonomia que havia rebut l'adhesió d'un gran nombre d'ajuntaments catalans i entitats de tota mena. Es va detenir a tots els dirigents del Centre, i, considerant als Alcaldes com a responsables de l'adhesió dels respectius municipis, ~~amb~~ foren destituïts i emprigonats. La rèplica immediata va ser

la creació d'un Comitè d'Ajut als empresonats del qual van formar part homes de tots els sectors polítics catalans ^{de} la Federació Lliga Autonomista que presidia Joan Maluquer i Viladot. El Col·legi d'Advocats de Barcelona va acordar fer-se càrrec de la defensa de tots els processats. Però la repressió no va treure cap a res perquè la vista de la causa hauria estat un gran escàndol i un desprestigi més del règim dictatorial espanyol davant dels països europeus que veien en la Dictadura de Primo de Rivera un règim molt semblant al de Mussolini. Quan el dictador es va adonar del redreçament del poble de Catalunya va donar ordre de fer marxa enrera i el dia 11 d'aquell mateix mes de gener sortien en llibertat els detinguts que hi havia a tot Catalunya acusats de participar en el plebiscit del Centre de Dependents.

Aquell mateix dia 11 de gener, els Diputats de la Mancomunitat de Catalunya feia pública la següent Declaració:

"Davant la imminent substitució dels Diputats que componen actualment les Diputacions provincials i, per tant, la Mancomunitat de Catalunya, aqueste, reunite el dia 11 de gener de 1924 al Palau de la Generalitat declaren el seu convenciment que els organismes públics deuen ésser governats i dirigits per homes fills del sufragi. Declaren i prometen, igualment, que no interviendran en la governació de les Diputacions i de la Mancomunitat, mentre aquestes corporacions no siguin constituïdes per mitjà de l'elecció popular. Finalment, declaren que seguiran adherits i fidels als ideals de Catalunya, atenint-se cadascun a la seva ideologia política i a la seva actuació en la vida de la Mancomunitat."

Signaven aquella Declaració unànimement els Diputats presents a la reunió: Josep M. Bassols i Iglésies, Lluís Bausili i Domínguez, Joaquim Borràs i Ferrer, Joan Bosch i Roig, Delfí Canela i Cots, Josep Carabén i Vendrell, Francesc Carbó i Ferrer, Damià Casanova i Costa, Josep Colomer i Volart, Joan Colomines i Sabers, Jaume Estapé i Pages, Josep Fàbregas i Planas, Domènec Fatjó i Vallès, Xavier Flaquer i Juvany, Emili Folch i Andreu, Josep L. Fradera i Pujol, Paulí Geli i Maynà, Josep L. Gich i Pi, Salvador Gispert Sauch, Josep O. Guanyabéns i Recoder, Anselm

Guasch i Robusté, Ignasi Iglésias i Casanovas, Antoni Jansana i Llopart, Mariani Jaques i Pinyol, Lluís de Llobet i Pastors, Pere Lloret i Orcaix, Josep M. Massarmon i Vilalta, Pere Mias i Codina, Eduard Miró i Busquets, Josep Montserrat i Cuadrada, Josep Nart i Rodés, Ramon Noguer i Comet, Salvador Palau i Rabassó, Alfred Perenya i Reixach, Ramon Picart i Felip, Josep Picart de Cayolà, Romànd Pich i Pon, Claudi Pons i Rius, Manuel Puigferragut i Déu, Jaume de Riba i d'España, Joan Ribas i Monfar, Agustí Riera i Fau, Isidre Riu i Puig, Ramon Riu i Vendrell, Pau Robert i Rabada, Gaspar Rosés i Arús, Ferran de Segarra i de Siccar, Miquel Santaló i Parverell, Josep Seix i Mir, Romà Sol i Mestre, Joan Tomàs i Villanví, Jaume Turró i Pont, Ferran Valls i Taberner, Joan Vallès i Pujals, Francesc Vidal i Farré, Ramon Vidiella i Balart, Alvar Vinyals i Aguàlera, Francesc Xuclà i Granell, Lluís Ysamat i Lazzoli. I els dies 12 i 13 del mateix mes de gener afegiren la signatura o traeteren l'adhució els Diputats: Ramon d'Abadal i Vinyals, Ricard de Capmany i de Roure, Josep M. Martí i Carretero, Manuel Massó i Llorens, Iu Minoves i Anglerill, Lluís Nicolau d'Olwer, Josep Fiquer i Rosal, Josep Pla i Casadevall, Josep Puig i Cadafalch, Bernat i la Puig i Galí, Albert de Quintana i de Leon, Miquel Roger i Crosa.

L'únic que va votar en contra va ser el Diputat Rafael Torroella i Cardoner.

Tal com es veia venir, l'endemà dia 12, el general Primo de Rivera signava un decret dissolent les Diputacions Provincials i la Mancomunitat de Catalunya, tot dient: Demuestra la realidad política española que muchas de las corruptelas que el Directorio se propuso y quiere expulsar de los Ayuntamientos, tienen franca cabida en bastantes Diputaciones provinciales. Tal circunstancia aconseja aplicar a éstas, el mismo criterio que se ha seguido con las corporaciones municipales.

I l'art. 1er del decret reial, deia: Se declaran disueltas las actuales Diputaciones provinciales de toda España, con la única excepción de las de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya; l'art. 2on. deia: com s'havien de designar els nous diputats provincials; el 3er. ordenava que el dia 20 havien de quedar constituïdes totes les Diputacions.

El dia 13 o sigui l'endemà mateix d'aquell decret, el Consell formant de la Mancomunitat de Catalunya feia una declaració que deia així: "Sols cedint a un acte de força abandonem els llocs que ocupàvem per mandat exprés del poble de Catalunya. En som trets perquè hem estimat massa la nostra terra. D'un organisme administratiu, rudimentari i complicat alhora i al que s'ha procurat fins negar-li els mitjans per la seva subsistència, n'hem fet un cos viu i robust, que ha pogut realitzar tota una obra de civilització: aquesta obra de vies públiques, de telèfons, d'Instituts científics, de Cases de beneficència, que queda recollida en els tres volums que fa poc formàrem i que resta com a nostre testament. Això ha estat possible perquè aquell cos el vivificava l'esperit de Catalunya, del qual se'ns havia fet depositaris. És aquest esperit, més que nosaltres, qui hom persegueix i foragita. Aquest sagrat dipòsit, que tothora hem servat amb el més gran orgull, i amb la màxima diligència, el tornem al nostre poble. Els successors que ens doni el mateix acte de força, no trauran més que un cos fred, com troben els cucs el cos humà després que n'ha fugit l'ànima. I tothora hauran de sentir la veu del nostre poble que els crida amb el poeta: "L'ànima és neva".

Signaven: J. Estapé Pagès, president accidental; Anselm Guasch, Pere Lloret, Pere Lias, Ramon Noguera i Comet, Jaume de Riba, A. Riera i Flu, Romà Sol, Joan Vallès i Pujals, consellers. El president Pui i Cadafalch es trobava de viatge per l'estranger.

La Declaració era d'una gran dignitat davant dels militars sublevats que s'havien apoderat del Poder d'acord amb el rei. I, a la vegada, era un reconeixement de la insuficiència d'aquelles atribucions de la Mancomunitat, quan tantes vegades s'havia dit o suposat que aquell règim provincial era una mena de Generalitat dels bons temps de l'antic Principat.

El general Losada, en funcions de governador civil de la província de Barcelona, va prendre possessió de la presidència provisional de la Mancomunitat i, de seguida, el va substituir Alfons Sala, tenint com a vicepresident al comte de Figols i com a col·laboradors principals a Dionís Conde, el principal accionista dels

Grans Lagatzems "El Siglo", Darius Romeu i Freixa, baró de Viver, que després seria Alcalde de R. O. de l'Ajuntament de la ciutat, i tota una pila més, la majoria dels quals s'havien fet de la Unión Monàrquica Nacional, creada pel dictador.

El dia 18, amb general sorpresa, eren indultats de la pena de mort Mateu i Nicolau que havien estat condemnats a la darrera pena com autors de l'assassinat d'Eduardo Dato.

Enmig d'aquell daltabaix polític de casa nostra, els diaris donaven la notícia de la mort de Lenin, destacant-la com un gran esdeveniment internacional.

Vladimir Ilitx Uliànov "Nikolai Lenin", havia mort el dia 21 de gener, després d'una llarga malaltia.

El resum biogràfic que en donaven era aquest: Havia nascut l'any 1870 i, per tant, tenia 54 anys; un cop graduat en Dret a la Universitat de Sant Petersburg, va començar la seva propaganda revolucionària l'any 1894, als 24 anys; era un home d'una ferma voluntat que es va convertir en l'implacable executor de les teories marxistes; fou detingut l'any 1895 i, desterrat a Sibèria, es va casar amb Nadeia Krupskaia (1897); havent estat alliberat se'n va anar a Suïssa (1900) on va dirigir el periòdic Iskra (L'Espuma); del fracàs del primer congrés socialista rus (1903) en va sortir el partit bolxèvic, del qual va ser el màxim dirigent; va denunciar les febleses de la II Internacional Socialista i va considerar com imperialista la Primera Guerra Mundial (1914-1918); va precipitar l'alçament revolucionari de 1917 a Rússia i va vèncer el règim provisional de Kerenski; va prendre la direcció del moviment revolucionari i va implantar la dictadura del proletariat; va signar la humiliant pau imposada pels alemanys a Brest-Litovsk (1918); va promoure unes transformacions radicals a l'economia soviètica amb la seva Nova Política Econòmica (NEP) l'any 1921; i va morir a Gorki, la població que portava aquest nom com homenatge al gran escriptor ^{conegut amb el pseudònim de} ~~Vladimir Gorki~~, el dia 21 de gener de 1924.

Després de prendre aquestes notes, vam copiar un parell de les seves frases:

"Rebutjar el dret de lliure disposició de les nacions i proclamar el de la classe obrera, és completament fals."

"Volem la unificació de pobles lliures i això ens obliga a reconèixer la llibertat de separació."

Lenin sempre havia dit que no hi podia haver una veritable autodeterminació dels pobles si no tenien el dret de separar-se de l'Estat al qual estaven units per raons històriques. Aquest principi va ser confirmat després de la instauració del règim soviètic però molt sovint es va trobar amb els imperatius estratègics de la lluita per la supervivència de la Revolució. En unes circumstàncies com aquelles, els "imperatius revolucionaris" passaven al davant de tot i la teoria nacionalitària es deixava de banda, sobre tot si els que proclamaven la independència d'alguna de les nacionalitats alliberades del tsarisme tenien un govern provisional que no era format per bolxevics de confiança...

Manuel Carrasco i Formiguera, ex regidor d'Acció Catalana a l'Ajuntament de Barcelona, era traslladat aquells dies de la Presó Model de Barcelona al presidí de Burgos per acabar de complir una condemna de sis mesos que li havia estat imposada per un Consell de Guerra per una caricatura publicada al periòdic L'Estevet, del qual era director. Però gràcies a les peticions d'una pila de gent, el nostre estimat amic era indultat el dia 14 de març de 1924 i arribava a Barcelona amb grans demostracions d'afecte.

Els nous governants de la Mancomunitat nova van tenir la primera enrabada amb la desaparició de la bandera catalana que havia estat lliurada el dia 24 d'abril de 1922, diada de Sant Jordi, per una delegació autoritzada dels catalans d'Amèrica i que va desaparèixer de la caixa on havia estat guardada, no sabem per què.

La Pastoral de la Quaresma (març) signada pel cardenal Vidal i Barraquer i els bisbes de tot Catalunya parlava de la fidelitat a la pàtria i, nosaltres, no sabíem si es referia a Catalunya o a Espanya perquè no s'aclaria enlloc i allò se'ns feia sospitós.

El dia 23 de març arribava a Barcelona un document que havia signat uns quants escriptors castellans en defensa de la llengua catalana, perseguida per la Dictadura. Entre els signants hi havia Angel Gaborio Gallardo, Gregorio Larrañón, Alvaro de Albornoz, Luis Jiménez de Asúa, Luis Bello, Melchor Fernández Almagro i una colla més. Era una barreja de monàrquics, republicans i socialistes i àdhuc futurs falangistes, anticatalans furibunds ^{Melchor} com Fernández Almagro.

El dia 28, ~~el 28~~ "La Publicitat" havia passat impunement per la censura una notícia que deia que Manuel Lasso i Llorens havia sol·licitat a la Societat de Nacions la seva intervenció a favor de Catalunya, tal com havia fet amb les altres minories nacionals. Però va resultar que Espanya no s'havia manifestat partidària de sotmetre el cas a la S. de N. i no hi havia res a fer. El text d'aquell document no el coneixíem, és clar. Però ens va fer ^{parar} el ^{cas} gran efecte el fet que per primera vegada s'acudís al màxim organisme internacional denunciant la persecució del nostre idioma i la nostra cultura. Calia suposar que el Sr. Nicolo d'Olwer que continuava exiliat voluntàriament hi hauria tingut alguna intervenció.

Després vam poder llegir el que deia aquella apel·lació. Heus ací uns fragments:

"Catalunya no és pas d'aquells pobles sortosos que tenen llurs drets posats, pels pactes internacionals, sota la garantia de la Societat de Nacions. Tanmateix, no ens volem estar d'acudir-hi. Pesant ^{damunt} la nostra consciència d'hommes i de catalans si mai arribava a produir-se un conflicte armat a la nostra terra abans que no haguéssim esgotat totes les temptatives de solució amistosa. I solució amistosa, potser la darrera, és aquesta de recórrer a un poder no pas enemic ni exterior a l'Estat espanyol, sinó del qual la mateixa Espanya en forma part. El nostre desig és pacífic, pacificadora és la nostra missió ~~de~~ la Societat de ^{les} Nacions. Ella sap com els conflictes de raça, de religió i de llengua, interiors a un Estat, esdevenen sovint motiu o excusa de conflictes exteriors. Per això, essent el primer dels seus fins d'evitar tals conflictes, ha

pres sota el seu tutelatge les minories nacionals de l'Orient europeu. I pel mateix motiu, amb caràcter encara molt més ample, expressà l'Assemblea el dia 21 de setembre de 1922 la seva esperança que les Etats qui ne sont liés, vis-à-vis de la Société des Nations, aucune obligation légale, en ce qui concerne les minorités, observeront cependant dans le traitement de leurs minorités de race, de religion ou de langue, au moins la même degré de justice et de tolérance qui est défini par les Traités et selon l'action permanente du Conseil (Protection des Minorités, Résolution IV)...

"El triomf de les Potències Aliades i Associades, els XIV punts del President Wilson, la proclamació del dret dels pobles a disposar d'ells mateixos, el projecte de la Societat de les Nacions, la contenció de pobles que en diverses formes de sobirania neixien o reneixien després de la Gran Guerra, l'aire de llibertat que hom respirava arreu d'Espanya, donaren una hora d'esperança a Catalunya.

"Un plebiscit de tots els Municipis catalans a favor de l'autonomia integral de Catalunya tingué lloc pel mes de novembre de 1918 i fou ratificat pel mes de gener de 1919, en adherir-se els Municipis a les bases d'autonomia presentades al Govern d'Espanya pel Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya. Votaren per l'autonomia integral i ratificaren aquelles bases el 97,7 per cent (1046 entre 1072) dels Ajuntaments, representant el 98,91 per cent (2 076 251 entre 2 099 218) dels habitants de Catalunya. El nostre poble, doncs, manifesta unànime la seva voluntat en aquest plebiscit. No cal dir que, sota l'imperial control de la Societat de les Nacions, el repetiria en la forma que calgués.

"La llengua catalana, que és l'expressió del nostre poble i a la qual mai no renunciarem, perquè hi té lligada l'existència, no la assolit dins l'Estat espanyol ni el mínim de llibertat que la Societat de les Nacions garantitza a les minories nacionals. Ni als tribunals podem usar-la, ni les escoles de l'Estat l'ensenyen, ni el pressupost de l'Estat-modrit en una ^{quarta} part amb ingressos de Catalunya - condigna despesa pel foment de la nostra cultura. Però el dret de les Corporacions i de les Autoritats catalanes d'usar la llengua pròpia, el dret dels catalans de mantenir amb

Els nostres cabals propis, de més a més del que paguem a l'Estat, escoles i institucions de cultura catalana, el dret dels catalans de conservar i de fomentar tot el que ens és propi i característic, això encara no era oficialment proscrit. Per fer-ho, calia esquinçar la Declaració dels Drets de l'home.

"En poc espai de temps ha anat aferrissant-se contra la llengua i la cultura catalanes la persecució espanyola. Per fi, han arribat a establir com a principi de govern la descatalanització de Catalunya....

"Per tot això, demanem a la Societat de les Nacions que vulgui aconseguir a que en data no llunyana Catalunya vegi realitzat a casa seva el desig de l'Assemblea, essent tractada per l'Estat espanyol amb "almenys el mateix grau de justícia i de tolerància que és exigint pels Tractats d'Europa."

De resultes d'aquesta denúncia a Manuel Massó i Llorens se li va obrir un procés.

El perill d'un aixecament armat dels catalans contra la tirania espanyola que havia estat advertit a les Corts quan la discussió del projecte d'autonomia de 1919 pels homes de la Lliga Regionalista i, més concretament, per Joan Ventosa i Calvell ara era ~~denunciat~~ ^{en canvi,} al món lliure per un home d'Acció Catalana, com era Massó i Llorens, i ens havien arribat notícies sobre la negativa de Nicolau d'Oliver a concertar una entesa que anés encaminada a una ~~acció~~ ^{armada} proposada per l'acció.

La nostra Societat d'Estudis Militars (SEM) s'havia quedat decapitada en marxar voluntàriament a l'exili el seu president Lluís Nicolau d'Oliver i, pràcticament, pel que fa als seus patrocinadors. Però nosaltres vam anar fent el nostre fet i amb nosaltres Miquel A. Baltà, el nostre cap-instructor. Havíem arribat a la conclusió que amb Acció Catalana ja no hi podíem comptar. I el primer dels nostres que se'n va donar de baixa va ser ~~Abelard~~ ^{Abelard} Tona i Nadalmai.

Mentrestant, Primo de Rivera anunciava la formació del Partido de Unión Patriótica, que seria patrocinat pel Directori. El decidia organitzar a tot el territori de l'Estat espanyol el Sometent català, amb una missió molt diferent de la que havia tingut a Catalunya en els seus bons temps. Ara hi hauria a tot Espanya uns grups armats al servei de la burgesia i al servei de la Dictadura, contra els tre-

balladors organitzats que reclamaven el respecte degut a les llibertats individuals i col·lectives.

El baró de Viver, havia estat encarregat ~~de fer~~^{d'} una investigació sobre l'existència, activitats i finançament de l'Institut d'Estudis Catalans. I com que en el seu informe també atacava l'existència i direcció del Laboratori de Psicologia Experimental de la Mancomunitat, el professor Georges Dwelshauvers, que n'era el director, va sortir en defensa de la institució i va ser acomiadat punta en blanc per les noves "autoritats". De seguida es va promoure la solidaritat entre tots els professors dels centres d'ensenyament que hi havia al clos de l'Escola del Treball del carrer d'Urgell. I amb data del 14^d d'abril de 1924 es feia públic un document de solidaritat amb el professor expulsat i els primers signants eren tres homes ben significats i de filiació o idees molt diferents: Ferran Valls i Taberner, mossèn Carles Cardó i Pau Vila.

De d'una altra banda
~~Per altre costat~~ la CNT (Confederació Regional del Treball de Catalunya) es decidia a realitzar una intensa acció subversiva i de lluita contra el règim dictatorial espanyol i el dia 4 de maig celebrava a Sabadell una assemblea extraordinària amb assistència de 237 delegats de tot Catalunya. La reunió clandestina era descoberta per la policia i la CNT ^{era} ~~va ser~~ declarada fora de la llei, ^{(s'ordenava} ~~ex va ordenada~~ la detenció dels seus dirigents i es ^{suspensia} ~~va suspèn~~ el diari "Solidaritat Obrera".

El dia 12 de maig, tornava a Barcelona Alfons XIII acompanyat de la reina Victòria Eugènia, del príncep d'Astúries i del general ~~Agustín~~ Primo de Rivera. Es tractava de què la família reial prengués possessió del Palau de Pedralbes que li havien regalat els catalans i una colla de monèrquics més. El cardenal de Tarragona Francesc d'Assís Vidal i Barraquer va voler beneir personalment aquella residència catalana dels reis d'Espanya. Al cap de pocs dies s'hi va descobrir una invasió de rates que ningú no va saber com hi havien entrat.

El dia 14 s'inaugurava el monument a mossèn Jacint Verdaguer, alçat a la Diagonal i Passeig de Sant Joan. Hi van assistir el rei i Primo de Rivera. Alfons Sala, de Terrassa, aleshores encara president de la Mancomunitat de Catalunya espanyolitzada

«Passà el temps i vingué un rei, Felip V - i tingueu en compte que us ho diu un Borbó - que prengué mesures que molts de vosaltres heu considerat injustes, però que segurament eren necessàries per a Catalunya mateixa.

"Més tard, Carles III va fer amb els colors de la bandera catalana i aragonesa la sacrosanta bandera de la pàtria espanyola, que tots hem de venerar. Els enemics de Catalunya són els que volen la seva separació..."

I els alcaldes ^{R. O.} van desfilar com un sol home per davant del tron.

Els comentaris de les penyes i del carrer van ser d'indignació entre els catalans nacionals. La protesta es va anar estenent per tot Catalunya i el rebomb va arribar a Madrid. Però no va ser fins al cap de quatre mesos quan a Madrid van considerar convenient de donar el que en deien el text autèntic del discurs pronunciat per Alfons XIII davant dels alcaldes, com si l'hagués llegit de veritat.

La versió "original" i tardana, en la seva part fonamental deia així:

«Si había habido, como en todos los pueblos, luchas de ideas o de intereses que hayan dejado las huellas dolorosas que las luchas dejan tras de sí, así como las medidas que para ponerlas término se ven obligados los Gobiernos adoptar y de alguna de las cuales, como las dictadas por mi predecesor Felipe V, se explora maliciosamente el recuerdo, ocultando que si se adoptaron fue en bien de Cataluña, por salvar a Cataluña; pero nadie que no ignore nuestra historia podrá raso o por la, ni podrá dudar, por tanto, de que fue tan justificado como solemnemente tributo pagado a la verdad, a la realidad de la misma, el que la rindió Carlos III cuando queriendo demostrar a la vez a Cataluña la estimación y el amor ^{de} ~~para~~ las demás regiones patrias, cogió los colores de la bandera catalana y de la aragonesa y los dió para siempre a la sacrosanta bandera de España...?»

zada, hi va fer ~~un~~^{un} discursset i Primo de Rivera un altre.

L'endemà, el rei i Primo de Rivera van visitar Badalona, Mataró i Figueres. El dia següent, els reis i el dictador van anar a Sitges. El dia 19, potser per por de les rates, van marxar cap a Madrid la reina mare Maria Cristina i les infantes Isabel i Eulàlia.

Era per aquell dia 19 que Primo de Rivera havia manat de concentrar-se a Barcelona a tots els Alcaldes de R.O. de Catalunya a una assemblea que presidiria el rei a qui després farien acatament d'obediència absoluta. Eren 1100 alcaldes, tots ells afiliats ja al partit oficial de la Unión Patriótica, tots ells espanyolitzats i ~~tradicionalistes~~ botiflers.

La premsa de Barcelona va donar el text del discurs improvisat pel rei i adreçat als alcaldes. La censura no en va treure res i "La Publicitat" publicava la versió catalana, uns fragments del qual donem a continuació:

"Em cap l'honor que no ha tingut cap dels meus avantpassats, de reunir davant meu els alcaldes de Catalunya que, mai com ara, ha estat tan unida.

"Volem que aquest viatge sigui digne del que Catalunya ha fet pel seu rei. Volem que serveixi per demostrar als altres pobles d'Espanya que tot el que es diu que Catalunya no vol estar unida amb la resta d'Espanya, que vol separar-se, és mentida. Així ho palesen els seus 1100 alcaldes aquí amb el seu rei.

"Falsos historiadors s'han equivocat en comentar el naixement d'Espanya. A altres nacions hi pot haver pobles vençuts i pobles vencedors. La unió dels pobles d'Espanya fou fruit de l'amor. El matrimoni de Ferran i Isabel germanà les regio

El dia 18 de juliol del mateix any moria a Barcelona el poeta i dramaturg Angel Guimerà (1847-1924).

A l'acte de l'enterrament hi van assistir unes 50 000 persones. L'homenatge a l'il·lustre patriota i home de lletres es va convertir en una veritable manifestació política amb càrregues de la policia i diversos ferits. Pel carrer de Petritxol, la Plaça del Pi, el carrer del Cardenal Cassanyes i el Pla de la Boqueria no es podia donar un pas.

Mentre es formava la comitiva, una colla d'amics parlàvem de l'obra teatral i dels poemes abrandats de Guimerà. Deixant de banda el lèxic arcaic de moltes de les seves obres, per no dir de totes, algú va fer remarcar el patriotisme i la preocupació social del seu teatre: el drama dels herois Indíbil i Manuoni; la diatriba contra el gran capitalisme català llançada amb L'alta banca contra els responsables de les fallides del Banc de Terrassa (1920) i el Banc de Barcelona (1923), que havien deixat a la misèria una pila de botiguers i petits industrials catalanistes que havien posat confiança en les nostres institucions bancàries; i s'analitzava l'antimilitarisme i el pacifisme infantil de Jesús que torna.

Un company assegurava que Guimerà que havia estat designat membre de l'Institut d'Estudis Catalans, el dia 14 de febrer de 1911, mai no havia assistit a cap sessió de la Secció Filològica ni havia acatat les Normes de 1913.

Una cosa semblant havia passat amb Joan Maragall (1860-1911) que també havia estat designat membre de la Secció Filològica de l'Institut el mateix dia que Guimerà i tampoc no havia pres possessió del càrrec, potser pel seu delicat estat de salut perquè va morir al cap de pocs mesos.

Angel Guimerà no donava cap importància al problema ortogràfic i en canvi creia que era indispensable que el nostre país tingués una acadèmia de la llengua pròpia. I es feia de ^{s'intereix en} totes les que sorgien: va tenir una part molt activa en la fundació de l'Acadèmia de la Llengua Catalana de 1881 i després va formar part de la de 1915 que portava el mateix nom ^{que} va renéixer per anar ^{contra} la Secció Filològica

de l'Institut d'Estudis Catalans fent costat a Francesc Matheu, Ramon Miquel i Planes, Francesc Carreres i Candi, Ramon E. Bassegoda, Frederic Rahola, Ernest Moliné i Brasés, mossèn Jaume Collell, Josep Franquesa i Gomis, Ramon Picó i Campamar, Martí Genís i Aguilar, Joaquim Riera i Bertran, Conrad Roure, Ferran Agulló, Antoni Bulbena i Tosell, Antoni Careta i Vidal, Esteve Casaponce, Catarina Albert "Victor Català", Lluís Fullana, Apel·les Mestres, Narcís Oller, Josep Pella i Fargas, Josep Pin i Soler, Josep Ma. Roca, Josep Soler i Palet, Bonaventura Riera, Cosme Vidal "Josep Aladern" i molts d'altres.

La majoria d'aquells escriptors - poetes, prosistes, historiadors - tampoc no havien fet cabal de les regles ortogràfiques que havien establert els homes de l'antiga Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona l'any 1864 i ara es proposaven fer-ne unes altres.

[Es curiós de recordar que, en aquelles circumstàncies, el nostre inconformisme polític i el nostre esperit revolucionari s'escandalitzaven de la manca de disciplina dels nostres escriptors, per bé que gairebé tots continuàvem llegint la revista Lectura Popular, de Francesc Matheu. Sense saber ben bé per què, tots teníem posada la nostra confiança en l'Institut d'Estudis Catalans i, especialment, en Pompeu Fabra.

Pel que fa al nostre moviment obrer, què havia passat durant aquell primer any de la Dictadura de Primo de Rivera ?

El Dictador espanyol de torn, seguint l'exemple de Mussolini, volia comptar amb la col·laboració dels sindicats obrers i el dia 21 de setembre de 1923 ja s'havia adreçat a les organitzacions obreres demanant que reconeguessin el seu règim. Ell ja sospitava que amb la CNT no hi podia comptar perquè l'endemà mateix del Cop d'Estat - el dia 14 de setembre - havia declarat la vaga general però la UGT no solament no la va secundar sinó que el dia primer d'octubre, els socialistes oferien la col·laboració a Primo de Rivera en determinadas condicions. Això feia que els sindicats ugetistes seguissin essent un apèndix del PSOE.

I per aquesta simple declaració, feta pública, els sindicats de la UGT van ser respectats mentre els de la CNT eren clausurats i perseguits els dirigents/cenetistes.

Aprofitant un moment de calma de la policia, es va celebrar un Ple de la CNT a Granollers el dia 30 de desembre de 1924, per a preparar l'Assemblea extraordinària de sindicats clandestins que es celebraria a Sabadell el 4 de maig de 1924.

El mes següent (2 de juny) Primo de Rivera fent veure que tenia molt d'interès en incorporar al seu règim a les organitzacions obreres, creava el Consell de Treball i convidava a participar-hi als socialistes espanyols. En els rengles del Partido Socialista Obrero Español i també a la Unión General de Trabajadores va començar una apassionada polèmica entre els partidaris del col.laboracionisme i els que n'eren enemics. Finalment, el dia 10 de desembre d'aquell mateix any 1924, Els Comitès Nacionals del PSOE i de la UGT aprovaven la política de col.laboració defensada principalment per Francisco Largo Caballero i va ser ell mateix qui va aconseguir l'autorització de les dues organitzacions per a ocupar un lloc - l'únic lloc que se'ls havia ofert - al Consell de Treball de Primo de Rivera. Largo Caballero i els seus partidaris devien pensar que aquella oportunitat els permetria acabar amb la CNT.

Però Primo de Rivera, que s'havia assabentat de la discòrdia interna dels cenetistes, també va voler aprofitar aquelles circumstàncies per aprofundir la lluita de tendències dins la CNT i va fer que la censura autoritzés l'edició de l'estudi de Joan Peiró sobre la Trayectoria de la Confederación Nacional del Trabajo on es plantejaven les discrepàncies sobre l'orientació i el predomini de les tàctiques anarquistes en els sindicats cenetistes. Primo de Rivera va fracassar en els seus propòsits per la fermesa i dignitat de Joan Peiró=i el seu "Grup dels 30" que mai no havia acceptat la invitació de la Dictadura.

S'acabava l'any 1924 quan els anarcosindicalistes exiliats a França realitzaven un cop de mà a Vera de Vidasoa (Navarra) en col.laboració, pel que sembla, amb el "Grup dels 30", també exiliats la majoria dels seus membres. Això passava el dia 7 de novembre i el dia 8, segurament per cooperar des de Catalunya en aquell cop de mà, intentaven l'assalt a la caserna de les Dressanes de Barcelona per tal d'aconseguir unes quantes armes.

Els que van entrar per la frontera francesa van fracassar i ^{tres} dels que van poder atrapar uns números de la Guardia Civil, van ser processats en consell sumaríssim i dos d'ells foren afusellats mentre el tercer, sabent la mort segura, es va llançar per l'ull de l'escala de la presó i va morir.

Els anarcosindicalistes de Barcelona també van fracassar i dos dels detinguts van ser afusellats immediatament al castell de Montjuïc.

Però l'esperit de lluita dels sindicalistes no minvava i pocs dies després el dia 17 del mateix mes de novembre, fracassava també un altre complot contra la Dictadura organitzat aleshores des de Saragossa.

Recordant als catalans renegats que en temps de Felip Vè. van col.laborar amb l'exèrcit d'ocupació després de la derrota nacional de l'onze de setembre de 1714 i a qui els patriotes catalans vençuts van titllar de botiflers, també nosaltres consideràvem com a botiflers als catalans espanyolistes que col.laboraven amb el règim dictatorial de Primo de Rivera i al servei d'Alfons XIIIè.

Els principals botiflers del nostre temps eren : Alfons Sala, el fabricant terrassenc que havia esdevingut president de R.O. de la nova Mancomunitat de Catalunya i que, pels seus mèrits, va aconseguir que el rei d'Espanya el fes comte d'Egara; Darius Romeu i Freixa, baró de Viver, que després d'encarregar-se de fer l'expedient sobre l'Institut d'Estudis Catalans i de la repressió dels professors de l'Escola del Treball va passar a ser alcalde de R.O. de la ciutat de Barcelona; i Dionís Conde, el propietari dels Grans Magatzems "El Siglo" que havia fet de segon del baró de Viver a l'Ajuntament barceloní. Aquestes foren les tres persones que van triar entre els col.laboracionistes de l'hora per a castigar-los d'una manera o altra.

Contra Alfons Sala van denegar a l'amic Joaquim Ventalló ~~de l'Institut~~ que redactés una mena de declaració en nom del flamant president de la Mancomunitat, ell que sabia imitar-lo tan bé. Es tractava de posar en evidència la seva estíffia i la seva oratòria carrinclona i espanyolista.

Ja havíem recollit cabals per a comprar una multicopista i la tenia jo a casa. D'aquella suposada declaració en van fer un centenar de còpies i aprofitant l'amistat d'alguns funcionaris de la Mancomunitat van ^d poguer disposar de sobreficials amb l'escut i membret i van fer arribar exemplars d'aquell full al Capità General Barrera, al Governador Civil Llorens, a l'Alcalde de Barcelona i als principals diaris de Barcelona i Madrid. Fent veure que l'havien rebut de bona font, alguns diaris el van publicar l'endemà mateix i al cap de poca estona el general Barrera donava un cop de telèfon a Alfons Sala tirant-li en cara aquell escrit on es queixava

419

de les poques atribucions que li eren reconegudes com a president de la Mancomunitat i dels entrebancs que trobava per a la seva gestió. Alfons Sala prou que es va defensar amb reiteracions de fidelitat al règim i a la monarquia però el general Barrera li va dir que coneixia molt bé el seu estil per voler-li fer creure que aquell document no era cosa d'ell. I potser aquell full clandestí va precipitar la dissolució de la Mancomunitat. En canvi, molts catalans van llegir aquell full i van perdonar a Sala totes les ^{seves} flaqueeses perquè creien que l'havia redactat ell i consideraven que s'havia exposat molt volent assabentar als catalans de la situació en què es trobava i de les arbitrarietats polítiques i administratives que havia de patir en defensa de Catalunya.

Unes declaracions d'espanyolisme rabioses fetes pel regidor de R.O. Dionís Conde, gerent d'"El Siglo", el van posar a tret nostre i van pensar de perjudicar-lo en el seu negoci anant a llançar al seu gran establiment de la Rambla de Canaletes i a l'hora que hi havia més públic, un bon nombre d'ampolletes d'injeccions plenes d'un líquid que feia una pudor insuportable. Se'n van escampar una pila per tots els departaments i la gent sortia tapant-se el nas amb el mocador. La dependència no sabia on anagar-se. Quan Dionís Conde va rebre una nota anunciant-li que aquell sabotatge continuaria, va dimitir immediatament com a regidor del municipi. Però, durant molts dies, van voltar una colla de policies de la Secreta pels Grans Magatzems per mirar d'evitar nous empudegaments. El públic va trigar bastants dies a tornar-hi a comprar.

Tocava el torn al baró de Viver.

Però aleshores es va produir un fet que, després, vaig creure que havia estat una falsa alarma.

Del carrer de Balnes al Passeig de Gràcia i de la Diagonal fins als carrers de Rosselló prestava servei nocturn com a vigilant l'autor d'un llibre que havíem distribuït nosaltres titulat El dret al treball. El vigilant-escriptor es deia Herne-negild Mercader i era molt fàcil de confondre'l amb Ignasi Iglésies.

Mercader estava molt content de provocar aquesta confusió perquè s'havia deixat

créixer una barba punzaguda com l'autor d'Els vells, portava xalina, fumava amb pipa i era alt i prim com el dramaturg de Sant Andreu del Palomar.

El bon amic Mercader sabia que s'anagava sota el nom de Llibreria Italiana i suposava quines eren les activitats del nostre grup. Un dia a la tarda em va venir a veure i, molt confidencialment, em va dir que la nit anterior havia anat a buscar-me una parella de Mossos d'Esquadra vestits de paisà i ell els havia dit que ^{jo-} encara no havia anat a dormir. Es van esperar un parell d'hores creguts que em podrien detenir en obrir la porta de l'escala del número 315 del carrer de Còrsega on vivien la meua mare i jo, i, finalment, se'n van anar.

Jo diria que va ser una confusió de l'amic Mercader perquè si em venien a detenir a casa de nit ho podien fer de dia anant a la Llibreria Italiana que era a dues passes. I si sabien el meu domicili particular, encara era més fàcil de saber el lloc on treballava.

Però com ^{meu} en aquells temps es podia canviar de domicili sense demanar permís a ningú, la meua mare va trobar un piset nou al carrer de Tordera, de Gràcia, gairebé tocant al Passeig de Sant Joan i en una sola nit van traslladar els mobles i ens hi van instal·lar tranquilament. Això és el que ^{ens va tocar} hauriem de fer batant sovint quan, de veritat, m'empaitava la policia per a detenir-me.

El baró de Viver vivia, precisament, al carrer de Còrsega, gairebé a la cantonada del Passeig de Sant Joan i vaig ser encarregat pel grup ^{malhas} de fer les primeres investigacions. Després d'uns quants dies d'observar les entrades i sortides de l'alcalde, un vespre em va acompanyar Ramon Fabregat, que pertanyia al nostre grup, i esperant a una certa distància van veure que sortia de casa seva tot sol com un modest ciutadà qualsevol. Caminava poc a poc i nosaltres al darrera, carrer de Còrsega enllà amb direcció al Passeig de Gràcia; va arribar al Torrent de l'Olla i va girar cap a Gràcia fins a l'altura d'un carrer estret que, travessant el carrer Major, anava a parar al mercat gracienc. I amb la més gran sorpresa, van veure que es ficava a una escaleta molt modesta davant per davant del mercat. Van esperar una estona i com que trigava a sortir ho van deixar córrer i van quedar que jo tot

sol el seguiria uns quants dies més per veure si feia el mateix recorregut cada dia a la mateixa hora per decidir sobre el projecte de segrestar-lo i realitzar el nostre propòsit de donar-li una bona pallissa.

A la nostra penya de l'Oro del Rin, un cafè que hi havia a la Rambla de Catalunya cantonada a Corts Catalanes, Ramon Fabregat i jo vam informar al grup del resultat de les nostres primeres investigacions i vam quedar que en parlaríem amb el nostre cap militar Baltà. Però un dels companys - Angel Morera i Ventalló - catòlic practicant, que havia d'intervenir en el fet, ens va dir, amb un aire tot compungit, que s'havia aconsellat amb el seu confessor sobre el nostre projecte de segrestar i allisar al baró de Viver i li havia recomanat que no ho féssim per res del món perquè allò era una mala acció. Per postres, Miquel A. Baltà, consultat per nosaltres per lleialtat i disciplina militars, també ens va dir que no estava d'acord en què ens dedicéssim a accions d'aquella mena perquè la cosa podia degenerar en vulgars atemptats personals ~~pistola~~ en ^{tal} ~~na~~, com feien els anarquistes.

Mentrestant, jo havia encarregat a un xicot que vivia al carrer de Vic i que tenia interès a ser dels nostres, que ^{emprenqués} ~~fos~~ una gestió complementària. Li vaig dir que, com a prova per a l'ingrés al nostre grup, es dedicqués a investigar què anava a fer el baró de Viver a l'escala de davant del mercat. Pocs dies després em venia a veure a la llibreria per dir-me que ho sabia tot; que el baró de Viver anava dues o tres vegades a la setmana, cap al tard, a veure la seva amistançada que vivia en aquella escala. Es tractava d'una carnicera jove i fresca que feia molt de goig. Li ^{ho} havia dit una veïna.

Entre la confessió d'Angel Morera i la desautorització de l'amic Baltà, vam decidir abandonar el nostre projecte d'apallissar al baró de Viver. A partir d'aquell moment, caldria ^{maniostrar} ~~fer les coses~~ més a la ^{callada} quieta i prescindint de col.laboracions que no fossin de tota confiança.

Angel Morera i Ventalló podria ^{continuar} fent camping amb nosaltres però no tindria intervenció ^{de} cap mena en les altres activitats del nostre grup.

Perseguit per la policia espanyola, l'Avi havia arribat a Perpinyà al cap d'un mes del Cop d'Estat de Primo de Rivera i havia llogat una habitació a l'Hotel Victòria on va instal·lar les seves oficines.

Altres significats elements polítics del catalanisme també passen la frontera. Alguns es queden una temporada a França mentre contempen de lluny estant la primera etapa de la repressió; d'altres decideixen de començar a actuar de fora estant perquè no veuen possible de desenvolupar els seus plans a l'interior, sempre en perill de caure a mans de la policia.

Així, amb cosa d'un any, no havia estat possible de deixar ben organitzat el recrutament de voluntaris per a l'Exèrcit Català. I a mesura que la repressió anticaltalana augmentava a Catalunya a l'interior d'Acció Catalana es produïen les primeres baixes i homes com Ventura Gassol es passaven als rengles de Macià i passaven a l'exili. D'altres com Lluís Nicolau d'Oliver havien marxat a França esquivant la policia i s'hi quedaven. Adhuc alguns homes de la Lliga Regionalista es refugiaven a França i començaven unes activitats al servei de Catalunya però sense aspirar a passar-se del minimalisme o sigui de la reivindicació d'un règim de concessions de l'Estat espanyol, encara que fossin de tipus estrictament administratiu. Es a dir, fent marxa enrera de la política que propugnava Prat de la Riba quan l'Assemblea de Parlamentaris de l'any 1917. A França, la gent de la Lliga o a sou d'ella organitzen un servei d'informació sobre el nostre problema sense que aquestes activitats es puguin confondre amb l'acció reivindicadora del dret d'autodeterminació i menys encara amb l'acció armada que, desenganyat de tot per l'experiència viscuda, propugnava Macià.

Per això, a Francesc Macià el que el preocupava més era reunir donatius suficients per a l'adquisició d'armes i municions. Per aconseguir-ho i com a base inicial comptava amb el patriotisme i les possibilitats econòmiques dels catalans d'Amèrica que sempre s'havien ofert per atendre les despeses d'una acció bèl·lica al servei de la independència de Catalunya. A continuació es preocupava de l'organització d'un Directori d'Estat Català a Barcelona. Es pot dir que deixava fins i tot de banda la

Federació Democràtica Nacionalista per dedicar-se de ple a la formació d'un cos d'Exèrcit Català dintre i fora del nostre país.

Entre els que s'havien refugiat a França perseguits o temorencs per l'acció policiana i que s'havien posat al costat de Macià, hi havia el periodista Josep Fuch que havia estat director d'EL Ideal, de Lleida; Ernest A. Dalmau, de Girona i Daniel Cardona, de Sant Just Desvern, format als regles de la Unió Catalanista i patrocinador del grup anomenat Bandera negra que, camuflat com un Centre Català qualsevol, tenia el seu domicili al carrer de Vertrallans número 4, un cambrerestret que va del carrer de Santa Anna al de la Canuda, al rovell de l'ou de Barcelona. Com a portantveu del sector Cardona sortia un periòdic separatista que es deia Noaltres sols... i un butlletí especial de Bandera negra. Però les relacions polítiques Macià-Cardona es van refredar aviat i el patriota de Sant Just esdevingué un adversari polític de Macià per les seves discrepàncies amb els plans de l'Avi.

En els primers documents que Francesc Macià escampa per Catalunya, § entre els emigrants d'Amèrica i els refugiats de França durant els mesos d'Octubre i novembre del mateix any 23, Francesc Macià diu com veu el panorama polític català:

"La Lliga Regionalista costé dins del catalanisme més o menys atenuat, els elements capitalistes de Catalunya que si ara són refractaris al separatisme serien els primers en adherir-s'hi el dia que el vegessin victoriós i ~~adquis~~ el sostindrien després, com ara sostenen el vell règim.

>Acció Catalana segueix exactament, llevat de la intervenció en els afers polítics d'Espanya, la mateixa finalitat política i social de Catalunya endins. Tot això significa el manteniment per a la causa de Catalunya d'elements que, sense aquests partits polítics, estarien enfront nostre, però si com a partits polítics, en el sentit de que pel seu mitjà és difícil d'obtenir cap concessió per a Catalunya i com elements revolucionaris han acabat la seva missió, no els és imputable a ells el fracàs, si no per excés de confiança en creure que arribarà un dia que els espanyols es convenceran a les bones de la necessitat de

donar satisfacció a les aspiracions de Catalunya. I si en aquest sentit cal subratllar el seu fracàs, no és el mateix quan es tracta de jutjar-los per la seva actuació Catalunya endins. Aquests partits tenen encara una missió a complir: la de mantenir agrupats en favor del plet català als elements que formen part d'ells mantenint la seva cohesió fins al moment en que el catalanisme radical d'acció, el separatisme, faci el comès i és això precisament el que cal fer ara. Sense precipitacions imprudents però també sense descans per tal que quan els esdeveniments inevitables de la política espanyola hagin afeblit més del que ho està l'opressor, en el moment en que les circumstàncies siguin propícies, es pugui anar a l'acció decisiva que com més enèrgica i més ben preparada sigui, més incruent i fàcil serà..

»A l'interior, cal mantenir la cohesió de l'organització i formar els homes per a l'acció tenint en compte les dificultats amb que cal topar degut a les circumstàncies. Si ens fem càrrec del complicat que és el nostre problema; si pensem solament en el que s'ha fet, ens semblarà la nostra obra insignificant, però si ens fem càrrec de que per obtenir la victòria en una guerra són precisos dos factors - el moral i el material - i que el factor moral, el més important, el tenim i representa a Catalunya una quantitat més gran que el que suposi el més optimista, resulta que l'obra feta és molt important, que la nostra situació és bona i que podem mirar el pervindre amb tota confiança. Aquest optimisme s'engrandeix en considerar l'obra política portada a cap pel nostre Directori d'Estat Català, començada abans del Cop d'Estat i refeta des d'aleshores. En refereixo a l'entesa amb els partits obrers i republicans revolucionaris, junt amb l'aliança amb els separatistes d'Euzkadi i Galícia. L'aliança amb els separatistes crec que és ben coneguda i ben ferma. La nostra unió no serà mai destruïda perquè els nostres ^{són} ideals comuns. El nostre Directori ha aconseguit, doncs, en el terreny polític la formació d'una força composta dels elements següents: els republicans revolucionaris, aquests són els que menys senten ferida l'ànima; senten més aviat l'afany de poder; el canvi polític els afecta més que el social i en el fons els que no són catalans preferirien una República federal amb sobirania plena del Parlament i del Govern federal abans que la formació de Repúbliques independents. Els

sindicalistes; aquests elements - sindicalistes, anarquistes, comunistes - lluitaran amb tota la seva ànima per enderrocar el govern i el règim? Sí, però més que per altra cosa per enderrocar l'estat social existent. Per això es pot téner d'ells que una vegada començada la lluita no s'aturin allà on s'hagi convingut de fer-ho. Amb els primers èxits, amb l'enbriaguesa de les primeres victòries, abans d'obtenir la definitiva, es deixarien portar pels odis de classe que amb molta part de raó tenen enganxats en el fons de la seva ànima. Són uns grans elements per assolir la victòria però són perillosos si no saben contenir-se i es deixen anar per la pendent dels seus odis, car aleshores promourien la coalició de tots els elements dits d'ordre i, amb ells, el proverbial fracàs.

»Els separatistes, nosaltres, els que sentim l'ideal noble i enlairat de llibertat, que tenim enganxat al cor el sentiment sant de la pàtria, som els que lluitarem amb més generositat per la causa comú. És cert que la victòria ens donarà d'un cop la implantació del nostre ideal de pàtria, amb la nostra llibertat plena i sobirana i amb el nostre govern, però al mateix temps, tant per convicció com per fer honor al nostre compromís, implantaríem tot seguit les reformes més avançades que poden concebir-se en sentit social, sense temença d'haver de retrocedir. Establiríem l'escola de forma que arribés a tots els ciutadans, sense cap mena de privilegi ni distinció en l'ordre polític, econòmic o social, de manera que formés el caràcter de les noves generacions, fent-les més aptes, més generoses, més bones per tal que, foragitant els odis i sols guiades per l'amor, ens conduïssin més de pressa a un estat social més justicier i més digne que l'actual, junt amb les altres reformes de caràcter social que, com hem dit, s'implantaràn tot seguit d'obtinguda la victòria, reformes que estan gairebé totes elles incloses en el programa de la Federació Democràtica Nacionalista, els obrers aconseguirien tot el que avui tenen implantat les nacions més civilitzades i més avançades, arribant on, pels propis esforços, no poden ni sisquera somniar...

»A l'exterior, és a fora de Catalunya on es pot realitzar avui més bona feina des del nostre punt de vista d'homes d'acció i tenint en compte l'estat actual de les coses. La preocupació i l'inquina del Directori militar contra el separatisme

català, com si aquest fos l'únic motiu de la seva existència, ha fet que en parlar gairebé exclusivament d'aquest tema i en repetir tan sovint les paraules separatisme català, la premsa mundial s'hagi adonat de la importància del problema i el món conegui les aspiracions de Catalunya d'emancipar-se de la tutela d'Espanya. El cas de França és particularment interessant...

Ha d'ésser preocupació constant dels catalans residents al Continent americà i a altres indrets de l'estranger, que és precís dotar de mitjans econòmics a aquesta organització a fi de desenrotllar de manera positiva i ràpida la marxa de la nostra causa, prenent exemple del que realitzaren les colònies gregues per emancipar-se del jou turc, de l'esforç esmerçat pels polonesos i dels desprendiments generosos dels irlandesos residents als Estats Units d'Amèrica. Pot assegurar-se que Amèrica ha estat la impulsora més formidable de la llibertat dels pobles oprimits d'Europa..."

Gràcies a l'ajuda rebuda dels catalans d'Amèrica, a començaments de 1924, el secretariat de Macià es podia traslladar de Perpinyà a París i instal·lar-se a Bois-Colombes (Seine).

Amb data 10 de febrer de 1924, Francesc Macià anuncia la formació del Comitè Central Separatista Català amb residència a París.

Els catalans de Cuba i, especialment, els de Santiago de Cuba i L'Havana, i també el Comitè Llibertat de Buenos Aires es van posar al costat de Macià tot recomanant a Acció Catalana que concertessin una acció conjunta amb Estat Català.

Francesc Macià, donant per fracassat el front únic català, va pensar en la conveniència de crear una Lliga de Nacions Oprimides a base de Catalunya, Euzkadi, Galícia, Filipines, Irlanda, Riff, Egipte i la Índia. Explicava la missió d'aquesta aliança internacional en un document datat el 9 de setembre de 1924 i deia: "Aquesta Lliga tindrà per objecte portar al terreny internacional el plet de les nostres lluites per aconseguir la llibertat i la independència de les nostres pàtries respectives". Però amb els únics que va mantenir relacions va ser amb els separatistes irlandesos i, especialment, amb De Valera. També va establir relacions amb un Comitè Separatista Canari.

Pero l'acte que havia de tenir més importància pels acords que s'hi van prendre va ser la creació del Comitè d'Acció de la Lliure Aliança i el pacte que es va establir entre els delegats reunits a París el dia 8 de gener de 1925. Hi van assistir, sota la presidència de Francesc Macià, un representant dels separatistes bascos, Gastañaga; un representant dels catalans d'Amèrica, Grau; dos representants de la Confederació Nacional del Treball d'Espanya i de la Regional de Catalunya, Lleonart i Paris. Actuava de secretari, Ventura Gassol.

La part fonamental d'aquell Pacte revolucionari era aquesta:

"Per la voluntat d'alliberar Catalunya i Euzkadi d'Espanya i per l'establiment d'un règim democràtic just, en nom dels dos pobles i de les organitzacions que uns i altres representen, s'acorda anar aliats a la revolta contra el règim d'Espanya, opressora de pobles i conculcadora de tots els drets i llibertats de l'home.

> El separatisme d'Euzkadi i de Catalunya aspiren a la plena sobirania de si mateixos no sols per raons històriques que així també ho exigeixen, sinó per la consciència clara que avui tenen de llur personalitat que no pot confondre's amb cap d'altra i per l'imperatiu de llur voluntat actual d'ésser lliures, decidida, contundent i incoercible.

> Com sigui, però, que l'esperit llur s'inspira en el més ample i elevat esperit democràtic, mai per mai sabrien accontentar-se amb la pròpia llibertat, si aquesta no dugués aparellada la llibertat de totes les classes i el millorament del proletariat, com ells sota el jou del mateix règim d'opressió d'Espanya.

> Es per això que, en presentar batalla contra aquest règim, han volgut invitar als elements avui més representatius d'aquelles classes proletàries a Catalunya, Euzkadi i Espanya, tota vegada que, com a nosaltres, els interessa bolcar-lo i substituir-lo per un altre règim de justícia més d'acord amb els ideals d'uns i altres.

> Es en aquest sentit que els elements de la Confederació General del Treball d'Espanya i Regional de Catalunya han acceptat la invitació de col·laborar amb

nosaltres en revolta per aquesta part comí que tenen els seus ideals i els nostres, promesa feta d'ajudar-nos mútuament fins el dia de la victòria.

» Els termes de pacte d'aquesta aliança són:

» Els obrers es comprometen a ajudar als separatistes d'Euzkadi i de Catalunya a l'establiment de les repúbliques independents d'ambdós països i els separatistes a donar-los una situació legal en llurs països ja lliures, el restablir-hi la constitució, concedir una amnistia a tots els encausats per qüestions socials, el sobreseïment de llurs processos i dictar una legislació social que els dignifiqui moral i materialment i ajudar les altres regions d'Espanya en la implantació de règim de llibertat que elles lliurement pretenguessin.

» Aquest pacte no vol dir, però, que cap dels pobles i organismes que entrin en la Lliure Aliança, perdin la llur personalitat amb tot i els seus matisos i que l'endemà d'instaurades les repúbliques d'Euzkadi i Catalunya, i tombat el règim d'Espanya i concedides les esmentades millores a les classes obreres, no quedin uns i altres lliures de tota llei de compromís per seguir cada u el seu guiatge, respectant, sempre, els termes convinguts del Pacte, sense altre lligam que el que ells lliurement poguessin imposar-se.

» Res més natural que lligams d'aquesta llei no es fessin esperar en forma de pactes econòmics, polítics o de qualsevol ordre que fos, donat el sentit de fidelitat mútua que neixeria entre nosaltres. Res no hi ha que desvetlli tant aquest sentit de fidelitat com és l'haver lluitat i fos sang juntament per un mateix ideal noble; com res no hi ha tampoc millor que la guerra per fer-nos recordar que per damunt de tot som homes. Es en aquest sentit que es pacta la Lliure Aliança i s'acorda la revolta armada i violent contra el règim d'Espanya, únic medi digne enfront dels usats fins ara per la política i l'únic amb prou eficàcia per somoure i desvetllar totes les valors supremes que calen a un poble que ha de recobrar el sentit de la dignitat i garantir, així, la seva restauració total i veritable.

» Considerant que ja existia una aliança entre Catalunya, Euzkadi i Galícia que a causa de les circumstàncies actuals no poden executar-se de moment, s'acorda reservar un lloc a un representant de Galícia en la Lliure Aliança...

"El Comitè d'Acció de la Lliure Aliança, que en aquests moments d'opressió pot i ha de sentir-se encarnació vivent de la voluntat de dos pobles fermes i conscients com són Catalunya i Euskadi, i de l'esperit de llibertat que congrega tots els obrers d'Espanya, de Catalunya i d'Euskadi en la Confederació Nacional del Treball d'Espanya i Regional de Catalunya: a) cercarà tota mena de medis indispensables per a la revolució, ja siguin d'ordre moral, creant per exemple, a base de tota llei de propaganda un ambient que li sigui propici i atreient-se l'adhesió de tota persona i de tota organització dels seus respectius països i fins i tot estrangers, ja sigui d'ordre material i econòmic, en diners o directament en material de guerra; b) organitzarà i dirigirà totes les forces compromeses en la revolució, establint contactes íntims i segurs entre les ja avui existents, així com amb les noves que es vagin creant, per a garantir millor i fer més compacte el conjunt que haurà d'obrar sempre sota una sola i única disciplina..."

Finalment, venia el compromís concret pel que fa a la reivindicació de la independència de les nacionalitats de la perifèria peninsular:

"Els representants d'Euskadi i Catalunya i els de la CNT davant del fet d'un règim d'opressió, obstacle comú a l'ideal d'uns i altres, es conjuren a: lluitar juntament en revolta, en els termes del Pacte de la Lliure Aliança contra l'esmentat règim, de tots el més odiable, pels drets, llibertats i millorament moral i material de tots els homes, sense distinció de classes, i l'establiment immediat de les Repúbliques Independents de Catalunya i Euskadi".

Mentrestant, s'havia produït una forta discrepància entre Francesc Macià i el sector d'Estat Català representat per Daniel Cardona, de Sant Just Desvern. Sigui perquè es trobaven massa allunyats l'un de l'altre, sigui perquè Cardona no estava d'acord amb la composició del Comitè d'Acció de la Lliure Aliança, el fet és que el dia 7 d'octubre de 1925 es va celebrar a Perpinyà una reunió a la qual van assistir diversos militants del sector de Daniel Cardona que es trobaven al Rosselló o havien arribat procedents de Barcelona, i es van prendre els següents acords:

"1. Fer present al Directori d'Estat Català, il·legalment constituït a París, que si dins d'una setmana aquesta Organització no rep satisfacció en les seves repetides peticions de constitució d'un Consell Nacional Català, el comitè directiu d'aquesta organització començarà a actuar paral·lelament o en contra de l'Oficina de París i elements adherits. 2. La publicació en doble full dels dos periòdics que iniciaren a Catalunya el maximalisme nacionalista - La Tralla i Estat Català -, amb idèntiques capçaleres, per considerar-nos hereus, en la doctrina i en el sacrifici personal i econòmic, d'aquestes publicacions. 3. Anar decididament i separats dels elements de París a una Organització de caràcter militar. 4. Com que es consideren igualment soldats de la Pàtria, com els que segueixen altres organitzacions, trametem aquest acord a Amèrica perquè creiem tenir dret als diners i a les eines."

La disputa va acabar malament i Cardona va trencar amb Macià. Ell i els seus seguidors es van separar de la disciplina del Directori de París i el grup de la Bandera negra, del carrer de Vertrallans va emprendre pel seu compte altres camins en la lluita contra l'opressor.

La Lliga Regionalista també va instal·lar-se a París i va obrir unes oficines al Boulevard Saint-Germain on domicilià la Société pour l'Encouragement de la Culture Catalane i la redacció del seu periòdic Le Courrier Catalan, editat sota la direcció d'Alfons Maseras, cunyat del nostre Miquel A. Baltà i ex-company de les nostres pràctiques de camping.

El Servei de Premsa de la Lliga va poder aconseguir que un diari anglès de tanta importància com The Times li publicés una nota polèmica contra les idees i els propòsits independentistes de Francesc Macià.

Es tractava de desautoritzar la política extremista de l'Avi amb arguments com el de que la indústria catalana necessitava el mercat espanyol per a poder viure. I afegia: "Per altra banda, ni la persona d'En Macià ni la seva organització són ^{presses} seriosament a Catalunya. Però com que Catalunya necessita un líder, la persona més indicada és Francesc Cambó, antic cap del moviment catalanista que es va retirar de la política quan veié que els esperits exaltats s'apropriaven del moviment. Ara ~~que~~ viu expatriat, possiblement esperant un punt de la crisi pel qual pugui reprendre la direcció. Té encara molt de prestigi a Catalunya i si ell vol emprendre la tasca amb fermesa, els compatriotes l'aclamarien desseguit com a cap indiscutible. Per altra part, fins ara no hi ha hagut cap senyal de revoltes contra el govern. Es cert que se'ns informa que un antic diputat català a les Corts es troba

a Perpinyà recrutant desertors de l'Exèrcit espanyol per a una guerra contra Espanya. Però no creiem que el govern francès permeti cap aventura des del seu territori..."

Aquesta nota o declaració "d'una persona significada" de la Lliga tirava a matar contra els dos sectors polítics adversaris de la política col.laboracionista de Francesc Cambó practicada després de la mort de Prat de la Riba i de l'Assemblea de Parlamentaris i atacava Acció Catalana amb l'acusació que s'havia situat en el camp extremista. Aquesta va ser la causa de la seva retirada de la política activa, per bé que ^{av.} estava disposat a tornar-se a "sacrificar" tornant a prendre la direcció de la política dita d'Espanya endins enfront de la d'Acció Catalana, enemiga de col.laborar amb la Monarquia i partidària de girar l'esquena a Espanya per a dedicar-se a practicar la política de Catalunya endins.

Però la cosa més greu eren les declaracions d'aquell personatge inconegut de la Lliga Regionalista, era la delació inqualificable que representava el fet d'afirmar que "un antic diputat català a les Corts" -Francesc Macià-, des de Perpinyà estant es dedicava a reclutar desertors de l'Exèrcit espanyol per a preparar una guerra contra Espanya, tot posant en guàrdia al govern francès. I en aquest recrutament nosaltres hi teníem una intervenció destacada, per les nostres relacions des de la Llibreria Italiana de Barcelona.

La política de "delatar" que tenia el pèssim antecedent de la Setmana Tràgica tornava a ser practicada pels homes de la Lliga i qui sap si pel mateix Ferran

Agulló (a) "Pol", i tenia un ^{antecedent} ^{antecede} no gaire llunyà: el que amb ocasió del pacte del Comitè d'Acció de la Lliure Aliança establert entre Estat Català, els separatistes bascos i ^{els} sindicalistes de la CNT ja havia estat denunciat com una "declaració de fe comunista" des de La Veu de Catalunya del 27 de gener de 1925 i reproduïda per Solidaridad Obrera i El Día Gráfico, aludint a Francesc Macià, quan L'Avi era, com sabia tothom, un gran terratinent de les comarques lleidatanes.

Dos dels homes més coneguts d'Acció Catalana -Lluís Nicolau d'Olwer i Manuel Masó i Llorens- eren els executors de l'acció internacionalitzadora de la causa de Catalunya encara que, per fer-se ben veure de la Societat de les Nacions, havien de ^{s'}comparar el cas de la nació catalana amb el de les minories nacionals que havien posat sota la protecció de l'organització internacional.

També van passar la frontera Antoni Rovira i Virgili i el doctor Leandre Cervera, ambdós del Consell Central d'Acció Catalana, per a reunir-se amb Francesc Macià a Tolosa de Llenguadoc i parlar de concertar una aliança o Front Únic Català. L'entrevista es va celebrar a casa del doctor Soulà. Macià estava disposat a formar un Directori del moviment separatista català de la manera que volguessin els homes d'Acció Catalana. Però els homes d'Acció Catalana no van acceptar la proposició de Macià perquè ^{no} consideraven que hagués arribat el moment d'emprendre l'acció armada que havien anunciat en el document adreçat a la Societat de les Nacions.

Després, Francesc Macià va tornar a entrevistar-se amb Nicolau d'Olwer a Lió i de retorn a Vil·la dels Pins, de Bandol (Var), va adreçar-se al president de la Societat d'Estudis Militars (SEM) que es trobava a Ginebra per insistir en demanar una resposta concreta i definitiva sobre la qüestió del Front Únic nacionalista.

La primera carta de Macià a Nicolau d'Olwer data del 16 de juliol de 1924 i el dia 19 del mateix mes, aquest deia a l'Avi que després de l'entrevista tinguda a Lió, ell havia considerat com a constituït aquell Front Únic nacionalista que deia que estava segur que ratificaria els seus companys de Barcelona, i afegia Nicolau d'Olwer: "El doctor Soler i Damians i el senyor Alsina, tal com havien quedat, en arribar a Barcelona s'entrevistaren amb els senyors Abadal i Barbey, als quals jo

15-1

havia escrit feia dies i es posaren absolutament d'acord. Per lletra del company Abadal - Ramon d'Abadal i de Vinyals -, vaig enterar-me a l'engròs i detalladament la setmana passada per en Magí Sandiumenge que va passar la frontera amb la neva mare que ha vingut per passar amb mi aquests mesos d'estiu. L'alegria de tothom ha estat gran a Barcelona i el treball es fa en comú, havent nomenat comissions indistintes per curar de cada una de les activitats. No m'havia apressat a comunicar-li pensant que directament de Barcelona ho devien haver fet. Potser que hi haurà hagut alguna carta extravialada. Per això, en rebre ahir la seva em vaig apressar d'enviar-li un telerama. L'amic Massó ara és a París i a primera d'agost embarca per a Sud Amèrica."

La confirmació del Front Unic que s'esperava de Barcelona no arribava i Macià insistia en tirar endavant l'organització, preparació i coordinació de tots els elements que haurien de formar el Govern Provisional de Catalunya i proposava una reunió d'elements d'Estat Català i d'Acció Catalana per a coordinar les iniciatives i activitats de tota mena. Nicolau li contestà que hi estava totalment d'acord i l'assabentava que havia rebut l'opinió del diari parisenc Le Temps per a fer una campanya a favor de Catalunya però com que demanaven cent-mil francs mensuals i ells no hi arribaven havien aconseguit fer rebaixar la partida a la meitat però tampoc podien cobrir-la ells sols i preguntaven a Macià amb quina quantitat hi podria contribuir Estat Català. L'Avi li va contestar que era una despesa excessiva per a una campanya de premsa i entenia que calia dedicar els diners a coses més importants i efectives que una campanya de premsa.

Per a reunir cabals s'havia nomenat una comissió especial de la qual formava part Joan Estelrich, una home que tothom sabia que treballava al servei de Francesc Cambó i de la Lliga Regionalista. I Nicolau d'Olwer contestava amb data del 19 d'agost de 1924, sempre des de Ginebra: proposava a Macià la creació d'un Comitè Nacional Català a base de les persones següents: August Pi i Sunyer, Ferran Valls i Taverner, Rafael Campalans i Joan Estelrich. Què hi feien Valls i Taverner i Estelrich, que eren de la Lliga ?

Es que Acció Catalana ja havia deixat a mans d'Estelrich la missió de subvencionar campanyes de premsa amb diners d'A. C. i d'alguns particulars i, segons Nicolau d'Olver, ho feia d' "una manera satisfactòria".

Macià li contestava cinc dies després i li deia que no solament acceptava els noms que li proposava sinó que en proposava dos més per considerar-los com persones que havien treballat molt per Catalunya; Manuel Folguera i Duran i Joan Soler i Pla.

La reunió plenària que reclamava Macià era considerada innecessària pels altres sectors de Barcelona - deia Nicolau - però acceptaven els altres dos noms proposats per a formar part del Comitè Nacional Català.

El 24 de setembre de 1924 ^{Macià} escribia per darrera vegada a Nicolau d'Olver proposant-li que es fes aquella reunió conjunta a França o a Suïssa.

No va tenir cap resposta.

I aquell Front Unic que havia d'anar de la Lliga de Cambó fins a la Unió Socialista de Catalunya passant pels catalans republicans federalistes com August Pi i Sunyer, no va passar de projecte. Si ^{en lat} per cas, aquell Front Unic va quedar reduït a la Lliga ⁱ Acció Catalana que ja l'havien establert entorn de les campanyes de premsa anglesa i francesa, gràcies a la magnífica gestió d'Estelrich.

La cosa era clara.

Els dirigents d'Acció Catalana, tant els de l'interior de Catalunya com els que s'havien refugiat a França havien arribat a una entesa amb Joan Estelrich, un dels secretaris de Francesc Cambó, "per a realitzar una acció conjunta per tal de presentar les acusacions contra la Dictadura i la Monarquia com d'orientació pseudofederal, és a dir refiats d'una entesa amb els republicans espanyols per a establir un sistema de convivència de les diverses nacionalitats peninsulars, no pas lliurement pactada o sigui començant per proclamar la independència de Catalunya per a poder discutir amb plena llibertat les condicions de l'entesa federal i precisar quines serien les atribucions nacionals que els catalans cedirien al poder federal, sinó començant per cedir-ho tot per després demanar el

reconeixement d'alguns dels drets imprescriptibles del nostre poble.

Era evident també que no volien tractes amb els sindicalistes ni amb els separatistes d'Euskadi i Galícia ni amb els de les Illes Canàries. Per tant, aquell Front Únic anava encaminat a liquidar el Comitè d'Acció de la Lliure Aliança i a sotmetre la voluntat independentista de Francesc Macià i d'Estat Català al criteri majoritari d'orientació simplement autonomista o regionalista espanyola de la majoria d'aquell no-nat Comitè Nacional Català.

Els Soviets i el problema de Catalunya

Havien anat fracassant, una darrera l'altra, les aliances revolucionàries intentades a França per a coordinar una acció conjunta contra la Dictadura, l'enemic comú. Havia fracassat l'entesa amb els republicans i socialistes espanyols perquè no volien reconèixer a Catalunya, Euzkadi i Galícia el dret d'autodeterminació. I havia fracassat el Front Únic Català proposat per Acció Catalana.

Però Francesc Macià, fermament convençut que l'alçament armat era l'única forma de lluitar de veritat contra el règim dictatorial espanyol i contra la Monarquia borbònica, va pensar en recórrer a Rússia perquè la recaptació de donatius destinats a l'adquisició d'armes i municions es feia molt lentament.

Quan va plantejar la qüestió als republicans i socialistes espanyols i als anarcosindiclistes ningú no hi va estar d'acord perquè tots eren enemics de la dictadura del proletariat i de qualsevol mena de pacte amb els Soviets. Només els delegats del minúscul Partido Comunista de España es van sentir afalagats amb la proposta de Macià i li van prometre tota mena de facilitats per tal que pogués anar a Moscou el més aviat possible.

Francesc Macià va disposar d'un passaport fals, extès a nom d'un inexistent Maurice Morel i tenia dret a portar un secretari particular que seria Josep Carner-Ribalta. El dia 15 d'octubre de 1925 Macià i Carner-Ribalta van sortir de París i van arribar a Moscou nou dies després. Les converses amb els soviets van durar més d'un mes.

Nicolai Ivanòvitz Bukharin, com a secretari de la Internacional Comunista, va assegurar a Francesc Macià que el Comitè estava disposat a prestar tot el suport necessari als problemes nacionalitaris de tot el món però els moviments revolucionaris havien de ser de caràcter general espanyol per assegurar-ne el triomf. Bukharin tenia com intèrpret un català que s'havia quedat a la Unió Soviètica després d'haver assistit a una reunió de la Internacional Sindical Roja: Andreu Nin. També havia assistit a la reunió José Ballejos, del Comitè del Partido Comunista de España que formava part d'un comitè revolucionari format entre republicans, socialistes i comunistes que actuaven a París.

En aquella primera reunió es va coincidir en la conveniència que la revolució anés contra la Dictadura, contra la Monarquia i contra la Guerra del Marroc. Macià va fer remarcar que era urgentíssim iniciar aquell moviment revolucionari que havia d'acabar amb la Monarquia i amb la Dictadura. El comitè soviètic, en canvi, considerava que el moviment revolucionari havia d'anar precedit d'una intensa campanya de propaganda. La I.C. va anunciar el nomenament d'un delegat a París per a formar part, com assessor, del Comitè Revolucionari Espanyol.

Ja només calia esperar l'arribada de Trotski que era a Leningrad. Mentrestant, Zinòviev, que feia de cap del Govern Soviètic va intervenir en les converses i es va comprovar que Andreu Nin era considerat com un intèrpret de la més absoluta confiança dels triomfadors de la Revolució d'Octubre.

Zinòviev va dir que estava assabentat del problema de Catalunya a través del que li havia dit Andreu Nin i que els Soviets havien hagut de resoldre molts dels problemes nacionalitaris per arribar a la unitat sota el règim soviètic.

I Trotski no tornava de Leningrad.

Francesc Macià va veure que el feien passar amb raons i que només volien comprometre'l sense oferir-li res de positiu. Cansat d'esperar un oferiment concret, va decidir entornar-se'n a París i ell i Carner-Ribalta van agafar el tren el 28 de novembre de 1925.

En arribar a París, Francesc Macià va informar al Comitè Revolucionari de les seves impressions de Moscou i la majoria dels reunits es van manifestar amb excepcions respecte de l'ajut soviètic.

Davant les crítiques d'alguns separatistes de Catalunya i d'Amèrica, Francesc Macià va haver de fer-los veure que aquella conjunció de forces era indispensable si es volia acabar amb la Dictadura i amb la Monarquia i també amb la Guerra del Marroc perquè afectaven a tothom. Els comunistes li havien dit que ells admetien la independència absoluta de les nacionalitats, mentre els militars espanyols republicans es conformaven en que les nacionalitats de la perifèria hispànica, com deien ells, fessin un referèndum per a decidir la forma de govern que establirien a cadascun dels països que reclamaven la independència. Macià va assegurar als compatriotes discrepants de dintre i fora de Catalunya que ell continuava essent contrari del sistema comunista i que el compromís concret no afectava a la lliure voluntat dels catalans. Després de la seva estada a Rússia, ell era el primer convençut que els Soviets volien aprofitar-se d'aquelles circumstàncies per a ^{reclutar} fer adeptes entre els independistes dels diversos països peninsulars.

¿ Com era i quin paper havia jugat en les entrevistes de Macià i els dirigents soviètics aquell intèrpret català que es deia Andreu Nin ?

El nostre company ^{establí} Avelard Tona i Nadalmai, amb qui vaig ^{donar-li} fer una fraterna amistat tan bon punt es va ser presentat a la Llibreria Italiana, ens va fer conèixer els antecedents d'Andreu Nin, abans de decidir-se ^{per} quedar-se a la Unió Soviètica.

Andreu Nin havia nascut al municipi d'El Vendrell, de la comarca del Baix Penedès, l'any 1892. Després de l'escola primària va ingressar a l'Escola Normal de Tarragona i amb el títol de mestre d'escola es va traslladar a Barcelona l'any 1914. Cercant feina de la seva professió va entrar a formar part de l'equip de l'Escola Horaciana que havia fundat Pau Vila i ^{el qual} que havia abandonat en ^{abjurar de} abandonar l'anarquisme per fer-se catòlic i embarcar cap a Colòmbia. L'Escola Horaciana funcionava a l'estatge de l'Ateneu Enciclopèdic Popular del carrer del Carme número 32. Tan bon punt va marxar Pau Vila, l'Escola Horaciana va haver d'abandonar l'Ateneu i

instal·lar-se al carrer de l'Hospital. Fou aleshores que Andreu Nin va entrar com a mestre del curs superior d'aquella escola que tenia com a directora la professora Maria Andreu.

Tona deia que Andreu Nin, en aquell temps, era un nacionalista d'esquerra, afiliat a la Unió Federal Nacionalista Republicana i redactor d'El Poble Català. A l'escola diu que els va ensenyar L'Emigrant i els va donar les primeres lliçons d'ortografia catalana arran de l'aparició de les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans. Els havia fet conèixer el vocabulari castellà-català d'Antoni Rovira i Virgili, editat per la Llibreria Espanyola d'Antoni López, de la Rambla, i els recomanava l'adquisició i la lectura de la publicació setmanal Lectura Popular, encara que sortís prescindint de les Normes. El primer fascicle es va dedicar a Joan Maragall i el segon a Victor Balaguer i les seves Tragèdies. Cada fascicle donava una biografia abreujada de l'autor de l'obra que es donava i allò era molt interessant, deia Nin als seus deixebles, per saber qui eren els autors catalans del passat immediat i d'aquells moments.

Aquells temps eren els de la guerra dels Balcans. Els grecs, els serbis, els montenegrins, els albanesos i els búlgars s'havien alçat en armes contra l'imperialisme dels turcs. I Andreu Nin els feia veure que representava la lluita en defensa dels drets d'aquelles nacionalitats sotmeses al poder estranger. Simultàniament, Andreu Nin s'interessava pels moviments obrers i pel socialisme d'esquerra; llegia el diari madrileny del P.S.E.O. (Partido Socialista Obrero Español)- El Socialista- i deia que la Internacional seria la Pàtria dels Humans.

Andreu Nin diu que va anar evolucionant del nacionalisme d'esquerra al socialisme, guanyat per la lluita sindical dels treballadors de l'època i per la Revolució Russa. D'El Poble Català va passar a La Publicidad i a l'Agència Fabra, on hi havia Claudi Ametlla, de principal responsabilitat en aquella agència de premsa.

De seguida es va dedicar a organitzar el Sindicat de Professions Liberals per adherir-lo a la CNT, després de deixar l'Agència Fabra.

La seva formació i les seves ganes d'intervenir en el moviment obrer, li van fer establir contacte amb els militants cenetistes més significats de les tendències anarquista i comunista que lluitaven dintre l'organització confederal per a conquerir els llocs principals. I quan es va discutir al Congrés de la CNT celebrat a Madrid (1919) sobre la qüestió d'adherir-se o no a la III Internacional, Andreu Nin va fer tot el que va poder per portar l'organització sindical a la I.C. encara que fos amb caràcter provisional. L'any 1921 van assistir a la fundació de la Internacional Sindical Roja, en representació de la tendència simpatitzant comunista de la CNT, Andreu Nin, Joaquim Maurin, Hilari Arlandis i Jesús Ibáñez. Dels quatre delegats cenetistes que van assistir al congrés de la I.S.R. només Andreu Nin es va quedar a Moscou perquè Losovski, secretari de l'organització sindical soviètica, l'havia considerat el més interessant de tots i se'l va voler quedar com a col.laborador immediat. I Andreu Nin va treballar en l'organització sindical soviètica fins a l'any 1924, l'any de la mort de Lenin. Es va casar amb una comunista russa - Olga - i va tenir dues filles.

Després es va fer trotskista i va acabar essent antitrotskista sense deixar d'ésser antiestalinista.

Després del fracàs del nostre projecte d'escarmentar als botiflers, començant pel baró de Viver, i un cop iniciada l'organització de l'oficina coordinadora del carrer de Muntaner que havia d'establir contacte amb els altres grups clandestins que sabíem que existien a Barcelona i a diverses comarques, vam plantejar-nos el problema del nombre de companys que havíem de constituir el primer grup d'acció.

Era evident que no podíem comptar amb tots els companys de la SEM (Societat d'Estudis Militars) tot i que, més de quatre, ja tenien els seus dubtes sobre el patrocini i la col.laboració que havien ofert als intel.lectuals d'Acció Catalana i també un nombre més o menys considerable de gent rica del mateix partit que es deia partidària de la violència i d'una acció bèl.lica al servei de la causa nacional de Catalunya.

Però la majoria dels companys del SEM s'havien pres molt seriosament els estudis militars i volien preparar-se per a formar part del primer cos d'oficials del futur Exèrcit Català. No eren impacients com nosaltres. No eren partidaris de l'acció individual i de grup. Eren enemics del terrorisme. Creien en l'èxit d'un alçament armat a base de guerrilles, l'acció de les quals hauria de coincidir amb la dels voluntaris ^{voluntaris} ~~espanyols~~ que, a les ordres de Francesc Macià, es preparaven per entrar per la frontera francesa i començar l'atac a les forces armades espanyoles que trobessin pel camí mentre les guerrilles de l'interior de Catalunya atacarien per l'espatlla a l'enemic i dificultarien la mobilització de nous contingents de l'Exèrcit espanyol i de la Guàrdia Civil destinats a combatre la invasió i l'alçament separatista.

Per totes aquestes raons, Ramon Fabregat, Abelard Tona i jo vam convenir en que calia formar un primer grup de companys que estessin ben compenetrats i decidits a l'acció immediata. ^{allò que convenia en principi} La primera cosa a fer ~~era~~ completar el nostre grup sense fer-lo passar nombrós. Si per cas se'n podrien crear d'altres i després coordinar les respectives activitats, tot concertant la mútua col.laboració en determinades circumstàncies. Però sempre a base de grups reduïts.

Feia temps que ens anàvem passant llibres d'història dels moviments revolucionaris i especialment dels independentistes, sense deixar de banda la literatura russa de tema subversiu. L'exemple dels Sinn Fein irlandesos també ens tenia el cor robat. I parlant de quants companys havíem de formar el nostre grup, vam decidir que fossin set, recordant el conte titulat Els set penjats, de Leónides Andrèiev que havíem llegit ^(tots).

No era una perspectiva gaire optimista però ens va fer gràcia i vam adoptar aquell nom.

Vam pensar en els companys que, de moment, podrien completar el nostre grup i va decidir invitar a Enric Fontbernat, Antoni Argelaguet, Ramon Saguer i un minyó que ens havia presentat l'amic Angel Foix i que, pensant en ^{la fabricació de explosius} ~~poguer fer bombes~~, ens podria proporcionar alguna matèria explosiva perquè treballava en una farmàcia i Foix ens deia que aquell noi també tenia la dèria de les bombes. Ens el va presentar com un separatista de tota confiança i decidit a tot.

Aviat tindríem ocasió de comprovar-ho.

Aquell ricot, ~~amb un pas presentat~~ ^{amb} una mica estrany, ~~Tenia~~ ^{d'}un aire sorrut, ben al revés de nosaltres que sempre ens freníem les coses rient, Era molt curt de paraules i sempre anava brunzent pel carrer com si el perseguissin. Un dia el vam presentar al nostre Cap militar Miquel A. Baltà i ens el va batejar amb el nom de "Bufarut" que li esqueia molt bé. Mai no li vaig preguntar com se deia ni on vivia ni ell m'ho va dir. Havíem quedat que només tindria contacte amb mi a la llibreria. Després, vaig saber que es deia Borrall però li va quedar el ^{nom de} "Bufarut".

El "Grup dels Set" no seria, però, un equip tancat. Quan convingués cercar la col.laboració d'amics de confiança de la SEM o d'altres grups els parlariem ^{dels nostres} ~~que ens proposàvem de fer i~~, si els semblava bé, ^{hi} ~~participariem en~~ aquell fet concret. I així ho vam fer ^{la part de} ~~per~~ les primeres activitats que vam emprendre.

El nostre armament mai no va passar de tres pistoles. Les nostres aportacions econòmiques no van donar per més i ens van costar un ull de la cara aconseguir-les clandestinament. Un cop ^{adquirides} ~~les vam tenir~~, no sabíem on guardar-les. Ningú no les volia tenir

40000

a casa. Me'n vaig fer dipositari però un dia la neva mare les va descobrir a la tau-
leta de nit i es va esgarrifar tota. Li vaig dir que no eren meves i que aquell mateix
dia les tornaria. Però, on les podia portar? Me les vaig endur a la Llibreria i ^{tot d'un} en
se'm va acudir que ^{ls} ~~vaig recordar que els bancs tenen unes~~ caixetes fortes per a guardar documents i va-
^{de qualsevol banc} ~~lors i allà~~ podria ser un bon amagatall. Dit i fet. Vaig agafar les tres pistoles i
vaig pensar que calia tenir-les a l'abast per qualsevol moment que es necessitessin.
Però quan ja era a la Rambla, vaig pensar que si no podia llogar de seguida la caixa
era exposat anar pel món amb tres pistoles a la cartera. I me les vaig entornar a la
Llibreria. Vaig anar a la Banca Marsans de la Rambla de Canaletes i vaig fer la ges-
tió de la caixeta de valors. No hi va haver problema. Em van donar la clau, em van
dir el tràmit que es seguia per a portar i treure documents i, per fer la prova, ja
portava unes lletres acceptades i els contactes d'exclusiva de distribució de lli-
bres i tot va anar com una seda. Feta la pràctica, l'endemà vaig agafar les pistoles
i amb la cartera de mà les vaig anar a dipositar a la caixeta Marsans. Tot estava
^{acomplir - ho amb} preparat per a fer ~~les coses amb una certa reserva~~. El llogater de la caixa podia
disposar d'un tauler separat per uns vidres alts i glaçats ^{per tal que} perquè el veí no pogués
veure quinmena de documents ~~portava~~, ^{tancava a la caixa.}

Els maldecaps serien ^{mis tard} per Lluís Massot i Balaguer, el meu advocat defensor. Però
quan jo ^{reclòs} ~~ja era~~ a la Model, ^{i havent} ~~ja~~ havia passat el període d'incomunicació, em va venir a
veure, i la primera cosa que li vaig ^{comunicar} ~~dir~~ va ser l'existència d'aquella caixa de can-
Marsans on ^{guardava} ~~hi havia~~ les tres pistoles. Lluís Massot va resoldre el problema sense
grans dificultats i, naturalment, gràcies al consentiment i discreció dels seus amics
banquers, abans que el Jutge militar Pérez Garberí o la policia poguessin descobrir
el nostre "arsenal".

Tornant al ~~meu~~ misteriós col.laborador - el "Bufarut" - ^{vaig} ~~no~~ ^{gair} ~~trigar~~
gaires dies a tornar-lo a veure. E_n venia a dir que ja havia trobat la fórmula de la
picorinita, i que ~~em~~ només li calia disposar de les matèries ~~que necessitava~~ ^{que} que ari-
ria reunint a la farmàcia per a portar-nos ^{en} la primera partida.

^{comer amb aquell}
Vaig ~~portar la~~ ^{comer amb aquell} notícia a la penya de El Oro del Rhin, un cafè-restaurant que hi

242/60
havia a la Rambla de Catalunya cantonada a la Gran Via, i si no haguéssim estat voltats de policies, militars de paísà, gent de la Peña Ibérica i elements de la masoneria espanyola, els crits d'alegria dels meus companys s'haurien sentit des de la Plaça de Catalunya.

El "Bifarut" no ens havia enganxat. Pocs dies després es presentava a la Llibreria amb un paquetet de picrinita. Quan va ser fora, vaig destapar el paquet i em va semblar que aquella cosa groga no serviria ni per ^{un} petard de joguina.

Mentrestant, Enric Fontbernat, en col.laboració ^{amb un} ~~amb un~~ mecànic de l'Escola del Treball que es deia Josep Tàpies, van triar els gruixos de tub de ferro que serien utilitzats per ^{les} nostres primeres bombes.

Se'ns va presentar un nou problema: on les faríem petar ^{per} a provar-les?

Ramon Fabregat i jo, ^{ens vam dedicar} un diumenge al matí ~~vam~~ anar pels voltants del Pantà de Vallvidrera per ^{per} ~~trobar~~ trobar un lloc adient. I, efectivament, ^{el} l'altre diumenge ^{sigüent, junt amb} tres o quatre van anar a fer les primeres proves i, amb la més gran sorpresa, vaig ~~pagar~~ comprovar que aquella cosa groga tenia una potència extraordinària. Després, ja només es va tractar de ^{veure amb els nostres propis ulls} veure fins a quin gruix ^{de} ferro ^{l'oposava resistència} podia ~~trencar~~ trencar. Els nostres "tècnics" ^{fabricar} volien fer bombes de diversos calibres.

Però va anar de poc que no caíem a mans de la Guàrdia Civil ^{rombada per aquells} que ~~veure~~ ^{deuats} i que, pel que es veu, havia sentit l'estrèpit de la primera prova.

^{ser prou cànchids per ajornar-ho fins al proper} Van fer ~~la criaturada de deixar pel dia següent o sigui l'altre~~ ^{li deixar 13} diumenge, ^{seu estrèpit} dues de les bombes que no havíem fet explotar perquè no alarmessin algú amb el soroll que feien. ~~Però no van anar amunt i avall amb les bombes, les van deixar al peu d'un pi tapades amb pedres.~~ I el diumenge següent, quan hi vam tornar, ja no hi eren. Probablement la Guàrdia Civil les havia descobert i, per sort, no ens hi va esperar. Quan ja érem un tros avall, pujava a una parella de l'anomenada Benemérita i van haver de fer veure que ens explicàvem xistos per riure sense ganes en passar pel seu costat i saludar els guàrdies en castellà i d'una manera excessivament amable. Si eren els que havien descobert el nostre amagatall, en veure uns minyons de coll i corbata no devien sospitar res. Altra cosa hauria estat si haguéssim estat uns obrers manuals i suposats sindicalistes!

Per tal de no alarmar a qui fos amb l'estrèpit de les dues bombes que portàvem, ^{vam} ser prou cànchids per deixar-les colgades entre pedres al peu d'un pi amb la intenció de no haver-les de carretejar amunt i avall, tornar el diumenge següent i, aleshores, fer còmodament la prova.

Les proves següents les vam fer pels voltants de Garraf, en uns turons gairebé pelats que havíem anat a triar Angel Foix i jo.

El "Bufarut" continuava treballant de valent i d'amagat al laboratori de la farmàcia on estava i no parva de fabricar-nos picrinita.

Calia fer-ne ús. Com sempre, em portava els paquets a la llibreria i era urgent de ^{tracar} fer un pla per a donar-hi sortida el més aviat possible.

Vam triar uns quants tubs dels petits i un vespre els vam posar a l'obertura que havien deixat a la part de baix de les velles faroles de la Plaça de Catalunya que feia poc que havien estat substituïdes per unes de millors i més grans. L'endemà ja no hi eren. Es veu que la policia les havia trobat. Algunes havien ^{esclatat} ~~patat~~ i les altres no.

Vam iniciar la segona etapa de l'ús d'artefactes i en vam dedicar un al Partido de Unión Patriótica fundat per Primo de Rivera des del govern estant.

Perquè era molt a prop del nostre cafè, vam triar la filial que tenia a la Rambla de Catalunya, gairebé cantonada a la Gran Via, pujant a mà dreta, damunt les oficines de l'Agència de Publicitat Rialp, el propietari de la qual anava sovint per la llibreria perquè era amic de Sandi ^Henge i per aquells dies anava molt atrafegat cercant els papers vells de la família que li permetessin ^{d'elevat} de fer la sollicitud a Primo de Rivera perquè li fos concedit l'ús del títol de comte de Rialp. Si la bomba trencava algun vidre d'ell, amb un tret mataríem dos pardals.

L'operació era una mica difícil perquè es tractava de fer petar la bomba ~~del~~ ^{al} balcó del principal ^{que superaven} ~~en hi havia~~ els "pupins". Per aquesta operació vam comptar amb la col.laboració de Josep Rovira Canals, rubinenc, que no trigaria gaire a ser un dels homes de confiança de Francesc Macià, a França, i ^{de} Manuel Manonelles i Alfred Pla, els dos amics inseparables.

Aquests dos últims van ser encarregats de situar-se davant d'on vivia Pere Coromines, a la Gran Via, perquè piquessin de mans i distre ^{ssin} al vigilant, mentre Rovira, Tona i jo fariem el fet. La cosa va ser difícil però, finalment,

Josep Rovira, que era el més alt, ho va aconseguir.

Després, vam marxar tots plegats i al cap de poca estona sentíem un espetec considerable seguit d'una abundosa trencadissa de vidres. No en vam saber res més. Els diaris no en van dir ni un mot. Era una nova tàctica del Govern Civil.

La primera iniciativa de certa importància ~~que vam tenir~~, va ser la de fer ~~posar~~ ^{col·locar} una bomba ~~dintre mateix~~ ^{a l'interior} de la Diputació ~~quan hi aniria~~ ^{en ocasió de la visita} el general Barre-
ra.

Així que va sortir una nota als diaris, ~~dient~~ ^{anunciant} que el Capità General ~~aniria~~ ^{es desplaçava} a ~~fer~~ ^{a portar a terme} una visita de cortesia a l'antic Palau de la Generalitat, aleshores ocupat pels botiflers, Ramon Fabregat ~~i jo vam anar a fer una~~ ^{i jo, després d'una cautelosa} exploració ~~i vam triar~~ el peu de l'escala ~~de la dreta~~ ^{que porta al pati dels tarongers, i més}. Tot va anar molt bé.

Posaríem la bomba sota la panxa del gos de bronze que ~~hi havia com element~~

el primer baluata
després al començament del passa-na, arran del pati d'entrada al Palau. Allò no oferia cap perill per nosaltres. La cosa difícil era portar-hi la bomba en el moment oportú.

Un dels minyons aspirants a ser dels nostres - Josep Papasseit - es va oferir a participar-hi i es va encarregar de portar-nos la bomba a Fabregat i a mi que sexiem al lloc convinguè molt abans de l'hora anunciada ^{per a} de la visita del general Barrera.

A desgrat de les naturals precaucions que ens pensàvem que prendrien, ~~igual~~ ^{igual} els Mossos d'Esquadra, no ens van preguntar on anàvem ni què volíem i vam entrar per la porta gran de la Plaça de Sant Jaume una bona estona abans que arribés el Capità General.

Fabregat es ^{situava} ~~va situar~~ al cap d'amunt de l'escala per avisar-me si venia algú i jo m'encarregaria d'encendre la motxa de la bomba, ~~è~~ fugiria escales amunt ⁱ per sortir ^{tot} tots dos per la porta que dona al carrer del Bisbe. Però Josep Papasseit no va comparèixer i Fabregat i jo van haver de presenciar, amb les mans buides, la cerimònia de benvinguda que els botiflers de la Diputació feien al general Barrera, amb l'agravant que la cerimònia es va fer al peu mateix de l'escala on érem nosaltres dos sense que ningú ens hagués preguntat què hi feiem.

Quan Fabregat i jo vam sortir per la porta principal, en baixar pel carrer del Call vam trobar a Papasseit assegut a la vorera de la dreta del carrer amb la bomba a la butxaca de l'americana. Estava amb el cap entre les mans, immòbil i com mig adormit. Ens va dir que així que havia posat els peus a la Plaça de Sant Jaume se li havien segat les cames i havia hagut de fer un gran esforç per entornar-se'n i deixar-se caure allà on era.

Després d'aquell lamentable fracàs, vam acordar que no admetríem la participació de cap aspirant si abans no passava per la prova de donar dos volts de Rambla amb una bomba a la butxaca, anant de Canaletes a Colom i de Colom a Canaletes sense parar

La segona època de la Llibreria Italiana

A mitjans de juliol de 1924 i després d'una setmana de no presentar-se per la llibreria, Magí P. Sandiumenge ^{haver comparegut a} ~~va venir i em va dir que havíem de parlar.~~ ^{m'hi va venir a trobar.}

Ens vam tancar al seu despatx i va dir-me que, tal com anaven les coses comercials i ^{assabentat} ~~com que sabia~~ que la policia el perseguia - el perseguia? -, havia decidit anar-se'n a França per una temporada i, de passada, acompanyaria a la mare de Nicolau d'Olwer que volia anar a reunir-se amb el seu fill que era a Ci-nebra ^{amb l'encarrec d'} ~~sant~~ unes gestions diplomàtiques a favor de Catalunya però que després es traslladaria a París fins que ^{i tant en la feina de aforament} ~~hagués passat~~ el perill de caure a mans de la policia primorriverista.

~~Jo li vaig dir:~~

- I què en farem de la llibreria ?

Sandiumenge em va contestar:

-Haureu de decidir-ho vós tot sol. Per la meua banda, renuncio a tot i si trobeu la manera de continuar-la jo n'estaré encantat.

Després d'haver-li donat les gràcies per tot, ens vam acomiadar i ja no el vaig veure mai més. Cadascú va anar pel seu costat.

Quan en vaig parlar amb el company Abelard Tona, vam passar llista dels universitaris "revolucionaris" que ens havien voltat durant un cert temps i el meu amic em va repetir allò que sempre deia:

-Amb els universitaris no es pot anar enlloc. Sempre ~~ens~~ faran figa.

~~De seguida,~~ Vaig parlar ^{-me} amb Josep Maria de Casacuberta de l'Editorial Barci-no i li vaig dir que, jo tot sol, no em veia amb cor de continuar la llibreria i que si no trobava algú que m'ajudés econòmicament o que volgués fer-se'n càrrec hauria de plegar-la. Casacuberta em va dir que hi pensaria i em diria alguna cosa. Efectivament, al cap de pocs dies em va dir que havia tingut una entrevista amb Joan Antoni Llagall, de la Sala Parés, del carrer de Petritxol i havien quedat que li cediria una part del seu local del magatzem per a les

oficines de la "Barcino" i, si jo volia, ell - Casacuberta - em cediria la part del vestíbul de la sala d'exposicions per a instal·lar-hi la llibreria. També em va dir que havia parlat amb Ramon d'Abadal i Vinyals i que li havia dit que jo l'anés a veure perquè estava disposat a ajudar-me.

No cal dir com vaig agrair a tots dos aquelles proves de confiança.

L'endemà mateix, vaig anar a casa d'en Ramon d'Abadal al seu pis del carrer de Casp. Al replà del principal d'aquella escala senyorial hi havia pintat un Sagrat Cor de tamany natural.

Ens vam posar d'acord molt aviat.

Vaig desnonar la botiga de la Rambla de Catalunya i vaig preparar el trasllat al carrer de Petritxol amb una gran il·lusió. De moment, vaig continuar amb ^{Rosa} la secretària que teníem i un minyó que feia d'auxiliar de la llibreria i de l'oficina. El trasllat es va fer ràpidament i tan bon punt vam tenir instal·lades unes modestes prestatgeries i el taulell, vam reprendre el contacte amb els clients i amics.

Com que era un lloc molt cèntric i ben ambientat, vaig poder aconseguir que m'encarregessin l'administració i distribució de noves edicions catalanes, tot continuant amb les Edicions "Diana", la col·lecció de monografies mèdiques del doctor Jaume Aiguader i Miró, la de Monografies d'Art, de Joan Merli i algunes més. També em van encarregar la difusió de diverses edicions particulars que, aleshores, eren en bon nombre perquè els autors no trobaven editor.

Vaig retornar el dipòsit sobrant de les edicions italianes, liquidant les vendes hagudes, i vaig continuar amb les franceses i el servei de novetats de la Maison du Livre. Em vaig treure un pes de sobre quan vaig acabar ~~amb~~ les ^{amb els} relacions feixistes italianes, tot i que potser m'havien servit de para-llamps.

Políticament, em sentia alliberat de compromisos amb Sandiumenge i Acció Catalana i assabentats com estàvem del que havia passat a França entre Francesc Macià i Lluís Nicolau d'Olwer o sigui entre "Estat Català" i "Acció Catalana", vaig dedicar-me a promoure la coordinació de les nostres activitats subversives

amb els grups que havíem descobert i que, com nosaltres, volien realitzar una acció subversiva i terrorista alhora, convençuts com estàvem, tots plegats, que en aquelles circumstàncies no s'havia de perdre el temps en activitats culturals.

Vam quedar que ~~havia~~^{organitzàvem} un pla d'acció immediata i de seguida cercaríem l'establiment de relacions amb els altres sectors que sabíem que existien i que tenien les mateixes inquietuds nostres.

Havia un grup d'estudiants universitaris separatistes disposats a l'acció, el grup del sector de Daniel Cardona que es deia "Bandera Negra" i altres petits grups clandestins. Vaig proposar que el nostre equip establís relacions amb cadascun d'aquells grups però ^{sense trencar} ~~no s'ocuparíem~~ amb "Estat Català", ~~amb~~ al contrari.

Prèviament, l'amic Boladeres a qui consideràvem com una mena de cap de les "relacions exteriors" i com encarregat de facilitar la deserció dels minyons que estaven a punt d'anar "a servir al rei", va proposar de muntar una oficina camuflada amb un nom qualsevol. Se li va donar la conformitat i la va instal·lar al carrer de Muntaner, entre Diputació i Consell de Cent. Però l'amic Boladeres va dir que necessitava un secretari o cap d'oficina perquè ^{ell} no s'hi podia dedicar de ple. Tenia una fàbrica de formatges a Llívia i a més a més representava una casa suïssa del mateix ram que fabricava una marca que es deia "Chalet".

Vaig mirar de convèncer al company Tona que es fes càrrec d'aquella oficina i, de moment, no es decidia perquè havia de deixar la feina que tenia en una petita agència de publicitat de Ramon Maria de Segarra. Però, finalment, es va decidir a acceptar el lloc que necessitàvem tenir a les nostres mans com aparell coordinador de les diverses activitats programades per uns i altres. L'oficina comercial apareixeria com dedicada a la distribució i venda de formatges de tota mena i actuaria amb el nom del suposat propietari "Andrés Pla".

Un dia vaig parlar amb el doctor Figueras d'ampliar el nostre sector d'intel·lectuals d'esquerra anomenat de la "zona difusa". Vaig anar uns quants vespres a casa seva, al pis que vivia a la Gran Via o Corts Catalanes, ~~al~~ cantonada al carrer de Calàbria i vam arribar a un acord per invitar altres escriptors.

Un vespre hi vaig trobar el novel·lista i home de tatre Joan Puig i Ferrer. El doctor Aiguader me'l va presentar com un vell amic seu, de confiança absoluta, i davant del qual podíem parlar del que havíem de parlar sense reserves de cap mena. Un cop acabada la conversa, Puig i Ferrer i jo vam sortir plegats i vam començar a entrar en detalls sobre els nostres plans. Com que el doctor Aiguader me l'havia presentat com un home de tota confiança, li vaig proposar d'incorporar-se a la nostra "zona difusa", reservada especialment als intel·lectuals. Però Puig i Ferrer es va escórrer com una anguila: ~~est~~ estava dedicat de ple a escriure i tenia un munt de novel·les mig embastades ^{es neguitjava per enllestir.} que ~~volia acabar el més aviat possible.~~ Jo vaig continuar dient-li que tenint bona amistat amb el doctor Aiguader i ^{comptant amb} ~~tenint~~ aquests tants amics i coneguts entre els sindicalistes, ell - Puig i Ferrer - seria l'home més indicat per a ^{compondre} ~~fer~~ una sèrie de novel·les ~~històriques~~ ^{escapades a la "curiositat" dels} sobre el nostre moviment obrer. Un tema que ~~mai no tractaven els nostres escriptors~~ potser perquè els anarquistes no els feien cap gràcia. Però nosaltres, deia jo, no hi tenim manies i, a més a més, sabem que els anarquistes o sindicalistes de la C.N.T. ~~que estaven exiliats a França~~ ^{han format} ~~havia fet~~ una aliança amb Macià. ^{Aquest} ~~era el~~ podia ser el primer pas per a la incorporació del moviment obrer ^{català} ~~de casa nostra~~ a la causa ^{de la nostra} independentista catalana. I afegia: si els sindicalistes es ^{veuen} ~~veuen~~ compresos pels literats catalans i la novel·la catalana ^{es} ~~era~~ dedicada a tractar dels seus problemes i dels problemes socials en general, de la persecució de què ^{son} ~~era~~ víctimes i de l'esperit de sacrifici de molts d'ells, faríem un gran servei al nostre moviment obrer i, alhora, al moviment separatista perquè podríem incorporar a la classe obrera a la nostra causa nacional ^{demonstrant} ~~sent veure~~ als sindicalistes que el catalanisme no ^{és} ~~era~~ una cosa exclusiva de la burgesia de la Lliga.

Vaig afegir, encara, que si es decidia podria recomanar els seus llibres als amics de les Edicions "Diana" ^{(amb la seguretat} ~~que els editarien~~ amb molt de gust perquè ~~qui ho portava~~ era Ignasi Armengou, de la Unió Socialista de Catalunya, on també militava el doctor Aiguader, ^{va l'inaugurar de la direcció.}

~~havent d'eludir un compromís,~~ em va dir que hi pensaria, ^{que} i en tornaríem a parlar, però que, en principi, no estava gens disposat a fer l'apologia dels anarcosindicalistes perquè no els podia veure ni en pintura.

Al cap de pocs dies, ~~vaig~~ ^{em} tornar a casa del doctor Aiguader, ~~el~~ ^{sus} el vaig assabentar de la llarga conversa tinguda amb Puig i Ferrer aquell vespre que me'l va presentar i mentre passejàvem per la Gran Via, anant amunt i avall des de Calàbria a la Plaça de la Universitat, Aiguader em va dir ~~que era un escriptor~~ que prometia molt però que ~~era~~ ^{era} les seves idees i era un home molt turmentat que ~~segurament~~ ^{qui sap si} arribaria a ser el nostre Dostoievski; que havia patit molt de resultes d'una tragèdia familiar i que preferia dedicar-se a presentar personatges ~~turmentats~~ ^{abandunats} per mil problemes intims i molt particulars. La qüestió social, ~~no la sentia gens.~~ ^{em va dir,} *La sent gens mi mica.*

Entre la munió d'amics i coneguts que freqüentaven la llibreria hi havia conspiradors polítics de tota mena i encara no m'explico com vaig triar tant a caure a mans de la policia.

Van donar-se'm a conèixer, per exemple, uns quants catalanistes que s'havien fet de la Maçoneria espanyola, entre els quals ~~hi havia~~ el doctor Vivanco, de la barriada de Gràcia, l'advocat Cases Sala, un funcionari de la companyia de l'electricitat i d'altres. Tots s'empenyaven en què jo entrés a una de les lògies catalanes que treballaven contra la Dictadura i al servei de Catalunya. Jo els deia que tenia molta feina al damunt i que la Maçoneria no em feia cap gràcia i menys encara l'espanyola; que quan tinguessin constituïda la Maçoneria catalana en podríem tornar a parlar; que tot el que sabia de les lògies maçòniques em semblava una mica grotesc. Ells em contestaven que es proposaven de crear la Maçoneria Catalana quan tinguessin un nombre suficient de lògies nostres per a proclamar-se independents del Gran Orient Espanyol. Jo em resistia però no em deixaven tranquil. Els deia que no hi podria dedicar gens de temps i que mai no havia estat partidari de figurar en organitzacions on no hi pogués

fer res. ⁴ Ells insistien ~~cada dos per tres~~. Finalment i per no fer-me pregar més els vaig dir que ho provaríem i veuríem que passava.

Em van preparar la cerimònia d'ingrés i com que la Dictadura havia clausurat totes les lògies, em van dir que l'acte es faria al despatx de l'advocat Cases Sala, al carrer de Banys Nous, molt a prop del carrer de la Boqueria. I el vespre convingut, sortint de la llibreria m'hi vaig presentar i vaig trobar-hi altres coneguts. Tots em van rebre amb molt d'afecte però de seguida vaig adonar-me que la preparació de la cerimònia anava agafant uns aires misteriosos que em semblaven molt ridícols. La cosa va ~~ser~~^{seguir} el seu curs i va arribar el moment de fer-me jurar o prometre fidelitat i disciplina absolutes a la germandat: em van posar una bena als ulls, em van fer jeure damunt d'una taula i, dient-me que em posaven un punyal al pit, havia de prometre la més absoluta solidaritat i la total dedicació a la lògia que em seria destinada. El discurs, ple de frases i mots que no acabava d'entendre què volien dir, l'havia pronunciat el propi Cases Sala, la veu del qual havia identificat immediatament. I aquell lèxic i aquell to solemniat em van semblar tant de comèdia que no vaig poguer-me aguantar el riure i treient-me la bena dels ulls els vaig dir amb tota franquesa que tot allò em semblava una pel·lícula de lladres i serenos i que em semblava mentida que s'ho prenguessin seriosament. No en van protestar. Només van contestar-me que ja formava part, vulgues que no, de la Maçoneria i que no podia desertar. Vaig insistir en el meu criteri però no en van fer cabal. I em van donar un d'avantalet de pell de be pelada, blanquejada i ribetejada de vermell i uns quants opuscles os es parlava de la història de la Maçoneria i dels drets i deures dels masons o germans. Com que vaig dir que tenia tard, vaig agafar tot allò i me'n vaig anar a scales avall sense esperar si sortia algú amb mi. Estava ben decidit a no tornar-hi més. Però no era gens fàcil desfer-se d'aquell compromís contret a contra-cor.

Al cap de pocs dies em van venir a dir que ja tenia destinada la lògia on m'havia d'incorporar el més aviat possible i on hi trobaria alguns amics i coneguts de tota confiança. Vaig dir que a aquells dies estava molt enfeinat i no hi podria acudir a l'hora indicada. Van tornar-me a convocar i tampoc no hi vaig anar. Però ells, toçuts. I cada vegada que els trobava o venien per la llibreria em recordaven que aquell lloc seguia estant a la meva disposició i que era irrenunciable.

Van començar a sortir els primers anuncis de la Capitania General reclamant-me i dient que m'havia de presentar a no recordo quin Jutjat Militar. La policia no m'havia pogut localitzar perquè la meva mare canviava de pis tan sovint i aleshores no es necessitava cap mena de permís per fer-ho. Segurament que van pensar que havia fugit cap a França.

El primer requeriment era del coronel Pérez Garberi i l'endemà mateix em va venir a veure el bon home del doctor Vivancos i em va dir que havia estat de sort i que estava salvat perquè Pérez Garberi formava part de la meva lògia. M'hi vaig fer un panxó de riure! I vaig riure més quan em va dir, molt seriosament, que cap "germà" no podia denunciar-me ni lliurar-me a la policia. Li vaig replicar: - Sou uns angelets!

Finalment, es van convèncer de que amb mi no hi havia res a fer i em van deixar tranquil. El davantalet el vaig deixar dalt d'un prestatge del despatx de la llibreria del carrer de Petritxol i els opuscles els vaig entaforar entre els meus llibres a casa. Quan la policia hi va anar a fer un registre, va trobar el famós davantalet de pell de be i va resultar ésser un agravant per al meu procés. Els opuscles, en canvi, encara els vaig trobar a casa quatre o cinc anys més tard entre els llibres meus i els vaig ingressar i registrar anònimament com un donatiu a la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona pocs dies després d'haver-hi entrat a treballar, invitat per la Junta presidida per don Raimond d'Abadal i Calderó (i de la qual formava part com a bibliotecari) i Ferran Valls i Taverner, pocs mesos després d'haver tornat de presidir.

Però això s'explicarà més endavant.

La coordinació d'activitats subversives

Així que l'amic Tona es va fer càrrec de l'oficina d'"Andrés Pla", del carrer de Muntaner, Joan Boladeres el va acompanyar a casa del doctor Jaume Aiguader i Miró, que era el representant personal de Francesc Macià a Catalunya i el delegat del Directori d'Estat Català de París.

Aiguader va començar per dir-li que esperava que ~~Tona~~ es compenetraria ~~amb~~ *ben* bé amb el Secretariat i a quines hores el podria veure a casa seva i al dispensari municipal d'Hostafrancs on prestava servei com a funcionari de l'Ajuntament de Barcelona. De seguida li va fer el primer encàrrec: es tractava de portar una convocatòria per a la reunió del Secretariat de l'Aliança per la Llibertat concertada a l'interior de Catalunya per Estat Català, Acció Catalana i la Unió Catalanista.

Els representants d'A.C. i de la U. C. eren, respectivament, Manuel Carrasco i Formiguera i Josep Riera i Puntí. Aquest darrer també ostentava la representació dels catalans d'Amèrica.

Carrasco va rebre a Tona amb cordialitat. Però quan va llegir la convocatòria per la reunió clandestina del Secretariat, va fer molt mala cara i Tona va comprendre que no li feia cap gràcia. Carrasco estava amb Francesc Masferrer, a qui coneixíem molt bé com un dels homes més abrandats d'Acció Catalana, assabentat de l'existència de la Societat d'Estudis Militars i de les intencions del nostre Grup. Es van parlar de l'amic Tona i van discutir sobre aquella convocatòria. Masferrer diu que li deia que hi havia d'anar i Carrasco li contestava que ja estava escarmentat amb el procés de L'Estevet que li havia costat anar a presidir de Burgos després de passar per la Presó Model de Barcelona; que tenia moltes responsabilitats familiars i necessitava reposar una temporada. Finalment, va dir a Tona que no podria assistir a la reunió perquè tenia altres compromisos contrets.

Riera i Puntí diu que no el va rebre tan bé. I que un cop va haver llegit la convocatòria va dir a Tona que estava molt enfeinat a la *(a la fàbrica Non)* fàbrica on treballava de

químic ~~de la fabrica de Rubí~~ i que no podria assistir a la reunió.

Com que van passar uns dies després de la data de la convocatòria i ni Carrasco ni Riera i Puntí havien dit res al doctor Aiguader, aquest va decidir prescindir-ne i va invitar a formar part del Secretariat a dos metges més: els doctors Llançanya i Bonifaci. Tots dos van acceptar de bon grat. Però aquell Secretariat ja no era el representant dels tres partits sinó el Secretariat d'Estat Català a Catalunya.

Els tres metges es reunien amb regularitat i ~~ben~~ sovint, i van decidir tenir com a col.laboradors dos catalans més, addictes a Estat Català: el sastre Josep Casals i el comerciant en borres, Jaume Creus. El primer vivia al carrer de l'Hospital núm. 47 i el segon tenia el magatzem i despatx a la Ronda de Sant Pau. Tos dos van complir com els primers.

Per la nostra banda, el "Grup dels Set" havia establert contacte amb el "Grup de la Bandera Negra" que tenia les seves reunions a l'entressol del carrer de Vertrallans núm. 4, on cada vespre acudien dues dotzenes de militants d'aquell grup que volien establir relació amb altres grups d'acció per tal de coordinar les respectives iniciatives subversives i terroristes.

Un vespre s'hi va presentar Abelard Tona i es va sorprendre que, sense que ningú ~~el~~ el conegués, no es fes sospitós. ~~En la reunió~~ Els va parlar del nostre Grup i del nostre propòsit d'enllaç i cooperació. El que semblava el cap de "Bandera Negra" li va dir que hi estaven d'acord tot i haver-lo assabentat que Tona parlava en nom d'Estat Català i de l'Avi o del seu delegat a Barcelona. Tot va anar com una seda. I quan Tona ens va assabentar del resultat de la seva gestió, vam venir en què la disciplina i les coincidències entre el "Grup ^{de} Bandera Negra" i els dos caps de brot dissidents d'Estat Català i adversaris de Macià - Daniel Cardona i Manuel Pagès - eren gairebé inexistents.

Josep Rovira, que ens havia estat presentat per Joan Boladeres, perquè tots dos eren de Rubí i coincidien en idees i procediments, va començar a freqüentar la nostra penya de cafè i un dia ens va proposar de fer-nos socis del Tir de Colom que

feia les practiques a Montjuïc. No vam trobar cap dificultat i en poques setmanes ens en vam fer mitja dotzena dels nostres amb el propòsit d'invitar a d'altres companys de la SEM. Però ho ferien de mica en mica per no eridar l'atenció.

Quan no sortien de camping, hi anàvem els diumenges al matí i la majoria ho fèiem molt malament. No n'encertàvem ni una. L'endemà dilluns jo no em podia aguantar del mal que em feia l'espatlla de resultes de les sotregades que donaven aquells fusells de repetició del tipus "Mauser" que usava l'exèrcit espanyol. Es que mai no havia disparat un fusell ni havia fet el servei militar perquè era fill de vídua.

Un dia, Joan Boladeres es va presentar a casa, quan vivíem al carrer de Tordera de la barriada de Gràcia. Venia mig coix i es queixava d'uns dolors molt forts a l'esquena: és que havia hagut de saltar per l'eixida de casa seva, a Rubí, i havia caigut a la riera ^(fugint escapat) perquè la policia l'havia anat a buscar, segurament per haver descobert que feia d'enllaç entre el Secretariat d'Estat Català de Barcelona i el Directori de Perpinyà-París.

Es va quedar a dormir a casa uns quants dies i la meua mare li va fer unes freqüències que li van anar d'allò més bé. Després, els seus familiars li van dir que ja no hi havia perill i se'n va tornar cap a casa seva.

Des de la Llibreria Italiana vam col·laborar en la difusió d'un periòdic o butlletí clandestí que es deia La Cadena i que editava Josep Maria Batista i Roca. Era un butlletí subversiu modest de presentació però molt interessant de contingut. Es publicava amb regularitat i tenia molta difusió. La cosa va acabar encarregant-nos del dipòsit de gairebé tota l'edició i per no tenir tots els exemplars a la llibreria, l'amic Ribalta, d'Acció Catalana, ens va donar la clau d'uns baixos que tenia llogats a la Diagonal i que feia servir com a magatzem, i allà anàvem a fer els paquets que ens venien a recollir en nom de diversos grups i persones de tota confiança.

D'aquesta manera el nostre Grup es va anar convertint en el que volíem que fos: un grup d'acció i coordinador dels diversos grups de Barcelona que tenien les ma-

teixes dèries nostres o molt semblants. I és així com vam anar augmentant les nostres activitats i les nostres responsabilitats amb un aire esportiu però també amb una neurosi creixent que ens feia anar per mal camí.

En poc temps havíem establert relacions amb homes i grups de les més diverses tendències del nacionalisme català i havíem fet coneixença i bona amistat amb joves i vells i homes de mitja edat que, de prop o de lluny, s'anaven engrescant amb les nostres facècies. De mica en mica, vam poder comptar amb la col.laboració d'un grup de noies i d'alguna dona gran que no trigarien gaire a treballar al servei dels nostres primers empresonats.

Va ser aleshores quan vam fer amistat amb molta gent significada del camp catalanista. Sempre ens van tractar amb molt d'afecte i es van interessar per les nostres coses homes de tant de prestigi com eren en aquell temps i entre els separatistes: el doctor Joan Soler i Pla, Vicenç A. Ballester, Ramon Duran i Albesa, de la Unió Catalanista; Josep Vilaró, el botiguer i patriota del carrer de Ferran que va llançar amb gran èxit "El ventall del poeta" per a fomentar l'obsequi de ventalls amb autògrafs dels nostres poetes a les noies i dames catalanistes d'aquell temps; va ser a través del company Manuel G. Alba que vam entrar en relació i vam fer bona amistat amb Ventura Gassol i Josep Carner-Ribalta. Entre les relacions fetes a través de la llibreria i els contactes patriòtics i subversius vam poder ampliar les nostres coneixences i aquestes bones relacions ens serviren a no trigar gaire, si més no, per a cotitzar amb regularitat i recomanar nous contribuents voluntaris per atendre les necessitats personals i familiars dels nostres empresonats.

Enc semblava que començàvem a fer un bon servei a Catalunya. Sense ambicions polítiques de cap mena, d'una manera anònima i desinteressada volíem servir al nostre país, sense entretenir-nos massa a pensar en els perills que ens voltaven.

Tal com ens deia un amic: ja no teníem aturador.

El primer intent separatista de regència

Alfons XIII va néixer l'any 1886, quan el seu pare ja feia uns mesos que era mort. El període de la regència de la vídua d'Alfons XII, Maria Cristina d'Habsburg, va acabar quan el noi va fer 16 anys i va ser declarat major d'edat. El dia 14 d'Abril d'aquell any (1902), va assistir per primera vegada a una reunió del Consell de Ministres i tots els membres del govern van dir que era un minyó molt espavilat per l'edat que tenia.

En aquelles circumstàncies, les relacions entre Catalunya i Espanya no eren gens bones perquè a Barcelona hi havia molt de malestar. Es que a Madrid havien designat uns tinents d'alcalde per R.O. i el municipi barceloní no va voler atendre la indicació rebuda de la capital d'Espanya sobre la conveniència que tots els Ajuntaments de l'Estat espanyol celebressin actes commemoratius de la data en que el nou rei juraria la Constitució.

A finals d'aquell mateix any (23 de novembre), essent ministre d'Instrucció Pública el comte de Romanones es va prohibir el catecisme català a les escoles que s'havia establert de resultes d'una pastoral que l'any 1900 va publicar el bisbe Josep Morgades (1826-1901). Aquella pastoral va indignar de mala manera la majoria dels diputats a ~~les~~ Corts i també una part considerable de les ~~les~~ minoria parlamentària. Tota la premsa espanyola va acusar als catalans de separatistes sense exceptuar al bisbe Morgades i encara es va indignar més quan, per haver-se prohibit l'ensenyament del catecisme en català, els estudiants universitaris es van declarar en vaga i es van manifestar pels carrers de la ciutat amb crits de "Visca Catalunya!" i alguns "Llori Espanya!" El dia 12 de desembre les anomenades forces vives de la capital de Catalunya es van mobilitzar pel seu compte i van adreçar un missatge al rei demanant la derogació d'aquella disposició de Romanones que havia indignat al nostre país. Es va produir una crisi de govern per altres motius i el nou govern va considerar que calia restablir les bones relacions amb Catalunya i transigir amb aquella qüestió del catecisme. Així es va fer i el nou ministre d'Instrucció Pública, Allendesalazar,

que va substituir a Romanones, va trobar la manera de modificar aquella ordre del comte i amb una simple disposició complementària van poder fer els ulls grossos i consentir el restabliment de l'ensenyança del catecisme en català.

La primera vegada que Alfons XIII va venir a Barcelona va ser l'any 1904, segons un article que vam trobar a l'ABC, de Madrid, signat per Joaquim La. de Nadal, com a cronista de la ciutat de Barcelona. Aleshores diu que aquell minyó de 18 anys va passar revista als Sometents de Catalunya i els va acompanyar a Montserrat.

Dos anys més tard, el dia 31 de maig de 1906, quant enia 20 anys, el casaven amb Victòria Eugènia de Battemberg i en sortir de la cerimònia religiosa, un anarquista de Sabadell que es deia Mateu Morral, fill d'un industrial del ram tèxtil, va llançar una bomba de gran potència mentre passava la comitiva i va fer una trentena de morts. Però al nou Borbó no li va passar res.

Mateu Morral (1880-1906), havia entrat en relació amb Francesc Ferrer i Guàrdia, havia llegit una pila de llibres d'ideologia anarquista i aleshores feia de professor a l'Escola Moderna que havia creat el seu mestre i director quan va tornar de França.

L'anarquista de Sabadell va salvar-se de caure a mans de la policia que el perseguia perquè es va refugiar a casa del lliurepensador Nakens i després se'n va anar cap a Torrejón de Ardoz amagant-se fora del poble. Allà el va descobrir de casualitat un guarda jurat i Morral es va defensar enjagant-li uns trets de revolver, però poc després, veint-se perdut, es va suïcidar el dia 2 de juny.

La segona vegada que Alfons XIII va venir a Barcelona va ser el 10 de març de 1908, acompanyat de la reina Victòria Eugènia. Es va organitzar una recepció oficial a la Capitania General amb moltes precaucions i l'endemà va assistir a una representació al Gran Teatre del Liceu, va inaugurar l'Escola Industrial de la Diputació de Barcelona, acompanyat per Enric Prat de la Riba i, amb la reina, van anar a Montserrat molt democràticament, amb el ferrocarril de cremallera, acompanyats de Lluís Llauder, aleshores president del Consell de Ministres.

A primers d'abril de 1913 en un arbre del Parc del Retiro, de Madrid, es va trobar

una inscripció que deia: El dia 13, a las trece, morirá Alfonso XIII. No en van fer cabal i després de jurar la bandera els nous reclutes, Alfons XIII va muntar al seu cavall i es va posar al davant de la desfilana camí del Palau d'Orient. En passar pel carrer d'Alcalá, gairebé a la cantonada del carrer del Turco, on van matar al general Prim, l'anarquista Rafael Sancho Alegre, de 25 anys, fill de Barcelona i fuster d'ofici, es va treure el revòlver de la butxaca i va disparar un primer tret contra el rei però no el va tocar; va disparar per segona vegada i va ferir al cavall reial; el tercer dispar va foradar la cuixa del policia que el volia detenir. Eren dos quarts de dues de la tarda del dia 13. L'avis del Parc del Retiro deia que seria a la una. Només s'havia retardat mitja hora i ni així havia pogut acabar amb el rei. A la Direcció General de Seguretat on va ser interrogat per la policia, Sancho Alegre va declarar que era anarquista convençut i que havia intentat matar al rei com a venjança per l'assassinat de Francesc Ferrer i Guàrdia. El van condemnar a mort però Alfons XIII va dir al comte de Romanones, que tornava a presidir el govern, que l'indultés en nom d'ell i li van commutar la pena de mort per cadena perpètua.

Aquell vespre es representava ^{"La Bohème"} al Liceu de Barcelona ~~al Liceu~~ i la tiplé Llopert, abans de començar el quart acte, des de l'escenari i en nom de l'empresa i dels artistes va dir que tots estaven molt contents perquè S.M. s'havia salvat d'aquell atemptat anarquista. L'aristocràcia barcelonina es va aixecar aplaudint i va cridar "¡Viva el Rey!"

x x x

Aquells intents de regicidi dels anarquistes havien estat analitzats per uns quants de nosaltres i per bé que els nostres objectius eren uns altres molt diferents, trobàvem molt lògic que els anarquistes consideressin al rei com el representant màxim ~~max~~ d'aquell Estat i també com el màxim responsable de la persecució de la classe obrera organitzada.

Per la nostra banda, després del discurs d'Alfons XIII, adreçat als alcaldes catalans botiflers el dia 19 de maig de 1924, recordant al nostre poble que era descendent de Felip V i que trobava molt ben fet tot el que havia ordenat contra Catalunya i els

catalans, ~~tot~~ el nostre odi i la nostra voluntat de venjança es concentraven en la persona del rei d'Espanya i de tots els que el voltaven de prop o de lluny. El consideràvem el responsable de l'establiment de la Dictadura de Primo de Rivera; de la prohibició de la nostra bandera i del nostre himne nacional; de la persecució del nostre idioma i de la nostra cultura; de la conculcació de les nostres llibertats individuals i col·lectives.

L'any 1924 era un any a propòsit per a ~~placiar~~ ^{placiar} ~~satisfere~~ ^{satisfere}, en defensa de Catalunya, el nostre odi ~~al rei i a tots els que el voltaven de prop o de lluny~~ perquè es deia que el rei volia venir sovint a Barcelona per a recórrer tot Catalunya que encara no coneixia.

Unes converses tingudes amb amics del grup "Bandera Negra", del carrer de Vertrallans, van permetre de projectar una acció conjunta perquè ells també en volien fer una de sonada. I al cap de pocs dies ja ens assabentaven que havien decidit de fer un atemptat al rei i només demanaven que hi col·laboréssim. Van precipitar les coses i sense parlar-nos-en prèviament van decidir fer un sorteig entre els components del seu grup, com gelosos ^{de} ~~que~~ nosaltres els passéssim al davant.

Fet el sorteig, li va tocar la part pitjor a Jaume Julià. D'acord amb el pla establert, ell seria l'encarregat de disparar una ratxa de trets de pistola contra el rei en el moment que es considerés més favorable i durant el proper viatge que fes a Catalunya. La nostra col·laboració consistiria en fer costat a Julià. La resta del seu grup i els voluntaris del nostre tindrien la responsabilitat de ^{salvar-lo} ~~de~~ la policia ~~de~~ facilitar-li l'acció. Havia arribat el moment de fer ús de les pistoles que teníem a la Banca Marsans. Els amics del grup "Bandera Negra" ja tenien les seves. Com que no hi havia pistoles per tots els que hi volíem col·laborar, es va acordar que hi hauria una colla que ^{se} ~~se~~ ^{dedicaria} a fer veure que érem de la joventut monàrquica espanyola i aniríem seguint el cotxe del rei cridant "¡Viva el Rey!" i "¡Viva España!", tot mirant d'interceptar-li el pas per a facilitar l'acció del Julià. Com que vam saber que el rei aniria al Liceu, vam creure que la cosa no podia anar millor perquè el pas per la Rambla era forçós i el recorregut des de la Plaça de Catalunya fins al Pla de la Boqueria no el podrien fer de pressa.

Valia estar en contacte permanent per a decidir el moment oportú.

Alfons XIII va arribar a Barcelona el dia 5 de juliol, acompanyat del general Primo de Rivera, amb el propòsit de recórrer la meitat de Catalunya. Nosaltres vam suggerir als companys de Vertrallans de preparar l'atemptat a comarques per considerar que era més fàcil aconseguir el nostre propòsit. Però es va decidir que no i s'havia d'estar a l'aguait per ~~pagar~~ ^{aprofitar} la primera avinentesa a Barcelona.

Es clar. Cap moment més oportú que el pas del rei per les Rambles. A l'hora convinguda, tots els suposats membres de la joventut monàrquica espanyola érem al nostre lloc i a mi em va tocar ~~el~~ davant ~~del~~ bar Canaletes. Vaig pensar que hauria estat bona cosa posar-nos un braçal amb la bandera espanyola però ja era tard. Vam veure la comitiva que venia i calia descobrir quin era el cotxe on anava el rei. Va passar el primer cotxe i el segon amb policies. A continuació venia el rei i anava tot sol amb el xofer i un individu ~~el~~ davant, segurament policia també però de més confiança.

Vaig començar a córrer mirant de ficar-me al pas lateral per a ^dposar-me a prop més al cotxe. Vaig sentir els primers crits de "¡Viva el Rey!" i "¡Viva España!" que evidentment eren dels nostres. Però jo tenia la gola tan seca que no podia cridar res. Els crits de la nostra gent no van durar gaire. I jo no vaig aconseguir acostar-me al cotxe del rei fins que va passar per davant dels magatzems El Siglo. M'hi vaig ~~posar~~ acostar tant que vaig arribar fins a l'estrep de l'esquerra i el vaig veure ben de prop, arraconat a l'angle de la dreta del seient del darrera. Se'm va quedar mirant fit a fit i em va semblar que s'arronsava i tot com esperant alguna cosa dolenta... Immediatament, vaig sentir que m'agafaven pel braç i em deien: "¡Circulen! ¡Circulen!" Era un policia de la secreta, és clar. I no em va dir res més.

Vaig trobar els companys a prop, impacients com jo perquè el Julià no es veia per enlloc. Vam continuar per la Rambla de les Flors i allà ja era impossible acostar-se al cotxe del rei. Si no es presentava ~~el~~ Julià de seguida, el nostre intent fracassaria. I ~~el~~ Julià no es va presentar. El rei va entrar al Liceu amb els aplaudiments veritablement entusiastes de la gent d'upa —homes i dones— que l'esperaven a la porta.

Què havia passat ?

No ho sabríem fins l'endemà, quan uns companys del grup de Vertrallans va anar a casa ^{d'en} Julià per saber si l'havien ^otingut abans d'arribar a la Rambla. No. Jaume Julià els va dir que havia tingut la mala pensada d'acomiar-se del seu pare quan estava ell mateix molt emocionat, molt nerviós per la responsabilitat que havia contret. Els parlava tot avergonyit perquè deia que podien pensar que era un covard i no ho era. Es que el seu pare li va fer dir de què es tractava i el bon home es va esgarrifar, va tancar la porta i es va quedar la clau perquè el noi no sortís de casa i el va amenaçar amb què denunciaria a la policia tots els que l'havien embarcat en aquella aventura criminal. Però no va fer la denúncia, és clar.

L'endemà, el rei, Primo de Rivera i d'altres van anar a Lleida, Balaguer, Seu d'Urgell, Puigcerdà, Vic i Manresa. I el dia 7 tornaven cap a Madrid.

El rei, aquell any, encara va tornar a Catalunya el ~~dia~~ 5 d'agost. Però corrien rumors que al Marroc hi havia una nova ofensiva d'Abd el Krim i ^{l'endemà} el dia 6 ^{va} marxar altra vegada cap a la capital d'Espanya.

Jaume Julià, ja refet, va assegurar que estava decidit a complir amb el seu deure en el moment que volguéssim. I, efectivament, pocs mesos després, va figurar entre els més optimistes quan es va planejar l'atemptat de Garraf.

Mentrestant, les nostres pistoles van tornar a la Banca Llagans.

A primers d'agost de 1924 va començar una conspiració encaminada a enderrocar el Directori Militar i substituir-lo - deien - per un govern mixte de militars i civils.

Encara no feia un any del Cop d'Estat de Primo de Rivera i, entre els militars, ja es preparava un altre pronunciamiento. Alguns dels més coneguts caps de l'Exèrcit que volien assolir el poder, es consideraven amb més mèrits i condicions que el dictador i s'havien posat en contacte amb uns quants dels polítics que la Dictadura havia condemnat al silenci, tot procurant de prescindir dels conservadors i liberals que havien governat, per torn, d'ençà de la restauració de la monarquia borbònica.

Les gestions van començar a Madrid i quan van tenir o suposar que tenien un petit nucli de simpatitzants a la capital d'Espanya i en altres indrets castellans, van creure imprescindible de comptar amb els catalans i es van proposar de ^{constituir} fer una organització que en dirien liberal i d'esquerres, que ^{comptaria} havia d'anar des dels lectors de La Vanguardia i La Veu de Catalunya fins als radicals lerrouxistes del diari barceloní El Progreso.

La primera cosa que se'ls va acudir va ser trucar a les portes de la Lliga Regionalista, els dirigents de la qual, amb Francesc Cambó al davant, es queixaven amargament d'haver estat enganyats per Primo de Rivera en creure que eren sinceres les paraules d'elogi i conformitat que havia pronunciat quan era Capità General de Catalunya després d'assistir a la conferència titulada Per la concòrdia que va pronunciar Cambó a la Barceloneta ~~el mes de~~ gener de 1923. Aquelles ~~paroles~~ paraules que també va creure sinceres Josep Puig i Cadafalch, aleshores president de la Mancomunitat de Catalunya i que, d'acord amb els dirigents del seu partit, van fer que anés a l'estació per acomiadar al general "victoriós" que havia de transformar Espanya de cap a peus i satisfer el desig d'autonomia regional dels homes de la Lliga.

Però Primo de Rivera, així que va aconseguir el que volia - assegurar el seu Cop d'Estat -, va cuitar a dir públicament, com a resposta indirecta a Cambó, que el català li sonava molt bé però no l'entenia gens.

fics de Vilanova i La Geltrú a la capital de Catalunya. El que no vaig entendre mai és que una gent tan catalanista edités aquell opuscle en castellà.

I bé. Gràcies a poder ^d consultar el voluminós arxiu particular de Santiago Vinardell, m'ha estat possible de reconstruir la primera conspiració que ^{s'organitzà} ~~hi va haver~~ contra la Dictadura de Primo de Rivera. Es un episodi de la ~~nostre~~ història política del nostre temps que sorprendrà a més de quatre, com ^(mè) va sorprendre a mi, perquè els diaris no en van dir res.

L'episodi em va ^{portar a} ~~fer~~ recordar els propòsits del general Polavieja quan, de retorn de Cuba, ^{proporcionar-se de} ~~volia~~ regenerar Espanya començant per apoderar-se del govern. El general que fins aleshores havia perseguit a sang i a foc als independentistes cubans ~~no~~ s'adreçava a la Lliga Regionalista per aconseguir la seva col.laboració amb la promesa que les aspiracions ^{antiespanyoles} catalanes serien ateses immediatament. Aleshores era president de la Lliga un home tan íntegre com ^{en} ~~era~~ Lluís Domènech i Montaner i no en va treure res.

Santiago Vinardell i els conspiradors de Madrid ho devien veure d'una manera diferent i van considerar que ~~no~~ ^{tal com deia el seu enllaç de Madrid,} no es podia anar de dret a la República perquè no hi havia cap republicà amb cara i ulls i, en aquelles circumstàncies, creien que era més pràctic anar a l'aplegament dels diversos sectors polítics i socials que es deien enemics de la Dictadura ⁱ ~~però~~ crear, entre tots, una ^{gran} ~~important~~ força d'oposició per a llançar-la contra el règim ~~dictatorial~~ ^{de Primo de Rivera.}

La cosa va anar així:

Amb data ~~del~~ 4 d'agost de 1924, ^{resident} ~~un~~ advocat català ~~que vivia~~ a Madrid ~~i que es deia~~ Tomàs Benet, ^{supòsit} ~~es veu~~ que li parlava de les gestions polítiques que li havien estat encarregades. Benet, pel que es veu, estava en contacte amb els militars i polítics que conspiraven contra Primo de Rivera i tenien com a capítost al general Cavalcanti. La missió de Vinardell era la de promoure un moviment polític clandestí a Catalunya que es posés al costat dels militars que havien esdevingut enemics acèrrims de la Dictadura. L'home que feia d'enllaç entre Madrid i Barcelona donava les ^{se} primeres instruccions a Santiago Vinardell i li deia:

Prosiga Vd. las gestiones de tanteo procurando se vaya formando un núcleo de elementos sinceramente liberales, cualquiera que sea su filiación anterior, pero de un liberalismo que no se ha de confundir en lo más mínimo con los que así se titulaban en el antiguo régimen, ya que el nuevo Grupo ha de acoger como elemento integrante de su programa la completa y total reivindicación de las aspiraciones de Cataluña.

Garantías sobre el futuro programa a desarrollar es difícil darlas, y aunque se dieran, siempre habría la sospecha de si se llegarían o no a cumplir, pero de pronto, la mejor garantía es que el futuro gobierno, si lo preside nuestro amigo, aparte de él no tendrá más elementos militares que los ministros de Guerra y Marina, y todos los demás serán elementos civiles de indiscutible prestigio personal y de acentuada significación liberal y democrática, no por haber pertenecido a los antiguos partidos políticos, sino por su actuación en la Prensa, en el Ateneo y otros centros culturales.

Una de las primeras medidas que adoptaría ese Gobierno sería la de suprimir los delegados gubernativos, respetar el idioma y los sentimientos catalanes y convocar a elecciones para que sea el pueblo quien designe a sus concejales, a sus diputados provinciales y a sus representantes en Cortes. La labor cultural catalana, tan manifiestamente ofendida y perseguida, hallará total y absoluta rehabilitación.

Ahora bien, es imprescindible que para que nuestro amigo pueda imponerse, cuente con un estado de opinión favorable a sus deseos, puesto que ha de luchar contra quien lleva su inconsciencia hasta la temeridad, y sólo haciendo resaltar el valor moral y material de la gente que le sigue, puede nuestro amigo triunfar en el momento decisivo.

Creo yo que esto se presentará en plazo breve, acaso antes de finalizar el corriente mes. Las cosas se preparan y marchan muy bien. Garantías puedo darle a Vd. de que el mismo día que sustituyan a Primo de Rivera, serán destituidos los Gobernadores de Barcelona y Gerona.

En cuanto a lo del monarquismo de los catalanes puedo asegurarle a Vd. que si se preocupa nuestro amigo de esos problemas es sencillamente con la única esperanza de salvar la monarquía, y creo que tiene mucha razón, pues por graves que sean los defectos del régimen actual, defectos a los que no se opuso nunca ni se opone ahora el ac-

tual órgano de gobierno, mucho más grave sería de ser sustituido el régimen actual por un régimen republicano ya que en ningún país se llega a tal transformación sin contar con un hombre de moralidad intachable y rectitud política, que tuviera detrás de sí todo el país, y eso desgraciadamente en España no existe, ni siquiera la esperanza de que ocurra algún día.

El rumor que me comunica Ud. en su carta no tiene ningún fundamento; acaso alguno de los generales que cita Ud. figurará en el departamento de Guerra, el más capacitado y más conocedor de los asuntos, para resolver de una manera definitiva y honrosa el problema de Africa, de donde saldrá tal vez el primer empujón para la solución que anhelamos¹.

Yo he oído varias veces a mi amigo hablar del problema catalán y en todo tiempo acentó las conclusiones que yo le expuse.

Es necesario que Ud. trabaje de firme y que no se limite a tantear a las gentes sino a conseguir algo provechoso, comunicándome frecuentemente sus impresiones y resultados.

Santiago Vinardell va considerar que amb tot el que li deia Benet en tenia prou per iniciar les seves gestions però ho va presentar d'una manera molt diferent en la circular clandestina que va redactar de cara als catalans susceptibles de prestar suport a un moviment que podia oferir certes garanties pel que fa al respecte degut a la voluntat autonòmica de Catalunya.

La circular o full clandestí que va redactar Vinardell, deia així:

"Creiem que ha d'interessar-li assabentar-se que s'ha constituït a Barcelona, amb ramificacions a tot Catalunya, un grup monàrquic anomenat "Democràcia Catalana", adherit al partit esquerrà que s'està organitzant a Madrid i la presidència del qual ha d'ocupar un prestigiós general que es caracteritza pel seu liberalisme a la moderna i que, en arribar el cas -més a prop tal volta del que es creu-, d'encarregar-se

¹. ¿Al·ludia als generals Francisco Franco o José Sanjurjo ?

de formar Govern, ho faria a base d'elements civils de reconegut prestigi intel·lectual, reservant tan sols a altres dos generals, les carteres de Guerra i Marina, en el ben entès de què haurà de desempeñar la primera el general que avui és considerat per l'opinió pública i l'Exèrcit, com el més capacitat, degut al coneixement que té de les coses del Marroc, per a resoldre d'una manera definitiva el problema africà.

El nou partit d'esquerra té per primordial missió el retorn a la normalitat constitucional.

Una de les primeres actuacions serà la convocatòria d'eleccions per tal que els Ajuntaments i les Diputacions Provincials siguin ~~reintegrades~~ integrades per representants de la voluntat popular, fills del sufragi, i els únics que, el més aviat possible, han de substituir als que actualment usurpen les dites representacions.

També es convocarà ben aviat a eleccions generals per tal de formar el nou Parlament.

Immediatament es procedirà a la supressió del càrrec de Delegat Governatiu.

La política general del nou partit s'orientarà en un sentit de veritable democràcia, incorporant al programa els grans problemes que constitueixen l'entranya dels partits d'esquerra en els pobles moderns.

Pel que fa a la qüestió catalana, podem afirmar rodonament que el nou partit adquireix el compromís d'incorporar al seu programa general la total reivindicació de les aspiracions de Catalunya.

~~En fer-se càrrec del Poder~~ En fer-se càrrec del Poder procedirà a una especial selecció dels governadors civils que han de regir les quatre províncies catalanes, procurant que siguin persones afectes a les aspiracions de Catalunya.

Immediatament, serà rehabilitada en tots els seus drets i voltada dels prestigis que se li deuen, la tasca cultural catalana tan sistemàticament combatuda, passant a ocupar llurs càrrecs els professors que foren destituïts.

L'idioma i la bandera de Catalunya seran reivindicades amb tots els honors.

Aquests són, de moment, els extrems que "Democràcia Catalana" es creu en el deure de posar de relleu per tal d'agrupar el major nombre possible de catalans, els quals,

ultra llurs conviccions liberals - que comprenen les d'extrema esquerra -, tinguin el convenciment de què Catalunya no pot ni ha de consentir el règim d'excepció a què està sotmesa ni tolerar els greuges i u'tratges de què ha estat objecte.

No es tracta de realitzar cap revolució ni de provocar banderies i cardillatges. Ens proposem, simplement, formar un nucli potentíssim d'opinió francament liberal i d'orientació molt esquerrana - ideals que a Catalunya són els de la majoria -, per tal que els caps del nou partit, en saber-se assistits per l'opinió popular, es decideixin a demanar a la Corona el Poder, amb totes les responsabilitats i conseqüències..."

Tomàs Benet no parlava pas aquest llenguatge. En cap de les seves cartes no es comprometia a res. I si, coincidint amb el general que capitanejava a l'ombra el moviment contra Primo de Rivera creia que no es podia anar contra la monarquia a desgrat de saber que a Catalunya hi havia una majoria republicana entre els enemics de la Dictadura, la substitució de Primo de Rivera per un altre general no podia inspirar cap mica de confiança als catalans liberals i demòcrates de veritat i encara menys als d'extrema esquerra l'adhesió dels quals es volia aconseguir.

Ja és vell el parany del retorn a la normalitat constitucional per acabar ajornant indefinidament les eleccions ~~per~~ⁱ afiançar una nova dictadura.

Santiago Vinardell potser volia comprometre als dirigents militars de la conspiració amb una força veritablement esquerrana de catalans. Però, aleshores, què hi feia la gent de la Lliga? Què hi diria Francesc Cambó?

Pensar en una nova Solidaritat amb aquella mena de conspiradors i en aquelles circumstàncies era fer-se ~~moltes~~ il·lusions, sense cap ~~ni un~~ fonament.

La carta següent de l'advocat Tomàs Benet porta data del 12 d'agost, i diu:

mi querido y buen amigo: He recibido todas sus cartas a las que no he contes-

11

tado antes por el quehacer de estos días, por haber estado de mudanza, pero a pesar de ello, le ruego siga mandándome la correspondencia a la calle de Hortaleza, 2, 3º.

Como Vd. bien supone, no son para confiar al correo las consultas que deben someterse a nuestro amigo al cual verá el próximo lunes en Santander. Al Comité que actúa aquí en Madrid, le ha parecido admirable la labor que Vd. realiza y desde luego está conforme, si bien, ya sabe Vd. que todo depende de las decisiones que en su día se adopten, desde determinados cargos, en que será Vd. el candidato preferido para el Gobierno Civil de Gerona. En cuanto al de Barcelona, bien está que Vd. nos vaya indicando personas de posible competencia, aunque por su importancia - tanto o mayor que la designación de un ministro -, es cuestión que se ha de dejar en absoluto a la libérrima decisión del futuro Gobierno.

Es necesario impulsar gran actividad a la organización del grupo "Democracia Catalana" y debe tener ya una realidad, constituyéndose en Casino, Círculo, Grupo, Partido político o como sea y a favor del cual debe Vd. ir conquistando a todos los periódicos, desde "La Vanguardia" hasta "El Progreso", sin comprometer demasiado el nombre de nuestro amigo, a quien en lugar de acatar como jefe desde el primer momento, será cuestión de designar en su día, cuando el Grupo haya dado pruebas de vitalidad y de sólida consistencia. El cargo que él ocupa cerca del Rey, nos es muy útil, pero no conviene provocar su salida lo que ocurriría si él actuase de una manera directa cerca de nuestra organización.

No le mando a Vd. el manifiesto porque quiero someterlo a la aprobación de nuestro amigo, pero sí me interesan dos cosas esenciales: primero, que para el jueves tenga yo aquí e para el viernes o sábado en San Sebastián, calle de Miracruz, 10 A 3º, y previas las consultas que Vd. crea convenientes, una nota de las aspiraciones mínimas de Cataluña para ser incluidas en el programa del nuevo partido y del futuro Gobierno, y en segundo lugar, la preparación de un mensaje de "Democracia Catalana" al Rey, muy razonado, serio y apremiante en que se digan las cosas con absoluta sinceridad, que suscriban cuantos elementos pueda Vd. recoger y en el que se le advierta del desastre que se avecina si no se entrega el Poder a hombres

1. Carabante, ora Cap de G. Casa Militari d'afers XTH.

de signifiación liberal y democrática, concedores de lo que constituye la verdadera democracia y decididos a dar satisfacción a las legítimas aspiraciones del pueblo catalán.

Cada día contamos con mayores y más prestigiosas adhesiones, con mayores elementos y tengo el encargo de pedir a Vd. que se ponga en relación con los Sres. Don Manuel Bueno y Don Francisco Duelo (Inspección General de Abastos), los cuales parecen personas entusiastas y útiles a nuestro movimiento, si bien esperamos que Vd. los tantee previamente para ver si podemos o no contar con ellos.

Trabaje Ud. mucho, enérgicamente, y casi me atrevo a decirle que abandone Vd. su refugio de Vilasar para remover Rema con Santiago en Barcelona.

No deje Vd. de mandarme el programa que le pido a Madrid o a San Sebastián; lo mejor sería que lo enviara a los dos sitios, por si se retrasase el correo, y entre tanto le manda un fuerte abrazo su buen amigo...*

Amb data del dia 14 del mateix mes, Vinardell va rebre un telegrama que deia:

Martes próximo espérole Santander venga acompañado editor ponernos acuerdo edición libro escribo.

Seguia un altre telegrama que deia:

Seriedad importancia asunto exige aplacemos viaje hasta recibir lunes nuevo telegrama diciéndome si nuestro amigo después conversación con usted muéstrase decidido editar libro cuanto antes y cambiar impresiones personalmente con editor pues caso afirmativo saldremos inmediatamente.

Una carta escrita des de Madrid per l'advocat Benet confirmava els telegrams i deia:

*... Nuestra conferencia tal vez sea decisiva, puesto que ayer hemos conseguido la adhesión de los agrarios andaluces y levantinos y la oferta que Vd. me hace en su carta, creo que colmará la medida necesaria para conseguir una inmediata solución a nuestro asunto.

La figura més representativa dels militars que conspiraven contra el dictador era el general José Cavalcanti de Albuquerque y Padierna, gran ressentit, ^{amb} gran ambició de poder, ^{que} no ~~havia~~ podia pair la mala passada que li havia ^(jugat) ~~caigut~~ Miguel Primo de Rivera. Després de participar en el Cop d'Estat del 13 de setembre de 1923 i figurar en el Directori Militar interí - directori que era format, a més a més de Cavalcanti, pels generals Muñoz Cobos, Dubán, Laro i Berenguer -, Primo de Rivera va prescindir de tots ells quan el ~~dia~~ 15 del mateix mes, després ^{d'assegurar-se} de tenir l'aprovació del rei, va formar el Directori definitiu amb els generals Luis Navarro, Dalmiro Rodríguez, Mario Muslera, Luis Hermosa, Francisco Ruiz del Portal, Antonio Mayandía, Francisco Gómez Jordana, Adolfo Vallsespínosa, el contralmirall Magaz i el coronel Godofredo Nouvilas que feia de secretari. Aquest Directori Militar va governar des del 1923 fins al 1925.

(I és bo de registrar des d'ara que la mateixa jugada que va fer Primo de Rivera als generals que l'havien ajudat a donar el Cop d'Estat, ^{la} li va fer després Alfonso XIII a ell, quan, prescindint dels seus serveis, el ~~dia~~ 28 de gener de 1930 el va substituir per un altre ressentit com Cavalcanti - el general Músculo Berenguer - que també havia format part del Directori interí i el dictador l'havia deixat ^{l'estarada} ~~terra~~ en formar el definitiu.

Un dia, molts anys després, vaig tenir l'avinentesa de conèixer a Joan-Ernest Vinardell, fill d'un periodista català que, per coses de l'ofici, havia anat a parar a Madrid, però, abans, havia format part de la redacció d'El Día Gráfico, de Barcelona i, després, en va ser el ~~corresponsal~~ corresponsal a la capital d'Espanya.

Santiago Vinardell i Palau ~~(1894-1976)~~ havia estat molt amic dels germans impressors Oliva de Vilanova, ^(en aquella impremta hi) El vaig conèixer ~~quan~~ quan ^{feia} feia d'auxiliar de comptabilitat, ~~en aquell moment~~ Aleshores, Santiago Vinardell tenia una trentena d'anys i jo en tenia 16.

Els Oliva i en Vinardell eren tan amics que quan, l'any 1915, ^{el va} ~~va~~ decidir ^(portar) ~~traer~~ la impremta a Barcelona, li van demanar que fes la presentació d'un ^(opuscle) ~~llibre~~ molt bonic que havia de commemorar el ^(trasllat) ~~trasllat~~ dels prestigiosos tallers grà

157

Telegrafiéme antes del domingo a San Sebastián, calle de Miracruz, y a mi nombre, la hora de su llegada a Santander el martes, con objeto de que yo pueda esperarlos en la estación.

Dado lo terminante de su carta, supongo que no habrá la más pequeña dificultad en que haga Vd. el viaje y desde mañana continúe escribiéndome diariamente, pero a la dirección antes apuntada de San Sebastián, de donde saldré el lunes por la mañana con dirección a Santander.

La cuestión de Marruecos, agravada enormemente por haberse pasado al enemigo importantes núcleos de nuestras tropas indígenas, puede provocar de un momento a otro una catástrofe. De modo que es indispensable su presencia en Santander y la de la persona que me anuncia en su carta...

La carta següent de l'advocat Benet, descobreix el general misteriós i explica els primers contactes amb el rei. Però la greu situació del Marroc entrebana l'acció política contra Primo de Rivera en lloc de facilitar-la:

... ayer fue llamado el general Cavalcanti por el Presidente para notificarle su nombramiento de Alto Comisario; su contestación fue la única posible conociéndole: que si se le llamaba para consultarle, no podía aceptar tal cargo porque entendía que debía ocuparlo quien fuera el responsable, quien tuviera suficientes condiciones y garantías para resolver el problema, pero que si se le mandaba y existía acuerdo, aceptaba desde luego el puesto, con la única condición de explicar al País que iba a liquidar una situación de fracaso en el que no había tenido la más pequeña participación y que por lo tanto sin responsabilidad alguna por lo que pudiera ocurrir. Indicó también que a su juicio, siendo la situación actual una consecuencia de la política del Directorio, lo procedente era que fuera el Presidente del Directorio quien resolviera la difícil situación.

De todas maneras quedó convenido en que saliera Cavalcanti para Africa e incluso tenía ya las camas tomadas y se había despedido de S. M., cuando recibió orden de suspender el viaje, puesto que Primo de Rivera y tres generales más del Directorio iban a Africa a hacerse cargo del mando, puesto que la situación allí

es casi peor que la de 1921, ya que estamos a punto de perder Xanuen y Tetuán, habiéndose ya perdido por completo toda la línea del Lau.

La sublevación la han promovido los banqueros ingleses por pretender unas minas de petróleo cercanas a Alhucemas y enviaron 12 000 fusiles en tres barcos, que no obstante conocerse su existencia y su paso por el Estrecho, llegaron tranquilamente a su destino.

El Gobierno se juega, pues, la última carta: si resuelve favorablemente la situación de Africa, no aminora su fracaso por la situación a que hemos llegado e irremisiblemente será sustituido; si no la resuelve ocurrirá exactamente lo mismo. Estamos, pues, al principio del desenlace.

Urge extraordinariamente la venida de nuestro amigo y la celebración de la conferencia o entrevista acordada. Urge también la firma del documento que le mandé y espero con la natural impaciencia sus noticias...

Efectivament, el dia 6 de setembre de 1924 marxaven cap a Tetuan el general Primo de Rivera i alguns dels seus companys de Directori.

A França, Francesc Macià i els seus seguidors estaven ben informats de l'orientació i activitats dels conspiradors espanyols i sabien que alguns elements polítics i militars xifraven les seves ambicions en enderrocar el govern militar, tot mantenint la monarquia i Alfons XIII, mentre el moviment independentista de l'interior de Catalunya i el propòsit dels que es preparaven a l'exterior era d'anar a l'enderrocament de la monarquia i a la proclamació de la República Catalana.

Va passar un any i el problema del Marroc tenia lligats de peus i mans als conspiradors militars i civils espanyols.

¿ Es que Cambó i els altres dirigents de la Lliga estaven al marge d'aquella conspiració político-militar ?

Nosaltres creiem que no. Però es volien comprometre el menys possible i per això feien sortir elements de segona fila perquè si la cosa fracassava no es perdés tot.

El complot de Garraf

La família reial va tornar a Barcelona el dia 26 de maig de 1925. Van venir els reis i les dues filles. Com de costum, els acompanyava el general Primo de Rivera i durant els dies que van estar a casa nostra venien i se'n tornaven a Madrid diversos generals del Directori.

El "Grup dels Set" havia anat portant a Vertrallans els paquets de picrinita que rebíem del "Bufarut". Per evitar donar a conèixer altres companys als amics de "Bandera Negra", vam decidir que només seríem el Tona i jo els que aniríem a portar els paquets d'explosiu fins que en diguessin prou. Continuàvem sospitant que qualsevol dia els caçarien a tots per una delació de qualsevol confident a sou de la policia. Perquè continuaven sense prendre cap mena de precaució davant dels que s'hi presentaven sense saber qui eren ni d'on venien.

Com que els amics de Vertrallans no ens parlaven del projecte de Garraf, el Tona i jo vam pensar que, mentrestant, podíem aprofitar el temps i la picrinita que ens havíem reservat.

Els diaris van publicar un extracte del programa de les reials jornades. No hi podia mancar l'assistència al Liceu, encara que només fos per estar-hi una estona. Aquesta vegada, de més a més, els seria organitzada una recepció aristocràtica i un sarau al Palau de la baronesa de Maldà, del carrer del Pi número 5. Un palau que tenia llarga història. Havia estat construït en el segle XVII i a finals del XIX hi havia el Foment del Treball Nacional. I diuen que, durant una de les reunions patronals d'aquell temps, hi va explotar la primera bomba anarquista.

Tona i jo vam planejar la col·locació d'una bomba a l'hora del ball de gala i vam començar per anar-hi i estudiar la cosa damunt del terreny. Després d'entrar pel carrer de la Portaferrixa al carreró de Perot lo Lladre que fa un angle recte i porta al carrer del Pi, vam pensar que continuaríem pel carrer de Boters cap a la Plaça Nova i enllà.

Vam triat un dels tubs gruixuts que ens va recomanar el nostre "tècnic" Enric Fontbernat i

el vam omplir de picrinita, posant-li la metxa corresponent. El nostre pla era fer petar aquella bomba abans de començar el sarau per tal d'aiguallir la festa.

Aquell vespre de finals de maig el rei i la reina havien d'anar al Liceu amb Primo de Rivera i després assistirien a la recepció de casa la ~~Baronesa~~ de Maldà. Vam agafar la bomba i cap al carrer de ^(la Portaferrissa) ~~Boters~~ s'ha dit. Ens vam trobar a l'entrada del ^{de} Perot lo Lladre però no vam pensar que aquells indrets els trobaríem plens de policies d'uniforme i de la ~~Secreta~~. Però el Tona ja portava la bomba a la butxaca i no volíem fer marxa enrera. Ens va animar a tirar endavant el fet que a l'entrada d'aquell carreró i per la banda de la Portaferrissa no hi havia ni un ~~no~~ guardia ni un ~~no~~ policia. Vaig entrar-hi jo primer per arribar ^(al vèrtex d'aquell angle) fins ~~al vèrtex~~ per si allà hi havia algú que no ens permetés sortir cap al carrer del Pi, i, com que no s'hi veia una ànima, vaig fer un senyal al Tona i va venir cap on era jo. Tal com havíem quedat, ell deixaria la bomba a la finestra amb reixa que havíem triat i jo encendria la metxa. Tona va fer la seva feina i va seguir el camí fins al carrer del Pi per dir-me si hi havia perill o no. Em va fer un gest amb la mà com dient que podia tirar al dret, ^{llumi} vaig encendre la metxa amb un misto i vaig anar cap on era el Tona, que m'esperava vigilant. Però en girar-me, vaig veure que la metxa s'havia apagat i vaig tornar enrera per tornar-la a encendre bé. Vaig arribar després al carrer del Pi i, Tona i jo, vam anar per ^(Boters) ~~la Plaça Nova~~ a la Plaça Nova, passant per entremig dels guàrdies uniformats i, probablement, també per entremig dels de la ~~Secreta~~. Però, cosa estranya, ningú no ens va dir on anàvem ni d'on veníem. Anàvem caminant molt a poc a poc i això no ens devia fer sospitosos. ~~Però~~ Tots dos estàvem pensant que ens posarien la mà al damunt d'un moment a l'altre. Però, no. Amb la més gran sorpresa no ens va passar res i ja comencàvem a estar més tranquils, perquè, ^{ingenuament}, no havíem pensat que era lògic que estés tot ple de policia. A la cantonada de la Plaça Nova ^(i vam continuar pel) vam trencar cap al carrer de la Palla ~~de~~ de Banyes Nous. I la bomba no petava. De sobte, va petar i ben fort fent-ho retrunyir tot. Aquell espetec ens va treure un pes de sobre. Vam apretar el pas, vam entrar al carrer de la Boqueria i vam

arribar a la Rambla. A la cantonada del carrer del Cardenal Cassanyes hi havia un cordó de policia que no deixava passar ningú cap a la Plaça del Pi. S'hi van reunir molts curiosos i, entre ells, un company de ~~camping~~ ^{que es deia} i de la S.I. Joan Font i d'amagat li deïem el tarambana perquè era molt diferent d'un altre Font, també del camping, que havia escrit un munt de comedies que tenia inèdites i mai representades. Al Font no el deixaven passar cap a casa seva que era al carrer de Petritxol. Ens va veure, ens va mirar i no sé quina cara deïem fer que ens va dir:

- Heu estat vosaltres!

Tona i jo vam donar la volta al revés per acostar-nos al carrer del Pi passant pel de la Portaferriça i en ~~lloc~~ ^{l'arribar prop del} lloc de l'explosió vam sentir a la gola l'amargantor característica de la picrinita.

L'endemà vam tornar per aquells indrets i ens vam ficar de nou al carreró de Perot lo Lladre on vam poder contemplar la finestra amb l'antiga reixa ben rebregada i les parets de tot el voltant tacades d'aquell groc que ~~se~~ ^{con} coneixiem ^{prou}.

Tot havia anat com una seda. Els diaris van donar la notícia, cadascun a la seva manera però tothom es va poder assabentar que uns desconeguts havien aigualit la festa del Palau del ~~W~~ Maldà.

Els reis i Primo de Rivera, acompanyats d'altres, el dia 4 ^{de juny de 1925,} encara van anar a Girona, La Bisbal, i Palafrugell. I el dia 6 van marxar cap a Madrid.

X X X

Abans, però, el dia 2 de juny, havien estat detinguts a l'estació de Garraf, així que van baixar del tren, dos companys del "Grup dels Set" i diversos amics del "Bandera Negra". D'altres d'aquest darrer grup els van anar a cercar a casa seva gràcies als serveis d'un confident de la policia que havia estat detingut amb el grup del carrer de Vertrallans on es devia introduir amb una certa facilitat per la manera de fer que tenien aquells amics que es fiaven del primer que s'hi presentava. El confident va resultar que es deia Josep Talavera. Nosaltres no sabíem qui era. Els de Vertrallans, tampoc.

Garraf y el exterminio

Pero este es un país de rojos y negros, sin contrastes.

El 6 de junio de 1926, el Garraf legendario y tenebroso, saltó a las agencias informativas del mundo entero. Se había planeado un atentado contra Alfonso XIII, abuelo de nuestro actual Rey, don Juan Carlos, en el túnel entre Garraf y Sitges. La policía descubrió el complot, se retiró la bomba y fueron detenidos, entre otros, Jaume Compte y Miquel Badia, d'Estat Català. Ambos fueron amnistiados con la caída del General Primo de Rivera, en 1930.

La cosa havia anat així.

Quan a Vertrallans ens van demanar una gran quantitat de picrinita destinada a un artefacte molt gros i ens van parlar de fer volar el tren reial, vam quedar que el seu grup i el nostre pensàvem el lloc més adient per a col·locar la bomba, sempre suposant que el rei vindria o marxaria en tren especial.

Un diumenge al matí, Ramon Fabregat i jo vam agafar el tren de Vilanova i vam baixar a Garraf. Havíem pensat que el millor lloc per a una operació d'aquella naturalesa era l'interior d'una foradada perquè la instal·lació es podria fer d'una manera més dissimulada. Vam trobar que, efectivament, aquell era el millor lloc i només caldria decidir si l'artefacte s'instal·laria al costat de mar de la foradada d'entrada a l'estació ^{o sal} de muntanya, venint de Vilanova. Potser a tots dos costats per assegurar el cop. En qualsevol cas, les condicions eren gairebé les mateixes però Fabregat i jo ens vam decantar per la banda de mar perquè consideràvem que reunia millors condicions l'indret i el turó per on s'hauria de fer passar la instal·lació elèctrica. Vam recórrer el camí que caldria fer amb l'artefacte, per veure on es podia amagar millor mentre es preparava la instal·lació i per quin dels forats del túnel que donen a mar es podria fer passar el cordó elèctric. Un cop vam donar per acabada la nostra missió informativa, com que havíem d'esperar una bona estona per agafar el tren de retorn a Barcelona, vam pujar uns espadats que donaven a mar per veure on era l'indret on es deia que el grup del Gatcpac (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània) havia de fer unes casetes pels finals de setmana que Francesc Cambó volia finançar per tornar a vendre. El lloc era meravellós i Fabregat i jo vam envejar per endavant als futurs propietaris.

Assabentats els amics de Vertrallans del nostre informe, van decidir anar-ho a veure perquè els semblava millor el lloc triat per nosaltres que el que havien escollit ells. I el diumenge següent o l'altre - no ho recordo bé - van agafar bitllet per Garraf uns quants joves de 20 a 30 anys equipats d'excursionistes. Es tractava d'anar a estudiar el projecte d'instal·lació de la bomba damunt del terreny mateix.

L'artefacte era amagat allà a la vora... I la policia ja l'havia descobert.

Així que van baixar del tren a l'estació de Garraf, ja els esperava tota la Brigada de Repressió del Separatisme amb reforços arribats de Madrid. El confident els havia dit on era amagat l'artefacte i el material d'instal·lació i, com que havia d'acompanyar la nostra gent perquè la policia els identifiqués de seguida, no hi va haver escapatòria possible per cap dels suposats excursionistes.

Entre ells, hi havia dos companys del nostre "Grup dels Set" - Ramon Fabregat (29 anys) i Antoni Argelaguet (22 anys) -, i la resta eren tots del grup "Bandera Negra" : Miquel Badia i Capell (20 anys), Deogràcies Civit i Vallverdú (25 anys), Francesc Ferrer i Torrents (18 anys), Josep Garriga i Aleu (20 anys), Emili Granier-Barrera (18 anys), Jaume Eulià i Pedrol (22 anys), Marcel·lí Perelló i Domingo (28 anys) i el confident Josep Talavera (22 anys).

La bomba tenia 57 cm d'altura, 18 i 1/2 de diàmetre i pesava 43 quilos. Anava acompanyada d'una bona càrrega de picrinita, piles elèctriques i unes quantes eines de paleta que s'havien d'utilitzar per a la instal·lació de l'artefacte en un dels carrils de la foradada. L'aparell es va portar a la Maestranza d'artilleria on van dictaminar que "allò" podia explotar i fer molt de mal.

Després dels interrogatoris de la policia (9 de juny) es van detenir altres suposats complicats de Vertrallans i es va processar a uns quants més dels que ja feia temps que vivien exiliats a França, sense que tinguessin res a veure amb el complot. De les detencions fetes a domicili només es va processar a Jaume Comte i Canyelles (26 anys). Amb el coratge que el caracteritzava, en dir-li la policia que ell era tingut com a cap d'aquell grup, va dir que sí. La resta dels detinguts als respectius domicilis els van deixar anar molt aviat. Dels exiliats, acusats de complicitat, es va processar a Francesc Macià, Ventura Gassol i cinc més. D'altres, van ser citats a declarar i, naturalment, no es van presentar: Josep Fontbernat, Jaume Miravittles i Daniel Cardona. Tots ells van ser processats i declarats en rebel·lia per suposat delictes de lesa majestat.

Als companys Fabregat i Argelaguet se'ls va deixar en llibertat provisional amb la fiança de 25 000 pessetes cadascun, perquè els amics de "Bandera Negra" no els havien conegut fins aquell dia i el confident de la policia tampoc no els havia vist mai pel carrer de Vertrallans. Feta la feina i, suposo, cobrada i tot, el tal Talavera va sortir en llibertat sense ni tan sols fer la comèdia de processar-lo, per dissimular el seu paper.

La causa de Garraf va passar a la jurisdicció militar i el Jutge instructor va ser el tinent coronel d'Infanteria Cristòbal Fernández Valdés (a) El Gnato, que ja s'havia fet cèlebre entre els anarquistes.

De seguida es van oferir una colla d'advocats per a la defensa dels detinguts. Tots eren advocats de filiació catalanista. N'hi havia de republicans d'esquerra, d'Acció Catalana i fins i tot de la Lliga. Cosa molt d'agrair perquè ja suposaven que no cobrarien res i tindrien molta feina.

Aquells advocats eren: Santiago de Riba i d'Espanya, que es va encarregar de la defensa d'Antoni Argelaguet; Jaume Girons i Martí, de Miquel Badia; Frederic Roda i Ventura, de Deogràcies Civit; Josep Bordas i Gebhar, de Francesc Ferrer; Joaquim Degollada i Capdaigua, de Josep Garriga i Aleu; Rafael Closas i Cendra, del menut Emili Granier; Joan Moles Ormella, de Jaume Julià; Candi Cervera, de Marcel·lí Perelló; Antoni Sansalvador i Castell, de Jaume Comte. Ramon Fabregat, que estava en llibertat provisional, com Argelaguet, va passar a França i es va incorporar als rengles de Macià.

L'Audiència de Barcelona va reclamar que el procés passés a la jurisdicció ordinària però com que l'auditor de la Capitania General s'hi va oposar, els advocats defensors van recórrer al Tribunal Suprem (17 d'octubre).

L'endemà, La Dépêche, de Tolosa de Llenguadoc, publicava unes declaracions de Francesc Macià desautoritzant als acusats, dient que ell no hi tenia res a veure perquè era enemic d'aquells procediments i de tot el que fos terrorisme. Aquelles declaracions van ser com una galleda d'aigua freda per tots nosaltres. Però no

per això vam posar-nos contra Macià i els seus plans d'invasió i alliberament de Catalunya.

El Tribunal Suprem no va accedir a la petició dels advocats defensors, tal com era d'esperar, i la causa va quedar a mans de la jurisdicció militar.

El Consell de Guerra es va celebrar dintre mateix de la Presó Model de Barcelona el dia 29 d'abril de 1926, quan jo ja estava detingut i continuava incomunicat. Per cert que el tribunal militar es va indignar de mala manera quan es va adonar que els acusats, que tenia al davant, asseguts en un banc, portaven clavells vermells i espigues grogues de manera que, entre una cosa i l'altra, es formava la bandera catalana. Tot seguit, es va donar ordre a la Guàrdia Civil que custodiava als acusats perquè els arranqués els clavells i les espigues de blat.

Va presidir la vista del Consell de Guerra el coronel Angel Martínez Peñalver i actuava de fiscal Mariano García Cambra. Hi assistien molts advocats i el lloc destinat al públic es va omplir de gom a gom. Les tribunes destinades a la premsa també estaven plenes de periodistes del país i de l'estranger.

El jutge instructor de la causa, Fernández Valdés, va llegir l'apuntament on es detallava tot el que la policia havia trobat a l'anomenada Societat Excursionista "Serra del Cadí", del carrer de Vertrallans número 4, entresol, i l'artefacte amb tots els seus atuellts trobat a Garraf.

Les declaracions dels acusats van ser molt contradictòries i es veia que no s'havien posat d'acord sobre el que dirien, si els agafaven abans o després del fet. Ferrer, va dir que Perelló l'havia assabentat que el Comitè Separatista de París els havia tramès l'artefacte; Perelló, va dir que l'artefacte l'havia construït en Julià; ^{aquast} ~~va~~ dir que, amb Garriga, s'havia encarregat de portar la càrrega de la bomba; Badia, va declarar que feia un any que militava a "Estat Català" i pensava desfer-se del compromís i separar-se'n, que els grups o "rondes d'acció" eren formats per 12 individus que tenien per missió matar a una persona determinada quan així se'ls manava i que al carrer de Vertrallans s'havia format un tribunal per a jutjar a Julià perquè se'l creia traïdor a la causa i se'l va condemnar a mort; Civit,

va dir que els segells de cotització i manifestos clandestins que li havien trobat els hi havia donat en Comte i ^{en}Perelló, i que de paquet només havia portat a Garraf el que li havia donat Talavera, que estava al servei de la policia; Argelaguet, va declarar que no coneixia a Perelló ni a Enric Fontbernat, pel qual li havien preguntat; Comte va dir que l'ordre de l'atemptat s'havia rebut de Perpinyà; Granier-Barrera, que havia fet amistat amb alguns socis de Vertrallans per què simpatitzava amb les seves idees i que ell s'encarregava de la recaptació de la venda de segells d'Estat Català i en donava compte al Comitè de París perquè els cabals que es reunien havien de servir per un aixecament armat per a proclamar la independència de Catalunya. Després, tots van dir que havien rebut maltractes.

L'informe ^(del fiscal militar) ~~del fiscal militar~~ deia que sobre el separatisme, amb tot i les facilitats que havia tingut durant molts anys, no havia arrelat entre els catalans perquè no corresponia a la veritable ànima del poble català. Va recordar que, per a perquir el separatisme es va dictar el R.D. del 18 de setembre de 1923 que, amb tot i la seva amplitud, no havia previst tots els atacs a la pàtria i va afirmar que aquella organització separatista no intentava un aixecament armat per a obtenir la desintegració, sinó atemptar contra la vida del Cap de l'Estat per mirar de crear un trontoll al país. I que tot allò de les tortures i els maltractes de la policia ja era un truc massa vell.

Al pis del carrer de Vertrallans hi van trobar 3 pistoles, 127 bales, 8 motxilles, algunes escopetes, un fitxer, un tub de pólvora, mapes, manifestos i segells de cotització.

Cap dels acusats no tenia antecedents penals.

El fiscal en les seves conclusions provisionals, va qualificar el fet com a temptativa de regicidi, considerant com autors a Comte, Julià, Badia, Ferrer i Perelló; i com a còmplices a Civit, Garriga, Argelaguet i Fabregat; i com encubridor a Granier de nacionalitat francesa. Per a Comte i Perelló, va demanar la pena de reclusió perpètua a mort; per a ^{Badia} Julià i Ferrer, reclusió major en grau màxim; per a Civit, Garriga i Argelaguet, presó major en grau màxim o reclusió

reclusió temporal en grau mitjà; per a Granier, presó major en grau mínim.

Tots els advocats defensors van coincidir en considerar que els seus patrocinats no tenien res a veure amb el fet.

El fiscal va rectificar i va demanar pena de mort per a Comte; reclusió perpètua per a Perelló, Julià, Garriga i Badia; 12 anys i 1 dia per a Civit, Ferrer i Argelaguet; i 6 anys i un dia per a Granier.

Finalment, el tribunal va dictar sentència i va deixar les penes d'aquesta manera: Comte i Perelló, cadena perpètua; Julià, Garriga, Badia, Civit i Ferrer, 12 anys i 1 dia; Argelaguet i Granier, absolts. Al fiscal li rodava el cap.

L'informe de la policia deia que Josep Talavera havia estat detingut per sospites però que se l'havia deixat anar perquè s'havia comprovat que no havia tingut cap participació en el complot.

El dia 31 del mateix mes de maig, la causa va passar al Tribunal Suprem per l'apel·lació presentada pel grup d'advocats defensors i el 26 d'agost el Suprem confirmava la sentència del tribunal o Consell de Guerra.

Jaume Comte i Marcel·lí Perelló, van ser destinats al penal del Dueso, a Santofia; Badia, Civit, Ferrer, Garriga i Julià, al de San Miguel de los Reyes.

Sense esperar la confirmació de la sentència, el dia 15 d'aquell mateix mes d'agost, ja havien estat atorgades condecoracions i recompenses a la policia que havia intervingut en el descobriment d'aquell complot.

Tan bon punt van detenir als companys de Garraf, vaig anar a veure al doctor Jaume Aiguader i Miró per a parlar de fer una recapta permanent per als nostres presos. I vaig establir contacte amb els advocats defensors a través, per un costat, d'Isidre ^{Duran i} Balada, col.laborador del despatx de Jaume Carner i per altre costat amb Marià Iglesias d'Abadal, col.laborador del despatx d'Oriol Anguera de Sojo, ^{i Anguera} ~~que~~ va esdevenir el dirigent i coordinador de la defensa de tots els nostres presos. No ens podíem queixar. La solidaritat catalana era evident a desgrat que cap d'aquells advocats no aprovés les nostres activitats terroristes.

-16-

D'acord amb el doctor Aiguader, vam quedar que els donatius d'ajut regular als caiguts i a les famílies que el necessitessin, serien dipositats a casa en Josep Casals, el sastre del carrer de l'Hospital 47, i al de Jaume Creus, que tenia un magatzem de borres a la Ronda de Sant Pau, tots dos, membres del Secretariat d'Estat Català. Es van fer unes llistes de possibles cotitzants voluntaris que es comprometien a una quota fixa mensual i Tona i jo ens vam encarregar d'anar-les a cobrar a domicili. Aquella cotització clandestina esporugua a més de quatre dels contribuents voluntaris però feien el cor fort i només demanaven que anéssim a visitar-los en circumstàncies misterioses i en hores intempestives per no cridar l'atenció dels veïns ni de la policia. Alguns dels cotitzants sabien que en Tona i jo estàvem reclamats per ^{dos} jutges militars.

La subscripció no va ser massa abundant. Més aviat escassa. Però suficient per atendre les modestes necessitats dels empresonats que necessitaven ajut. La feina d'organitzar la solidaritat amb els caiguts havia d'afavorir-me a mi i tot, quan em tocaria el torn de caure a mans de la policia.

Una vegada descobert el confident, vaig proposar-me de seguir-li les passes i saber què feia i on vivia per a organitzar-li una bona pallissa.

Pel que vaig saber d'alguns dels amics del carrer de Vertrallans que no havien estat estinguts, vaig deduir que vivia cap a la Via Laietana. I després de moltes guàrdies, vaig aconseguir identificar-lo i veure que entrava en una de les primeres escales del carrer de la Princesa. Era el número 9.

Vaig comprovar a quines hores entrava i sortia d'allà on jo suposava que era a casa seva i, un dia, per la manera de mirar-me vaig comprendre que s'havia adonat que el seguia i es va escapolir escales amunt, cap a no sé quin pis d'aquella casa.

Però molt aviat em van detenir i ja no vaig tenir temps de planejar la pallissa que es mereixia.

52

Francesc Cambó republicà, iberista i federal

Segons m'havia dit Magí P. Sandiumenge, Francesc Cambó mai no estava disposat a fer res que el pogués portar a la presó i defugia qualsevol perill per petit que fos. En deia que era molt covard i que, en circumstàncies perilloses, havia dit, amb una frase molt gràfica:

- Desenganyeu-vos. Jo mai ^{no} posaré els collons sobre la taula.

Precisament, Francesc Cambó havia fet unes declaracions sensacionals a un periodista de El Día Gráfico, de Barcelona, que l'havia anat a veure pel mes de juliol de 1925 i en uns moments en què el líder de la Lliga estava "retirat" - una de tantes vegades de la seva vida -, de tota mena d'activitats polítiques.

Però la primera cosa que va dir al periodista va ser aquesta:

- El día que la opinión catalana me llame, acudiré de nuevo al campo de la política.

- Y si le llama la opinión española ?, li va preguntar el periodista.

- Me haría el sordo. Mis más fuertes energías las gasté en un movimiento hispánico que había de convertirse, años más tarde, en un movimiento ibérico a base de la autonomía política y administrativa de las regiones y nacionalidades de la península. Fracase por culpa de todos los elementos que constituían o podían constituir el Poder... desde el más bajo al más alto.

- ¿ No piensa usted repetir la prueba ?

- Sólo a base de un movimiento republicano, para ir a la federación ibérica...

La República no me asusta. En la periferia española y, sobre todo en Cataluña y Valencia, vive latente el ideal republicano...

- ¿ Usted es separatista ?

- En cada catalán hay un separatista en potencia, teórico, idealista; pero prác

ticamente no lo sería jamás, a no ser que viniese una persecución de la lengua y la cultura catalanas, y aún en este caso, sería preciso que no viese otro remedio para salvar las esencias catalanas. Entonces yo sería un soldado, nunca un dirigente. El separatismo lo considero una ruína para Cataluña y el resto de España; sería una cosa horrible, que no se podría conseguir sino después de una larga guerra civil. Un movimiento separatista en Cataluña daría a Castilla el ideal que, hace tiempo busca en vano, y realizaría la unión de todos los partidos y de todas las clases sociales. Fracasado el intento de una colaboración de Cataluña en el Gobierno de España, con vistas a la autonomía de las regiones y nacionalidades ibéricas, no queda otro camino de salvación que una República federal, con organización parecida - no igual - a la de los Estados Unidos de América.

- ¿Qué piensa usted del Directorio ?

- Pudo haber hecho una gran obra y no la ha hecho; pudo salvar a España y no acertó el camino. Pero de todos modos, prefiero la dictadura actual, franca y decidida, a la hipocresía de unos Gobiernos que llamándose constitucionales lo falsificaban todo; se reían de las leyes y tenían la corrupción por instrumento. Lo actual entristece, lo anterior deshonraba. Primo de Rivera es un hombre fuerte, valiente; lo creo providencial. Tenía que venir y lo que ha hecho puede servir de enseñanza a todo ciudadano que ame a su patria. Lo bueno que ha destruido se reconstruirá. Lo malo que ha hundido, jamás ha de volver...

Com retornant al Prat de la Riba de l'Assemblea de Parlamentaris de 1917, Cambó ja no creia en la monarquia borbònica i pensava en un sistema federal republicà que permetés la integració de Portugal a tot el conjunt ibèric. Però es deia republicà i feia tot el que podia per estar bé amb la Dictadura monàrquica.

El dia 20 d'octubre de 1925, La Veu de Catalunya publicava una carta oberta al general, signada per Francesc Cambó, perquè tothom veiés que la Lliga seguia preocupant-se dels problemes d'Espanya. Deia a Primo de Rivera que calia aprofitar l'èxit del desembarcament espanyol a Alhucemas i la conquesta d'Axdir per a liquidar

per part d'Espanya l'afer marroquí, limitant l'ocupació militar a les places de sobirania. Cambó sabia que Primo de Rivera havia estat partidari d'abandonar el Marroc.

Amb motiu d'aquesta carta, es va encetar el diàleg entre el Dictador i el líder de la Lliga que va permetre a Cambó de retreure al general la seva desaleialtat a propòsit de la rectificació que havia fet del seu criteri favorable a l'autonomia de Catalunya. I el Dictador li va contestar dient que, era cert, es retractava de les seves antigues opinions regionalistes perquè havia arribat a la convicció que pel camí del regionalisme s'anava a parar al separatisme i que era perillosa qualsevol doctrina basada en el reconeixement de la personalitat de les regions.

Havia passat un any des dels inicis de la conspiració dels militars i la Lliga. Primo de Rivera havia d'estar assabentat de l'intent de Cop d'Estat del general Cavalcanti i va encarregar a la policia que, ara que tothom estava tranquil i refiat, esbrinés el que hi havia de cert sobre aquella conspiració, la mena de gent que s'hi havia embolicat i si ja havien abandonat els seus propòsits subversius o encara mantenien en peu els seus plans. Probablement, tenia la sospita que Francesc Cambó i el seu partit hi estaven complicats.

Efectivament, com a resultat de la investigació policiaca, el dia 7 de novembre de 1925, eren detinguts a Barcelona els dos homes de la Lliga que havien donat la cara i estaven compromesos en l'organització del complot capitanejat pel general Cavalcanti. Es tractava de Josep Maria Tries de Bes i d'Antoni Miracle, ex diputats a Corts en representació de la Lliga, i, amb ells, la policia es va emportar a Madrid a Demetri Oliva, probablement acusat de la impressió de fulls clandestins o bé perquè havien descobert que havia de tenir una entrevista amb els conspiradors espanyols i era un col.laborador de l'anomenada i no nada "Democràcia Catalana".

Tries de Bes i Miracle eren dos fervents admiradors de Francesc Cambó i és impossible que s'haguessin ficat en la conspiració sense que el seu líder en sabés res.

El que passava és que Cambó acostumava a nedar i guardar la roba.

A la presó de Madrid, els tres catalans només hi van trobar a l'advocat Tomàs Benet i ningú més. Es veu que les declaracions dels detinguts no van comprometre a Santiago Vinardell perquè la policia el va deixar tranquil.

El procés, si es va iniciar, no va anar endavant perquè Primo de Rivera no volia complicar-hi al general Cavalcanti per por d'empitjorar les relacions del Dictador amb bona part de l'Exèrcit. I perquè la guerra del Rif acaparava l'atenció de tothom.

El complot Cavalcanti es podia donar per fracassat i al cap de pocs dies eren posats en llibertat els catalans que hi havien participat d'una manera evident. En canvi, no es va detenir ni un sol dels suposats conspiradors castellans que probablement s'havien solidaritzat amb el general ambició de poder.

Santiago Vinardell va organitzar un àpat per celebrar la llibertat dels detinguts i es van destapar una ampolles de xampany i tot al seu domicili particular de la capital d'Espanya.

Un periodista català a Madrid

Hem reproduït diversos treballs, entrevius i articles de Santiago Vinardell i ja és hora que diem qui era i com va acabar.

Santiago Vinardell havia nascut a Mataró l'any 1884 i va morir a Madrid a mans d'un grup de socialistes incontrolats del sector de Pasqual Tomàs, de la Unión General de Trabajadores de España, dos mesos després de l'alçament monàrquico-militar del 18 de juliol de 1936.

Pel que he pogut saber, sembla que els socialistes espanyols no el podien veure per les seves campanyes contra Largo Caballero i el Partido Socialista Obrero Español durant els anys que van col.laborar amb la Dictadura de Primo de Rivera i perquè va intentar d'organitzar una associació de periodistes enfront de la que estava adherida a la UGT, controlada pel PSOE.

Santiago Vinardell havia començat a fer política quan tenia poc més de 20 anys.

Ell mateix es va fer el seu retrat literari al peu d'una fotografia d'aquell temps:

La pinta la té d'artista,
el pentinat modernista,
és una mica anarquista
però no gaire...

Molt aviat va col.laborar a la revista Joventut, de Barcelona (1900-1906) i al diari El Poble Català (1905-1918). L'any 1907, essent secretari del Centre Català-nista Republicà del seu poble, va fundar i dirigir el setmanari nacionalista republicà titulat "Mistral" o Mestral, com deien els mataronins del seu temps. Aleshores tenia 23 anys i ja era dirigent de la Joventut Republicana Federal que seguia les orientacions del doctor Domènec Martí i Julià, de la Unió Catalanista.

Un dels editorials del primer any d'aquell setmanari, deia coses com aquestes:
«Cada generació porta, respecte a l'anterior, una sèrie de modificacions més o menys remarcables en la vida social i política dels pobles. Això és axiomàtic. La monarquia és injustícia, la joventut l'odia; no pot comprendre que un home tingui per la seva naixença autoritat sobre els altres i per això busca en la República unes formes de govern més d'acord amb la seva intel·ligència. Res no importa que existeixin contra la República inveterats prejudicis que pretenen fer-la odiosa; els joves veuen en ella un avenç, un progrés i desprecien els estèrils prejudicis. Si tots els homes que es diuen republicans platònics entressin en la política activa, ¿existirien aquelles preocupacions? »

L'any 1909, quan tenia 25 anys, va intervenir en les eleccions municipals del seu poble amb aquest manifest o "Pamflet electoral" que titulava La virtut mataronina i el signava ell tot sol amb data del 10 de desembre, plantant cara a totes les persones a qui aludia com immorals & covards.

Es tractava d'acabar amb el caciquisme i s'adreçava al cos electoral i als mateixos cacics locals dient als primers quins eren els seus deures de ciutadania i increpant amb paraula dura als que volien perpetuar el caciquisme al municipi:

«Tú, jornalero que acotes el cap quan en rebre la soldada t'imposen la candidatura que has de votar i després vas i compleixes l'ordre obedient: ets un covard !
Tú, menestral, ànima senzilla, que sents no sé quins puerils temors davant d'aquesta gent que governa, talment com si es tractés d'uns éssers superiors i tremoles de pensar en les venjances: ets un covard i un imbècil ! I vosaltres, homes de carrera, fabricants, hisendats que actueu de satèlits del cacic, emparant amb els vostres noms tanta immoralitat - els vostres noms que haurien de tenir ressò de clarins de guerrers cridant als ciutadans a destruir el denigrant poder -: vosaltres sou uns covards de la mena més baixa! Us espanta la veritat, us espanta la justícia... La covardia moral pot dir-se que és la virtut mataronina. Per això m'explico perfectament els tretze anys de caciquisme. Aquí tothom o gairebé tothom calla, tothom o

gairebé tothom accepta el que hi ha establert. El caciquisme és una institució respectable. Els mataronins troben perfectament compatible tenir dignitat i consentir el caciquisme...

Alluyem per sempre entre nosaltres la covardia moral ! Comportem-nos com a ciutadans. Que aquesta virtut mataronina sigui substituïda, d'ara endavant, per un alt concepte de la nostra dignitat. Als dèbils, als imbècils, als covards se'ls tracta com a bèsties domades i el domador imposa, naturalment, la seva voluntat. Als homes se'ls respecta. Siguem homes. I aquests domadors d'ocasió que es redrecen davant vostre, com si tinguessin un valor real, cauran redícolament a la nostra empenta. Ja que ells volen prescindir del poble, que el poble sàpiga agrair tan nobles intencions. Ara, com sempre, han trobat comparses - la vanitat humana mena a totes les degradacions - per a perpetuar l'obra caciquista al municipi...

A Mataró, actualment, s'agita un sol problema la resolució del qual és urgentíssima: destruir el caciquisme. Que la covardia moral deixi de ser una virtut mataronina. [I jo dic als meus conciutadans: amb dignitat i amb valor, el nostre problema cabdal es pot resoldre definitivament en aquestes eleccions?]

De Francesc Cambó ja ^{heien} ~~haurien~~ vist que en tenia molt mal concepte i no li perdonava que durant la Primera Guerra Mundial hagués estat germanòfil.

Entre els retalls de premsa que vaig poguer llegir en el seu arxiu, hi havia el d'un article publicat al diari Heraldo, de Madrid, datat el 17 de novembre de 1918.

L'article es titulava: La arbitraria teoria del señor Cambó. I deia:

La extraña teoría del Sr. Cambó entraña inefables encantos. "Yo quisiera gobernar" ¿Cuándo? "Siempre" ¿Cómo? "Cómo sea" ¿Con quién? "Con todos".

Al originalísimo político se le da una higa de haber dicho, en momentos trágicos, que Bélgica debía permitir a los alemanes la invasión de su territorio. Y aún es posible que mientras el Rey de los belgas entre triunfalmente en Bruselas, el político florentino - más zorro en su juventud que todos los hombres de la vieja política

española -, haga su entrada en el regio alcázar español para salir por la puerta grande con su correspondiente cartera de ministro, exponiéndose a que un ministro francés se niegue, como ya se negó últimamente, a entrevistarse con un ministro germanófilo. A pesar de su germanofilia, de su significación derechista y autoritaria, de sus insultos al patriotismo de la Bélgica inmortal, el Señor Cambó - que ya le tomó gusto al oficio -, quiere gobernar. Y es posible que gobierne. En el país de la paradoja, el caso del Señor Cambó no tiene nada de particular.

Era evident que Cambó havia estat germanòfil de debò i no s'amagava de dir-ho públicament. Altres figures polítiques de la Lliga havien coincidit amb ell. Ja hem vist que Prat de la Riba també ho era i que Josep Puig i Cadafalch i Pere Tàhola, entre altres, eren aliadòfils.

Però Cambó era un germanòfil de conveniències.

Sandiüenge, que, com a fundador d'Acció Catalana, li portava votada, a la meua pregunta ingénua de com havia pogut fer Cambó la gran fortuna que se li atribuïa fent només d'advocat, em va dir que sí, fent d'advocat d'uns accionistes alemanys de la CHADE (Compañía Hispano Americana de Electricidad), de Buenos Aires, que per por de què, amb la guerra, perdessin el capital que hi tenien invertit, van posar les accions a mans de Cambó, com si les hagués comprat, i, en acabar-se la guerra, l'advocat se les va quedar per ell definitivament. Era germanòfil i si els alemanys haguessin guanyat la guerra, ell hauria perdut les accions. Un cas ben sorprenent.

Em va semblar molt gros, però els detalls que donava Sandiüenge m'ho van fer creure. I més tard, vaig pensar que Cambó devia voler~~se~~ fer ^{se}perdonar aquella malifeta fent de mecenas de la cultura catalana i donant feina, més o menys ben pagada, als nostres intel·lectuals de primer rengle que van començar a col·laborar a la fundació "Bernat Metge" i que, en realitat, van ser ells qui van fer possible la continuïtat de la col·lecció, la segona del món, dedicada als clàssics grecs i llatins, que dona els textos originals i la versió catalana, tal com havia fet la fundació "Guillaume Budé", de París, donant el text original i la versió francesa.

La desfeta de la S.E.M.

L'acció repressiva de la policia espanyola no parava. La Brigada de Repressió del Separatisme treballava de valent i un cop descobert el complot de Carrat, el dia 17 d'agost de 1925 queia a les seves mans el nostre Cap-Instructor Militar Miquel A. Baltà i Botta (1892-1964), alt funcionari municipal del Laboratori d'Anàlisi Química i, amb ell, va caure també a mans de la policia el fitxer on hi havia les dades personals dels alumnes dels primers cursos de la Societat d'Estudis Militars (SEM) i les dels aspirants que havien d'iniciar els estudis a continuació. També va caure a mans de la policia la Biblioteca Militar que Baltà havia anat formant a base de llibres de text de l'exèrcit francès, de l'anglès i de l'espanyol, pagant tots els llibres ell tot sol, excepte els que li havia deixat en dipòsit el professor de l'Escola d'Agricultura Pere Màrtir Rossell i Vilar, que s'havia especialitzat en l'estudi de l'arma de cavalleria que, aleshores, encara era considerada molt important a tots els exèrcits del món. També s'havien incorporat a la nostra biblioteca els llibres i opuscles sobre les guerres carlistes i també d'algunes de les napoleòniques, dedicats a explicar determinades operacions de les guerrilles del segle passat.

Immediatament després d'haver estat detingut el nostre estimat Baltà, l'Ajuntament de Barcelona, designat per R.O., el va suspendre d'empleu i sou sense esperar el resultat del judici.

Miquel A. Baltà, va passar unes setmanes incomunicat i després va sol·licitar una cel·la de "preferència" a la cinquena Galeria i, pagant ell, hi va viure fins que li van concedir la llibertat provisional.

La policia va detenir a continuació uns quants dels alumnes i aspirants a oficial del futur Exèrcit Català però no pas a tots els que figuraven als fitxers, segurament perquè no es fes massa escàndol i resultés una propaganda del separatisme.

El que no he pogut saber mai és si la detenció de Miquel A. Baltà també va ser a conseqüència d'una delació del confident Josep Talavera. Però em penso que no. Segurament que seguint al nostre company del "Grup dels Set" - Enric Fontbernat - que ja figurava al procés de Garraf, van anar al pis on vivia al carrer de Balmes, gairebé cantonada al de Còrsega i, havent-nos cedit ell mateix un petit magatzem de material elèctric per a instal·lar-ni l'Escola Militar Catalana, entre Balmes i la Rambla de Catalunya, després d'una troballa, la policia va fer les altres: l'oficina que havia llogat Baltà, al mateix carrer de Balmes, i la nostra Escola Militar amb la Biblioteca, una ⁴³ pigarra i unes quantes cadires de boga.

El piset del carrer de Balmes l'havia llogat amb una cèdula de no sé qui.

Li van fer dos processos: un d'ordinari per ús de document fals i un altre de militar, a càrrec del meu primer jutge, el coronel Francisco Pérez Garberi, acusant-lo d'organitzar unes partides armades para atentar contra la integritat de la patria.

Casualment, el mateix dia que es celebrava el Consell de Guerra a la Presó Model, pel complot de Garraf, en una de les Sales del Palau de Justícia es veia la causa ordinària contra Miquel A. Baltà acusat d'haver fet ús d'un document fals. El fiscal va proposar de condemnar-lo a una multa de 900 pessetes i Baltà s'hi va conformar. Va pagar la multa i el van retornar a la Model per a respondre de càrrecs més greus. No l'havien pogut complicar en cap dels dos intents de regicidi perquè cap de nosaltres mai n'hi havia parlat per por que ens fes desistir dels nostres propòsits.

Fet i fet, Baltà va estar a la Model un parell ^{o tres} d'anys : de 1925 a 1927.

Amb la llibertat condicional, va passar la frontera i es va exiliar a França.

Reflexions sobre la violència

Totes les nostres iniciatives anaven fracassant. Cap dels nostres objectius no havien estat assolits. Calia preveure que, de mica en mica, aniríem caient tots a mans de la policia. ~~El nostre moviment havia de ser una activitat que es desenvolupés en la clandestinitat i de manera que no fos descoberta pels seus enemics.~~

Ens resistíem a donar-nos per vençuts però valia la pena de reflexionar sobre les nostres dèries o sobre la nostra neurosi revolucionària, com deien alguns.

Els "pacifistes" a ultrança, els catalans que criticaven qualsevol tendència que practiqués la violència, deien que això no treia cap a res i feia més mal que bé a la ~~mateixa~~ causa que es volia defensar.

Aquests catalans, però, no escarmentaven i la història del nostre país no els havia servit de res. Oblidaven que el nostre poble es trobava sense cap mena de possibilitat de fer conèixer quina era la seva voluntat, perquè no s'audia de cap de les llibertats fonamentals, i es trobava sotès al règim totalitari del general Primo de Rivera i de la monarquia borbònica; no s'adonaven que l'opressió que patíem en tots els camps de la nostra vida individual i col·lectiva ens obligava a la lluita si volíem ser dignes dels catalans de demà.

Nosaltres, els partidaris de la violència, no érem pas nihilistes com eren els russos de començaments de segle ni com els nostres anarquistes. No preteníem acabar amb la societat que ens voltava perquè en sorgís una de nova més digna i solidària de la causa dels oprimits; ni preteníem fer propaganda de les nostres idees amb el terrorisme que no era altra cosa que un mitjà de defensa i de protesta alhora contra l'enemic de sempre i contra els botiflers o caragirats, espanyolitzats i traïdors a Catalunya.

Amb tot i practicar el terrorisme en la mesura de les nostres possibilitats vam aconseguir que es solidaritzés ^{amb} amb nosaltres o amb els nostres companys caiguts
(fin)

uns quants advocats catalanistes tot i que estàvem segurs que cap d'ells no era partidari dels nostres procediments de defensa i atac. També vam aconseguir l'adhesió moral d'un grup de cotitzants que contribuïen a la subscripció oberta per atendre als nostres empresonats i també estem segurs que cap d'ells no era partidari de les nostres activitats, perquè tot sovint ens recomanaven que féssim "bondat". No trobàvem una autèntica solidaritat patriòtica perquè ningú no ens facilitava l'adquisició de les armes i materials que ens eren imprescindibles per a continuar la lluita. És que la gran majoria del nostre poble, tot i desitjar la llibertat nacional, era més aviat partidària de l'acció política encaminada a conseguir unes engrunes d'autonomia, per petites que fossin, i nosaltres estàvem convençuts que no podien servir de res en el camí de la plena independència del nostre país, després de les experiències viscudes ^{(a través} ~~al llarg~~ de la nostra història.

Les primeres conclusions d'aquesta anàlisi de la nostra situació ens portava al convenciment que la majoria del nostre poble no tenia consciència nacional i que els que actuaven en política com a dirigents del nostre moviment no es preocupaven poc ni molt de desvetllar aquesta consciència desafiant al règim dictatorial.

La propaganda de les idees nacionals era feta per uns intel·lectuals que si haguessin tingut esperit de sacrifici s'haurien jugat, almenys, la llibertat en defensa dels nostres ideals. No els demanàvem pas que s'hi juguessin la pell com nosaltres. Però la detenció i empresonament d'uns quants d'ells hauria desvetllat molt aviat la solidaritat de bona part dels catalans i probablement hauria esperonat a uns quants grups a la lluita, tal com havia passat quan els intel·lectuals d'altres països s'havien posat al davant del moviment reivindicador dels drets del propi país. Els nostres intel·lectuals, en canvi, ens havien enardit en mítings i conferències i ens havien donat una pila d'arguments per a justificar la nostra lluita alliberadora. Però ells, així que van comen-

çar a caure garrotades van fugir corrent per por de la policia i de trobar-se entre reixes.

Els intel.lectuals que de bon començament, s'havien posat al davant de la Societat d'Estudis Militars, s'havien repensat de seguida i ens havien deixat a l'estacada. Els que havien ofert ajut econòmic per a una acció armada, en veure que anaven mal dades havien tancat la caixa en lloc d'obrir-la.

Pel que fa a les nostres activitats, com que les bombes que no feïem petar les posàvem perquè els diaris en parlessin ² per por o per manament de la censura prèvia no en deien res, ³ les nostres accions amenaçadores i de protesta no donaven cap resultat.

Aquesta mena de reflexions ens feien indignar encara més i arribaven a fer-nos trobar justificades certes accions terroristes dels anarquistes de casa nostra que portant l'odi fins a l'extrem no solament volien exterminar la burgesia i acabar amb el règim monàrquic sinó que arribaven a sentir odi a les masses populars perquè les consideraven inconscients, meselles i acovardides davant l'aparell de repressió de l'Estat espanyol i l'explotació de què eren víctimes.

Amb tot i això, nosaltres mai no vam caure en el greu error de voler disposar de cabals per a continuar la lluita recorrent als atracaments o robatoris, tal com havia fet el grup de comunistes georgians capitanejat per Stalin i alguns dels nostres anarquistes, perquè amb aquests procediments sempre s'acaba malament. I, en el fons del fons, tots estàvem satisfets de no haver fet mal a ningú: ni als que acusàvem d'indiferents o de poc apassionats per la nostra causa ni als que consideràvem ~~com~~ mereixedors d'un escarment per col.laborar amb l'enemic.

¿ Per tot això havíem posat la nostra llibertat en perill i potser la vida i tot si haguéssim tingut èxit en els nostres plans ?

¿ I quan caiguéssim nosaltres, qui continuaria la nostra acció reivindicadora de la dignitat i els drets del nostre poble ?

¿ Arribaríem a caure en l'infantilisme de què, quatre gats com érem, podríem proclamar la independència de Catalunya i, a més a més, imposar-hi un règim de dicta-

dura, ja que no comptàvem amb la solidaritat d'una majoria del nostre poble ?

Si no havíem pogut disposar de mitjans econòmics per a posar en pràctica els nostres plans ni Francesc Macià no es podia refiar de la venda de l'Emprèstit per a portar a cap la seva acció militar entrant per França i avançant Catalunya endins; què podíem fer ?

Davant la repressió es van dividir els nostres parers sobre si calia quedar-se a Catalunya, passés el que passés, o marxar a França per anar a reforçar el nucli de voluntaris que tenia Macià per a l'acció militar o de guerrilles.

Hi havia una majoria que s'estimava més col·laborar en una acció militar col·lectiva que no pas anar a la presó o a presidi. Jo, no. Com que no havien condemnat a mort als companys de Garraf, pensava que allò de la cadena perpètua seria molt relatiu perquè tots estàvem convençuts que la Dictadura de Primo de Rivera no podia durar gaire. I a mi em semblava que, fins i tot des de la presó o des de presidi, encara podria prestar algun servei a la nostra causa i, de passada, viuria més de prop els esdeveniments polítics i socials de casa nostra.

En realitat, no em feia cap gràcia llançar-me a la muntanya i, en el fons, no m'inspirava gaire confiança una acció militar que s'hauria de fer amb tan pocs mitjans, en armament, municions, serveis sanitaris, vestuari i aliments, ^{quan} per a cobrir les despeses de tot plegat es disposaven de tan pocs cabals.

A més a més, la meva situació era bon xic diferent de la de molts dels companys del "Grup dels Set". Jo tenia la meva mare vídua i era fill únic. Hi havia d'altres companys que no tenien responsabilitats familiars i podien anar-se'n sense la preocupació de deixar la família abandonada. I, els que eren solters i sense obligacions, encara estaven en millors condicions per a lluitar en el camp que volguessin, dintre o fora de Catalunya.

Però, fet i fet, encara no havia arribat l'hora de decidir-se i calia continuar pel camí emprès fins que ens veiéssim obligats a triar una cosa o l'altra.

1925: Un any ple d'esdeveniments polítics

¿ Què va passar més a Catalunya durant l'any 1925 ?

La repressió governativa contra els anarcosindicalistes de casa nostra, amb les nombroses detencions d'individus i grups que omplien totalment un parell de Galeries de la Presó Model de Barcelona, feia que, amb tot i no haver estat processats, continuessin entre reixes durant mesos i mesos. Els únics que es van processar aquells dies foren els que van atrapar reunits a Les Planes per a planejar la continuació de la lluita contra el règim i se'ls va acusar de reunió clandestina de caràcter subversiu.

De seguida, la policia es va dedicar a la persecució dels petits grups de tendència comunista, com el que formava la Federació Comunista Catalano-Balear que tenia com a líder a Joaquim Maurin, un mestre d'escola fill de les terres catalanes d'Aragó, que feia temps que vivia i actuava a Barcelona, encara bastant lligat amb el Partido Comunista de España.

El dia 12 de gener de 1925, quan Maurin sortia de l'Ateneu Barcelonès, del carrer de la Camuda, la policia va intentar de detenir-lo i el líder comunista es va escapar. Un policia li va tirar un tret i el va ferir de la cama. El van detenir el van ingressar a l'hospital de Sant Pau amb guàrdia al capçal del llit i després va passar a la Model amb caràcter governatiu perquè no van trobar cap motiu per a processar-lo. També van ser detinguts altres militants de la dita Federació i el que aleshores era el secretari general del P.C.E., Oscar Pérez Solís, que es trobava a Barcelona.

* * *

A Madrid, el dia 24 de gener, un grup de catalans del P.U.P. (Partido de Unión Patriótica), participaven en una manifestació d'homenatge al rei i al Directori portant la bandera de la ciutat de Barcelona perquè la catalana estava prohibida.

Alfons Sala va fer un discurs dels seus dies que «si alguna vegada alguns catalans donaven una nota discordant sobre la unitat i la prosperitat d'Espanya, no representava de cap manera el veritable sentiment del poble de Catalunya». I l'anomenat Baró de Viver deia que :«Si algun dia algú intentava de separar Madrid de Barcelona, no hi hauria prou malediccions per condemnar-ho».

* * *

El dia primer de febrer, es va celebrar a Barcelona una manifestació oficial d'homenatge als generals Primo de Rivera i Martínez Anido, arribats el dia abans de Madrid. Es clar, entre militars i policies de paísà, funcionaris de l'Estat, de la Diputació i del Municipi que hi van haver d'anar, si us plau per força, acompanyats d'uns centenars de pupistes o afiliats al flamant Partido de Unión Patriótica, sumaven uns quants milers.

* * *

Mentrestant, Alfons Sala, president de R. O. de la nova Mancomunitat de Catalunya, estava molt inquiet perquè sabia que Primo de Rivera volia dissoldre l'organisme coordinador de les activitats administratives de les quatre Diputacions provincials i el dia 13 de març, sortia escapat cap a Madrid per mirar de convèncer al rei de la conveniència de mantenir en peu la Mancomunitat que li havien encarregat de presidir. No en devia sortir gaire satisfet d'aquella visita a Alfons XIII perquè, tornant de Madrid, se'n va anar cap a l'Àfrica on hi havia el general Primo de Rivera a qui Abd el Krim donava molta feina. Però tampoc no en va treure res perquè vuit dies després - el 20 del mateix mes de març - sortia un decret dissolent la Mancomunitat i el dia 24 un altre decret promulgava un Estatut provincial per mitjà del qual es permetia als Municipis la creació de la pròpia regió o comarca i a les Diputacions la coordinació dels serveis estrictament administratius que tenien confiats sota el rigorós control de Madrid. Els col·laboracionistes de la Diputació de Barcelona, preparaven l'aplicació del nou Estatut provincial i elegien president del nou organisme al mateix Alfons Sala que semblava que creia de bona fe que només s'havia volgut liquidar el record de la Mancomunitat de Prat de la Riba i

Puig i Cadafalch però que, fet i fet, només hauria canviat el nom però no les atribucions. El general Barrera, Capità General de Catalunya, va dir: Juzgo un acierto suprimir un organismo cuya gestión no ha podido ser más desafortunada. La Mancomunidad fue un organismo político y como tal se condujo siempre.

Les il·lusions del pobre home de Terrassa, Alfons Sala, espanyolitzat del tot, no van passar d'il·lusions perquè, contra el que ell creia, mentre la Diputació de Barcelona i la de Tarragona acordaven tornar a coordinar alguns serveis, la de Girona i la de Lleida no en van voler saber res. I el pobre terrassenc es va donar per vençut i, avergonyit davant dels parents i amics, va decidir dimitir el dia 22 d'abril, i el va substituir Galetà Marfà que només va exercir el càrrec del 22 d'abril fins al 12 de novembre, i tot seguit es va nomenar a Josep Maria Milà i Camps, que va ocupar el lloc pensant-se que ell aconseguiria més coses que no pas Alfons Sala.

* * *

El dia 14 de març s'havia celebrat a la caserna de darrera del Parc de la Ciutadella el Consell de Guerra contra Francesc Macià i Jaume Miravittles. Macià feia mesos que era a França i Miravittles havia estat detingut i processat per haver-li trobat exemplars d'un manifest de l'Avi que, segons el fiscal, contenia atacs al rei, a l'Exèrcit i a Espanya. Miravittles estava en llibertat provisional des del 7 de març de 1924 i no va arribar a ingressar a la presó. El nostre Joan Carreres i Palet es va encarregar de passar-lo a França.

* * *

El dia de Sant Jordi - 23 d'abril ~~1924~~ - des de la Catalunya francesa, Macià llançava l'Emprèstit "Pau Claris", com homenatge al President de la Primera República Catalana. Les cèdules eren de 1000 pessetes cadascuna i portaven sintetitzat l'objectiu o el destí d'aquell emprèstit català: Per la Llibertat de Catalunya, Per la cultura catalana, Per la riquesa de Catalunya, Per la pau social. I els companys Abelard Tona i Josep Rovira serien els encarregats de passar la frontera amb les respectives motxiles ben plenes de cèdules d'aquell emprèstit per començar a oferir-lo als catalans independentistes de l'interior de Catalunya.

* * *

201

Després de la manifestació monàrquica del primer de febrer, va venir la d'homenatge al general Miguel Primo de Rivera.

El dia 22 de maig, el capità general de Catalunya, Emilio Barrera, explicava a un redactor d'El Día Gráfico, de Barcelona, com aniria la cosa:

El cardenal Vidal y Barraquer quiere que asistan todos los obispos de Cataluña. Yo, con cuatro o cinco me contento...

Yo iré al frente, de uniforme, porque no quiero que la manifestación tenga carácter político. Desfilaremos por las Ramblas y el Paseo de Colón hasta el Palacio de Bellas Artes - un palau per a concerts i exposicions que hi havia al Saló de Sant Joan, allà on avui hi ha els edificis dels Jutjats, davant de l'Audiència -, en donde, como epílogo, celebraremos un míting, hablando un obrero, un muchacho de la Juventud Patriótica, el alcalde señor barón de Viver y yo. Para difundir nuestras palabras habrán amplificadores y radio-telefonía...

Però hi va haver un orador espontani: el cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer (1868-1943) que va fer un discurs d'adhesió fervorosa al règim i a Primo de Rivera, enfilat, democràticament, dalt d'una cadira.

Recordo com si fos ara que Antoni Rovira i Virgili va comentar aquell fet i les circumstàncies que el voltaven amb la intervenció del cardenal, una intervenció que no figurava ~~en~~ al programa. El comentari de Rovira i Virgili criticava severament la participació del cardenal-arquebisbe de Tarragona, i feia remarcar la cosa lamentable de veure tot un cardenal enfilat dalt d'una cadira com qualsevol orador de míting.

x x x

El dia 10 de juliol, Darius Romeu i Freixas, més conegut com a baró de Viver, va presentar el seu informe sobre les activitats de l'Institut d'Estudis Catalans a la Diputació de Caietà Marfà i, aquest, va decidir que, a partir d'aquell moment, la nostra més alta institució científica ^(diputació) ~~seu~~ Instituto de Estudios Superiores de Cataluña. _(sinonims)

x x x

Aquell any 1925 va ser un dels més agitats del temps de la Dictadura perquè a més a més de tot el que portem dit hi va haver l'acció repressiva del Governador Civil de Barcelona, que era, naturalment, un general: el general Milans del Bosch que es va trobar amb els incidents provocats per l'"espanyolíssima" Mary Focela al Teatre Goya, del Centre Aragonès, de la Ronda de Sant Antoni, cantonada al carrer del Parlament; es va trobar també amb la gran xiulada que es va fer a la bandera espanyola i a la marxa reial al F.C. Barcelona, que el va fer tancar; es va trobar amb els aplaudiments patriòtics catalans durant la processó de Corpus quan passava la cadira del rei Martí l'Humà, que li va donar peu perquè la policia fes una pila de detencions i ell va imposar unes quantes multes; es va trobar amb la gran salva d'aplaudiments catalanistes durant un concert de l'Orfeó Català, que van fer que Milans del Bosch donés ordre de tancar-lo amb l'acusació que en lloc de concerts feia política. I també val la pena de registrar les males intencions del baró de Viver en repartir a les nostres escoles i a la premsa, una còpia de les instruccions donades pel ministeri d'Instrucció Pública de França contra l'ús de les llengües "regionals" i patueses a l'ensenyament primari. D'aquesta manera, el baró de Viver volia fer veure als pares dels infants i als mestres, que la prohibició vigent d'ensenyar el català a les escoles de Catalunya era seguida pels francesos.

Manuel Brinet, autor d'un full clandestí

A primers d'agost de 1925, va córrer el rumor que en una casa de mala nota del Dormitori de Sant Francesc o Passatge d'Escudellers, de Barcelona, prop de la Rambla, el fill del general Barrera, Capità general de Catalunya, havia mort a una (noia) conomenada Dolors Bernabeu, més coneguda entre els seus amics i amigues per "Lolita".

Els diaris no en van parlar, de moment, perquè la censura no va deixar passar la notícia. Fins que el jutge Pàramo, instructor de la causa, sense fer cas de les recomanacions dels censors i sense fer cabal de les pressions que havia rebut de les altes esferes, el dia 19 de setembre va dir als periodistes barcelonins que havia demanat un dictamen als metges forenses sobre si Dolors Bernabeu havia mort d'una ferida de bala o a conseqüència de les ferides rebudes en llançar-se des del terrat de casa seva.

Els metges forenses van informar al jutge que la ferida de la Bernabeu era de bala i que era mortal de necessitat. Encara ~~que~~ ^{tanmateix} sembla que, un cop morta, la van tirar pel balcó per fer creure que s'havia suïcidat.

Nosaltres vam pensar que aquell crim calia aprofitar-lo políticament perquè tot feia creure que el noi del Barrera l'havia comès i volien evitar que caigués a mans de la policia i que l'haguessin de ficar a la presó.

Vam pensar que es podria encarregar un full clandestí on es reconstruís el fet amb tot el que es deia i s'assenyalés com autor al capità Barrera, que tenia fama de pinxo de bordell i molt donat a la beguda. En Tona va proposar que l'encarregués sim a l'amic Cèsar August Jordana, que era de la nostra zona difusa. A mi em va semblar que l'estil acurat i una mica fred de l'estimat Jordana, no era el més ade-

quat per un full subversiu i després de parlar-ne amb Ignasi Armengou, de les Edicions "Diana", em va proposar a Manuel Brunet, aleshores redactor de Las Noticias, de Barcelona, perquè sabia perfectament com havia anat aquell crim i, quan volia, tenia un estil tan corrosiu i mal intencionat que era fet a la mida per a un manifest pamfletari com el que necessitàvem.

Dit i fet. Manuel Brunet ens va fer en vint-i-quatre hores un manifest que era tot un poema escandalós i agressiu, donant tota mena de detalls del crim i acusant d'una manera clara i contundent al fill del Capità General.

El nostre impressor del carrer Ample, va imprimir aquell full la mateixa nit que li vam portar l'original de Manuel Brunet i l'endemà ja posava el paquet a la nostra disposició. Manuel Brunet havia fet una obra mestra i ningú no podia sospitar que ell en pogués ser l'autor. Quan jo mateix vaig anar a recollir el paquet a la impremta, ja pensava com en faríem la distribució: començaríem pel Capità General perquè fos dels primers en conèixer aquell full; després en repartiríem per correu, com a carta closa, exemplars destinats als diaris més importants de Barcelona i Madrid, als consulats estrangers que hi havia a Barcelona, als periòdics de comarques i a una pila de gent del règim que també era aludida com a col.laboracionista i com a traïdora a Catalunya.

El general Barrera, l'endemà mateix d'haver rebut aquell full, a primers d'octubre, donava una nota a la premsa dient que era absolutament calumniosa l'acusació llançada contra un individu del Ejército, dient que havia estat l'autor de l'assassinat de la noia Lola Bernabeu, ocorregut el mes d'agost.

Quan jo vaig parlar amb Manuel Brunet i li vaig dir l'èxit que havia tingut el seu full, va fer una rialleta d'home satisfet, mentre feia ballar el seu inseparable bastó, ^{mentre passejàvem} ~~tot passejant-nos~~ per la Rambla de Canaletes, després d'haver-nos trobat a l'Ateneu, com de costum, per a tractar del programa d'edicions de la Col.lecció "Diana", en la qual, després de Coses vistes, de Josep Pla, aniria El meravellós desembarc dels grecs a Empúries, del propi Brunet i continuariem amb Rússia, de

Josep Pla; Ma vida endoïna, de Joan Santamaria i d'altres que teníem en llista com d'aparició immediata.

Però les pressions de les altures sobre el jutge Pàramo van fer que aquest se l'embeidés i tirés terra damunt d'aquell crim que va quedar impune.

Dos gobernadores civiles de Girona

Durant aquell any 1925 hi van haver a Girona un parell de militars que feien de Governador Civil. Tots eren xerraires com ells sols i molt ximpls. L'un es deia Juan de Urquía i l'altre, el més ximple dels dos, es deia Prudencio Rodríguez Chamorro.

El dia 4 de gener l'Urquía va donar una nota a la premsa que deia:

Durante su estancia en París, el gobernador civil de la provincia, pudo enterarse de la fatal decadencia de los separatistas catalanes que en la capital de Francia pululan. El titulado Centro de la República Catalana se ha clausurado fatto de ambiente y de pesetas, y al señor Macià, caudillo de los extraviados, no le visita ninguna persona de significación, viviendo rodeado de los que le esquilmán, con innegable modestia, en una casa de huéspedes parisina. El señor Urquía publica estas noticias para que los buenos gerundenses se convenzan, los que aun dudan, de que las lámparas del separatismo catalán, faltas de aceite, se apagan.

El mes següent - 20 de febrer -, feia unes altres declaracions de les quals copiem uns quants paràgrafs:

... el Gobernador declara que para el mismo señor Macià, esclavo de una idea equivocada, pero que ^{por} ella se sacrifica y se expatría, tiene una piadosa consideración... Ni una sola persecución, indigna de la autoridad, ni la más mínima injusticia, que degrada a quien la comete. Eso, sí. Pero para el separatismo no hay beligerancia. Esta propaganda, hágase como se haga, está definida en el Código Penal. Y aquí las leyes se cumplen, aunque su acción implacable se procure burlar con habilidades inocentes... Es inútil que los degenerados se molesten en enviar a este Gobierno Civil anónimos a granel... y, sobre todo, si persisten en esa actitud, el real que cuesta el franquero van a necesitarlo, los separatistas, para comer, y deben ser cautos previsores...

El dia 13 de maig va anar a Pineda - tot i que no pertany a la provincia de Girona -, per a prendre part a la festa de la benedicció d'una banera espanyola per al cos de carabiners, i va explicar-se d'aquesta manera:

... Nosotros nunca atacamos al idioma catalán, que merece tantos respetos y es tan español como el castellano...

Si un día volvieran los viejos políticos, la Mancomunidad sería nuevamente una arma poderosísima contra España...

I Josep Maria Milà i Camps que, aleshores, només era vicepresident de la Diputació de Barcelona, va dir que es felicitava que, a Pineda, onegés la bandera espanyola...

Es veu que no esperava que l'Alcalde de R.O. que hi havia fos tan espanyolista com ell.

El dia 13 de novembre, van sacrificar a l'Urquia i el van canviar per l'incomensurable Prudencio Rodríguez Chamorro.

L'infeliç de l'Urquia hauria pogut dir, com va dir León Martín Peinador quan el van "dimitir" de Governador Civil de Tarragona: ... mientras yo hubiera continuado en este puesto, el separatismo, más o menos embozado y astuto, habría encontrado siempre un valladar insuperable a sus locas ideas...

Els primers mesos que va actuar el general Chamorro com a Governador Civil de Girona, van ser prou perquè es fes famós entre els catalans de totes les tendències i aquesta fama va fer que ocupés aquell lloc fins el 1929.

Com que el Chamorro no tenia pa a l'ull, la primera constatació que va fer va ser aquesta: ... Dos problemas se agitan en este momento: el llamdo separatismo y la cuestión del orden público...

Es veu, doncs, que aquell separatisme que l'Urquia donava per mort, no havia mort o havia ressúscitat.

Els diaris, cada dia parlaven del tal Chamorro a propòsit d'unes declaracions o altres que sempre feien referència a la qüestió catalana i als separatistes a qui ell anomenava hijos espúreos de la Patria.

Algú del nostre Grup va proposar de dedicar-li una bomba com a present d'admiració i agraïment per la propaganda que feia del separatisme, quan a les altures deien que ja estava dat i beneït. I com que no estàvem en relació amb cap dels grups separatistes que hi havia a Girona, vam decidir de fer-li arribar aquella bomba que li havíem destinat, des de Barcelona mateix^u per mitjà del recader que hi havia a la Ronda de Sant Pere, gairebé a la cantonada del carrer del Bruc.

Vam fer un paquet molt ben embolicat, com si fos un regal de veritat, i jo mateix el vaig anar a portar a cal recader. El remitent es deia Francesc Cambó i Batlle i tenia el seu domicili a la Via Laietana número 30, setè pis.

El paquet va arribar sense novetat al seu destinatari i dos dies després sortia una nota als diaris parlant de l'instint criminal dels separatistes catalans que li havien tramès una bomba de gran potència. La gent que ho va llegir es va pensar que es tractava d'una bomba de rellotge. No havíem arribat a tanta perfecció.

El nom de Cambó, el remitent, no sortia per res en la nota oficiosa.

L'endemà, els diaris donaven el resultat de l'examen d'aquell modest artefacte i els tècnics militars deien que, efectivament, era una bomba de gran potència. I no passava de ser un simple tub de ferro, cobert de papers i recobert de guix per a fer-ne un paquet ben rodó... Però el Chamorro volia fer creure que havia estat en perill de mort.

~~Dig~~ Segurament que si ens haguessin pogut descobrir i agafar, al Consell de Guerra haurien dit que es tractava d'una màquina infernal capaç de tirar a terra l'edifici del Govern Civil de Girona i d'una perfecció tècnica mai^{mai} vista.

El Tribunal Revolucionari de Catalunya

El mes de juny de 1924, després de la publicació de la Guia anual del Col·legi d'Advocats de Barcelona, el Governador Civil, que aleshores era el general Losada, va exigir als advocats que la Guia fos editada en castellà i el Col·legi s'hi va negar rodonament.

Entre ^{les} amenaces del Governador Civil i les respostes intransigents de la Junta de Govern del Col·legi, va passar el segon semestre de 1924 i en començar el nou any es va tornar a editar la Guia en català. El Governador va tornar a reclamar el mateix però la Guia de 1925 només es va editar en català com en anys anteriors.

Va transcórrer aquell any amb amenaces per un costat i negatives per l'altre i en arribar al 1926 la Guia va tornar a sortir en català. Aleshores es va passar de les paraules als fets i com que el Col·legi no havia fet cabal de les exigències del general Losada i aquest gaudia de la plena confiança de Primo de Rivera, des de Madrid es va destituir la Junta de Govern amb una R.O. del 5 de març d'aquell mateix any, signada pel ministre de Justícia, d'acord amb una P.D. del 6 de febrer.

La Junta destituïda era formada de la manera següent:

Raimon d'Abadal i Calderó, degà; Francesc d'A. Fiol, diputat primer; Albert Bastardas, diputat segon; Josep Ma. Tries de Bes, diputat tercer; Manuel Carrasco i Formiguera, diputat quart; Josep Barbey, diputat cinquè; Josep Ma. Fàbala, diputat sisè; Casimir Casagran, tresorer; Víctor Blajot, comptador; Ferran Valls i Yaberner, bibliotecari; i Isidre Duran i Balada, secretari.

Una nota oficiosa del Govern de Primo de Rivera ho explicava d'aquesta manera:

La política, en su más envenenado y odioso carácter que es ^{el} del separatismo encubierto, que significa el desamor a España y la resistencia a sus gobiernos - aunque las causas no sean de hoy sino que es ahora cuando se persiguen-, se había encastillado, entre otras partes, en el Colegio de Abogados y de todas habrá que irla desplazando...

La Junta de Govern va redactar una circular adreçada als col·legiats explicant com havia començat aquell incident amb el Governador Civil i afirmant que, a desgrat de la destitució, la Junta no es considerava cessada. Com a complement de la circular oficial del Col·legi, va sortir un full clandestí recomanant el boicot als "esquirols" de la nova Junta designada per R.O.

A conseqüència d'aquella circular on es reivindicava el dret de la Junta de Govern a publicar la Guia en català, a Madrid van publicar un R.D. amb data del 17 de març sobre la desobediència a l'autoritat i es va processar a tots els membres de la Junta destituïda.

El Governador Civil, general Losada, va ordenar la detenció immediata de tots els processats i el seu empresonament a la Model, a més a més de posar una multa a cadascun dels membres d'aquella Junta rebel. Però ningú no va pagar la multa i els diaris van anar donant compte dels embargaments que s'anaven fent ^{perquè} ~~els~~ es van negar a pagar.

A la Presó Model hi van ingressar tots els membres de la Junta que van poder detenir als respectius domicilis. Però Josep Maria Tries de Bes es va fer escàpol i Josep Maria Ribalta es trobava al llit amb ordre del metge de no aixecar-se per res. Ferran Valls i Taberner, que es trobava fora de Barcelona quan van detenir als seus companys de Junta, es va presentar al Governador i li va dir que ell es solidaritzava amb la Junta del Col·legi perquè estava d'acord en què la Guia només s'havia de publicar en català. I també el van processar i el van portar a la Model.

A la Junta destituïda se la va substituir per una altra designada per R.O. i formada d'aquesta manera: Joaquim Dualde, degà; Albert Vernis, diputat primer; Jaime Trabal, diputat segon; Luis Vila, diputat tercer; Rafael Vallet, diputat quart; J. M. Burgada, diputat cinquè; Jesús Calvo, diputat sisè; Jesús Sánchez Diezma, tresorer; Ricardo Menta, comptador; Salvador Ariza, bibliotecari; i Alvaro Camín, secretari.

Aquells nomenaments eren irrenunciabls. No obstant, Joaquin Dualde va anar a Madrid per explicar al ministre de Justicia, Ponte, les raons que tenia per renunciar

el càrrec de degà i afegir que ell no era de la Unión Patriótica. Però no se li va admetre la renúncia. Albert Vernis, va rebutjar sense embuts el càrrec de diputat primer, el Governador Losada li va posar una multa de 500 pessetes per desobediència i el va fer processar, essent condemnat a 2 mesos i 1 dia de presó correccional. I a Vernis, el va substituir l'inefable José de Peray i de March.

Primo de Rivera es va esverar del rebombori que s'havia armat entorn dels advocats detinguts i els va fer treure de la presó, anul·lant tots els processaments i la condemna de Vernis, però ordenant que fossin desterrats fins a nova ordre.

Raimon^d d'Abadal i Calderó, va anar a parar a Alcalà de Gisbert (Castelló de la Plana), a 210 km de Barcelona; Francesc^{d'A.} Ripoll, a Monçó (Osca); a 180 km; Albert Bastardes, a Serinyena (Osca), a 210 km; Manuel Carrasco i Formiguera, a Tamarit de Llitera (Saragossa), a 185 km; Josep Barbey, a Barbastro (Osca), a 210 km; Casimir Casagran, a Alcanyís (Terol), a 195 km; Víctor Blajot, a Vinaroç (Castelló de la Plana), a 180 km; Ferran Valls i Taberner, a Morella (Castelló de la Plana), a 180 km; Isidre Duran i Balada, a Benabarre (Osca), a 165 km.

Per un costat, aquell mes de març, s'acabaven totes les conspiracions militars de la Península i del Marroc amb una sèrie de nomenaments que s'evien donar una certa satisfacció als generals ressentits o ambiciosos de poder: el general Cavalcanti passava de la Capitania General de Palma de Mallorca a la de Burgos i això era tingut com un ascens. Al Marroc es tributava un vistós homenatge al general Francisco Franco, el general Sanjurjo era designat Alt Comissari de l'anomenat Protectorat i al general Goded se'l feia Cap d'Estat Major.

Per altra banda, el general Primo de Rivera no es podia queixar del líder de la Lliga, Francesc Cambó, perquè aquest acabava de fer unes declaracions favorables a ell i al seu règim dictatorial quan deia des del diari madrileny El Debate i feia reproduir, traduïdes a La Veu de Catalunya, coses com aquestes:

"El senyor Cambó es sorprèn que encara hi hagi qui pensa tan sols en la conveniència, en la possibilitat del retorn a la vella política i al vell parlamentarisme. Qual sevol temptativa de retrocés obligaria a una altra dictadura i cal aconseguir de totes

passades que aquesta institució no perdi el prestigi que pugui tenir als ulls del poble".

I La Veu de Catalunya, del 30 de març, deia que admirava "la forta personalitat" de Benito Mussolini i es lamentava dels entrebancs que el dictador italià feixista trobava en els sectors de l'oposició quan intentava d'acabar amb el règim democràtic del seu país. I el diari de la Lliga, afegia:

"L'oposició, en lloc de sortir a l'encontre del duce, estalviant-li la meitat del camí, s'entesta en combatre'l, creient-lo vençut o prenent com a mostra de feblesa el que és un desig autèntic de conciliació i normalitat..."

Uns arguments que, de passada, podien ser aplicats als que encara combatien la dictadura de Primo de Rivera quan els homes de la Lliga feien tot el que podien per guanyar-se la simpatia i la confiança del Dictador espanyol i preparaven el terreny per oferir-li els seus serveis a no trigar gaire.

En canvi, Alfons Maseres, corresponsal de La Veu a París, publicava en el mateix número del diari de la Lliga un article remarcant i posant en guàrdia "el caire imperialista del feixisme italià". Es ben veritat que a la Lliga hi cabia tothom.

Si l'any 25, Francesc Cambó s'havia declarat republicà-federal-iberista, un any després, l'any 1926, ja tornava a tirar floretes al general-dictador. I el nou viratge de Cambó indignava a un polític espanyol tan poc amic de Catalunya com era Santiago Alba, aleshores enemistat amb Primo de Rivera i exiliat a París.

En una carta, datada a la capital de França, el dia 25 de març de 1926, Santiago Alba s'adreçava al periodista Vinardell i comentant la nova tombarella del líder de la Lliga deia:

... Es tanto más lamentable la incomprensible adulación de Cambó, pasando de sus violentas campañas en Le Temps a llamar "querido amigo" al Tiramelo. Y ahora, sus declaraciones en El Debate, coincidiendo con los destierros de Barcelona !!!

Santiago Alba es referia a l'ordre de desterro dictada per Primo de Rivera contra els membres de la Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona, el Degà de

la qual era, precisament l'ancià Faimon d'Abadal i Calderó, un dels màxims dirigents de la Lliga Regionalista.

Finalment, Primo de Rivera, pressionat per tots costats, el dia 7 de maig de 1926 indultava a tots aquells honorables advocats que havia desterrat.

Albert Vernis es va mantenir ferm en la seva posició de no col·laborar amb la Dictadura, negant-se a acceptar el càrrec de diputat primer de la Junta de Govern de R.O. El dia 31 de març de 1928 se li va fer el judici al Palau de l'Audiència de Barcelona i se'l va condemnar a pagar la multa de 500 pessetes, contra la qual havia fet apel·lació, i pel que fa als 2 mesos i 1 dia d'arrest major, va ser indultat el 21 d'abril de 1929.

x x x

Quan el nostre Grup es va assabentar de la destitució de la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona, diversos membres de la qual s'estaven portant molt bé amb els nostres caiguts, vam creure un deure de sortir a venjar-los d'una manera o altra i enprendre possessió Joaquim Dualde i la seva colla, dels càrrecs que els havien confiat per a substituir als digníssims membres de la Junta de Govern desterrats, vam crear el Tribunal Revolucionari de Catalunya, la missió del qual seria, especialment, ~~castigar~~ castigar als ~~principals~~ ^{per} renegats que fessin tracció al nostre país i als col·laboradors metecs de la Dictadura de Primo de Rivera.

Les sentències ~~que~~ es van dictar ~~van ser tractades com a~~ ^{per} serveis a l'enemic i per traïció a Catalunya. I foren trameses als domicilis particulars de cadascun dels condemnats pel nostre Tribunal per mitjà de cartes tancades. De seguida vam poder comprovar els primers efectes: els "condemnats" no s'atrevien a sortir de casa seva sense portar al darrera un parell de policies de la Secreta i mentre van ocupar els càrrecs de R.O. van tenir una parella de Guàrdies de Seguretat a la porta de casa seva. També hi havia guàrdies a la porta del Col·legi d'Advocats, domiciliat al carrer de Mallorca, 283.

Però la guàrdia permanent del Col·legi no va evitar que, un vespre, ^{es del} petés una bomba de les nostres al pati de les cavallerisses d'aquella antiga casa senyorial. Un pati que hi havia a la cantonada de Mallorca i Llúria on avui hi ha l'entrada que porta a la gran Sala d'Actes, subterrània, de la corporació.

A mitjans de gener de 1926 i quan ja feia mesos que estava reclamat pel Jutge militar coronel Francisco Pérez Garberi - la qual cosa m'havia fet canviar de pis tres vegades, per mirar d'esquivar la policia -, un cap-al-tard, en sortir de l'Ateneu Barcelonès, del carrer de la Camuda, amb l'amic Ignasi Armengou de les Edicions Diana, després d'haver deixat a la biblioteca a Manuel Brunet que acabava l'article del dia, ens vam acomiadar davant del Bar Canaletes que hi havia al carrer de Pelai. Armengou se'n va anar cap a casa seva que era al carrer de Casp i jo vaig entrar a fer un cafè amb llet. Quan vaig acabar i me'n anava a agafar el tramvia de Les Corts, perquè jo vivia aleshores al capdamunt del carrer de Vallsper, un parell de policies de la Secreta em van detenir i em van preguntar qui era. Allò em va desconcertar perquè ja estava ben convençut que havia caigut a mans de la policia que em perseguia per ordre del coronel Pérez Garberi, aquell "germà" de la Lògia on havia estat destinat. Però en donar-los el meu nom vaig observar que no els deia gran cosa. Allò em va animar. Em van dir que els ensenyés la documentació que portés i em vaig adonar que, precisament aquell dia, m'havia deixat a casa tots els papers que em podien identificar. Els ho vaig dir ~~madri~~ i, com únic document a l'abast, els vaig oferir una carta -de no sé qui- que portava a la cartera de la butxaca de l'americana i que començava així: Amic Ferrer...

Em semblava que m'havien pres per altre i que el meu nom els era desconegut. Però un d'ells va dir:

- Venga con nosotros y ya lo aclararán en la Delegación de Condición.

Vaig pensar que si arribava a la Delegació de Polícies adonarien que jo estava reclamat per un Jutge militar i no tindria escapatorià. Vam entrar a la Rambla de Canaletes i se'm van posar un a cada costat, mentre jo els deia:

- ¿Por qué no vamos a mi casa y podrán ver ustedes mi documentación ? Yo pagaré el taxis.

- No, no - va contestar un d'ells. Hemos terminado nuestro servicio.

- ¡Y si ahora encontrásemos a una persona que les mereciera confianza y les dijera que yo soy yo, no les bastaría ?

- Quizá, sí; Pero dónde está esta persona ?

- Podríamos ir al Ateneo de donde acabo de salir y allí encontraríamos ^a más de una persona que les podría confirmar que yo soy yo.

Un dels policies, el que tenia pressa per plegar, va dir:

- No, no. Vamos a la Delegación y allí lo aclararán.

Em vaig veure perdut. Però l'altre policia - que es veu que dubtava que jo fos el que buscaven - va afegir:

- Al fin y al cabo el Ateneo está a dos pasos y podríamos preguntar...

El mal carat va accedir amb un gest i van anar cap al carrer de la Camada.

En arribar al portal de l'Ateneu, vaig preguntar al porter, que em veia cada dia:

- ¡Oiga, quién soy yo ?

L'home em va mirar i es va posar a riure, perquè no sabia que aquells ^{eran} eren de la policia.

I el ~~porter~~ mal carat se li va acostar i li va dir:

- Buscamos a una persona que se parece mucho a este señor y él nos asegura que no es el que buscamos. Usted puede decirnos quién es este señor ?

- Sí - va fer el porter -. Se llama Miguel Ferrer y forma parte de una peña donde concurren fulano, sutano y mengano... Aquell bon home em feia més mal que bé.

- Bueno, muchas gracias - va dir el ~~porter~~ policia.

I jo vaig dir-li :

- Entonces este ya es suficiente ? Podemos subir y les presentaré a varios amigos escritores y periodistas.

- No. Es bastante - va contestar el mal carat.

+ Entonces, ya se puede ir ?

- Sí, sí - va contestar.

31

I perquè no es pensessin que fugia, vaig anar amb ells fins a la Rambla i els vaig saludar amb una barretada, tot repetint: Muchas gracias!

L'endemà ho comentàvem amb Armengou i Brunet. Jo els vaig preguntar si sabien d'algun soci de l'Ateneu que s'assemblés a mi i Armengou em va dir que, efectivament, hi havia un destacat element de la Maçoneria que era igual que jo.

La cosa va quedar aclarida del tot: aquells policies encara no anaven per mi.

Tres mesos després, ja dintre la segona quinzena del mes d'abril, em van detenir per segona vegada i d'aquesta no me'n vaig ^d poguer escapar.

Van sortir de la llibreria del carrer de Petritxol el doctor Jaume Aiguader i jo a l'hora de tancar. El vaig acompanyar a casa del doctor August Pi i Sunyer que vivia al carrer Amadeu Vives, al costat de l'Orfeó Català, i pel camí li vaig enviar un telegrama que acabava de rebre de Ventura Cassol dient-me que l'excursió havia estat ajornada. Volia dir que l'entrada per Prats de Molló que s'estava preparant s'havia hagut de deixar per més tard de la data convinguda.

Em vaig acomiadar del doctor Aiguader i vaig continuar ^{(cap a} ~~cap a~~ la Plaça d'Urquinaona. Però en arribar a la cantonada del carrer Amadeu Vives, ^{(girant cap a Junqueres,} em vaig trobar voltat de policies que pistola en mà em deien:

-Manos arriba!

Ja estàs llest, ~~no~~ vaig pensar. Instintivament, em vaig palpar la butxaca on portava el telegrama d'en Cassol. Els policies es devien pensar que m'anava a treure una pistola i van cridar, altra vegada:

-Manos arriba!!!

Una mica més i em deixen fet un garbell.

Al doctor Aiguader el van deixar tranquil. I va tenir sort. Mai no el van detenir com a membre ~~del~~ del Directori d'Estat Català ni per cap de les seves activitats subversives. A la presó només hi entrava com a pres governatiu i en sortia al cap de poques setmanes.

310

Voltat de policies per tots costats, em van portar a la Delegació més propera que aleshores era a la Plaça de Regomir. Allà em van fer seure i van cridar a tots els agents de la Brigada de Repressió del Separatisme que hi havia en aquells moments. ^{Figura} Era una bona colla. Em van fer aixecar de la cadira on m'havien fet seure i em van presentar com "un dels principals elements del separatisme català." Exageraven una mica.

Immediatament, vaig veure a dos que es parlaven en veu baixa i un d'ells va dir:

- Ya le conocemos. Hace poco tiempo lo confundimos con otro en la Plaza de Cataluña y se nos escapó. Buenos, le dejamos ir porque no teníamos orden de detención contra él.

Després d'aquesta presentació, em van portar al despatx del Cap de la Brigada que es deia Ayuso i, segons em va dir després, feia vint anys que estava de servei a Barcelona. Vivia a Gràcia i tenia dos fills - un noi i una noia - que eren de l'Orfeó Gracienc i ballaven sardanes. Posat a fer-me confidències, em va dir:

- Pero lo que me jode más es que hablen en la mesa y delante de mi en catalán...

Eren les deu del vespre quan va començar l'interrogatori. Van quedar al despatx l'Ayuso, jo i el secretari que escrivia a màquina tot el que em preguntava el seu Cap i el que contestava jo.

Va començar per les dades generals de nom, lloc de naixença, professió, etc.

I de seguida va entrar en matèria.

Jo li vaig preguntar:

- De qué se me acusa ?

- Ya lo sabrá usted, no se haga el inocente.

L'Ayuso em va ençar un discurset guarnit de consells paternals i dient que semblava mentida que un jove com jo es fiqués en aquelles coses que em podien sortir molt cares i que no feien per mi. Com si m'hagués conegut de tota la vida. Em va dir que em veia molt tranquil i que això li agradava perquè podríem parlar com a bons amics; que ~~per~~ feia molts anys que estava de servei a Barcelona, s'havia encarregat de la Brigada i es pot dir que no sabia gairebé res del separatisme català. A veure si jo li explicava una mica.

319

Havia dit al secretari que parés d'escriure un cop va haver registrat totes les neves dades personals i el secretari va obeir tot rondinant, potser perquè veia a venir que aniria a dormir tard tal com començava la cosa. I la "conversa" va acabar cap a la matinada.

Ayuso, deia:

- A mi me parece que eso del separatismo es como los falsos enfermos de epilepsia porque si cuando parece que les da el ataque se les sujeta para inmovilizarlos y evitar que se golpeen en el suelo, observas que las sacudidas parecen más fuertes y, en cambio, si aflojas un poco te das cuenta de que las sacudidas son apenas perceptibles porque el "epiléptico" no encuentra resistencia.

- Me parece muy bien - vaig fer jo.

- Concretamente: si los catalanes quieren bailar sardanas, que las bailen; si quieren cantar "La Santa Espina," que la canten; e incluso si quieren exhibir su bandera regional, que la exhiban. No pasa nada.

- ¿Ve usted ? - li vaig contestar. Con usted nos entenderíamos perfectamente. Incluso sobre otras cuestiones que no nos gustan. Por ejemplo: ¿por qué tienen que prohibirnos "Els segaders," una evocación de nuestra vieja historia, de hace más de doscientos ochenta años ? ¿ Qué tiene de malo que se enseñe el catalán en las escuelas y en las clases de la Doctrina Cristiana ? ¿ Por qué no podemos tener unos Municipios y unas Diputaciones cuyos concejales y diputados puedan ser elegidos libremente si pueden concurrir a ^{las elecciones} ~~los~~ los candidatos de los partidos catalanistas y también el poderoso Partido de Unión Patriótica ? En plena monarquía, los ayuntamientos fueron dominados, durante mucho tiempo, por los partidos conservadores y los caciques y también por la gente del Partido Radical, de Alejandro Lerroux, y no pasó nada, fuera de algunos "despilfarros" de los amigos del "Emperador del Paralelo". Incluso ~~DEBERIA~~ permitirse la exhibición de la bandera catalana, como dice usted, porque tal como dijo Alfonso XIII, de ella salió la bandera española.

- Pues, sí - va convenir l'Ayuso.

- Y todavía podrían permitirse muchas otras cosas sin que ocurriera ninguna catástrofe.

- Oye, tío - va dir Ayuso al seu secretari. Vamos a repetir todo esto y lo añadirás al atestado. ¿Qué dice yo? - va dir adreçant-se a mi.

- Aquello del epiléptico - li vaig recordar.

I ell i jo vam anar repetint, aproximadament, el que acabàvem de dir.

Mentre escrivia el que jo deia, el secretari anava protestant indignat de mala manera i, tot d'una, s'aturava com si les seves mans es resistissin a escriure allò que ell devia considerar com a renecs o com insults ^a ~~contra~~ Espanya.

Després, l'Ayuso va tornar a fer de policia espanyol però sempre en un to que permetia el diàleg. I em va preguntar de qui era el telegrama que havia rebut feia poques hores. Jo li vaig contestar que era d'uns historiadors i poetes del Rosselló que havien de venir a visitar les biblioteques i museus de Barcelona.

Em va dir que havien trobat el meu nom en les llistes o fitxes d'una organització d'estudis militars i que havien localitzat sis joves que també es deien Miquel Ferrer i s'havia comprovat que cap d'ells no era el que figurava en aquelles llistes.

- Tampoco se yo nada de eso - vaig ~~no~~ constar jo. Però no em van deixar al marge ^{del} ~~del~~ procés Baltà.

- Este atestado se lo pasarán al coronel Tejido, Jefe Superior de Policía y probablemente querrá hablar con usted.

- Encantado - vaig contestar jo.

I va allargar aquella acta dictant al seu secretari tota una sèrie de coses que es veu que havien de figurar en un document d'aquella naturalesa i d'altres es referien a les circumstàncies ^{en} ~~en~~ què havia estat detingut, obeint les ordres rebudes del Jutjat militar corresponent.

Tot això darrer va ocupar més espai que el nostre diàleg. Vaig signar l'assabentat sense comprovar si el secretari hi havia posat alguna cosa de les seves i això va sorprendre una mica a l'Ayuso perquè em va dir:

- No lo ha leído usted.

- No importa - vaig contestar jo. Tengo plena confianza en su secretario. I el secretari se'm va quedar mirant.

Després de mi, va signar l'Ayuso i va fer cridar la parella que m'estava esperant a l'avant-despatx perquè em portessin a la Jefatura que aleshores era al darrera del Palau de Llotja, allà on hi havia la cova de les tortures i avui hi ha uns jardinets molt bonics que fan un triangle prop de l'Administració Principal de Conseu tocant a la Via Laietana.

Em vaig acomiadar d'Ayuso - sense arribar a donar-li la mà - amb un senzill: Buenas noches. Al secretari el vaig perdre de vista.

La parella de Guàrdies de Seguretat em van emmanillar i em van fer passar ⁷ davant d'ells i allò no em va fer cap gràcia perquè vaig recordar que l'aplicació de la llei de fugues la feien d'aquella manera. Però es veu que jo no era perillós perquè vaig arribar a la Jefatura sense que em passés res.

Allà ja no em van tractar tan bé ~~com a mi~~ ^{com a mi}. Feia l'efecte que tots havien llegit l'atestat de l'Ayuso i es comportaven com el secretari.

Després de fer-me seure emmanillat en una oficina amb guàrdies de vista, vaig esperar molta estona abans no em van venir a buscar per portar-me a una de les cel·les del soterrani. Per la manera com em van mirar els policies que em van rebre vaig comprendre que també sabien el que deia l'atestat de l'Ayuso, perquè feien una cara de tres déus.

La cel·la que em van destinar era ^{super} ~~super~~ als detinguts que havien d'estar incommunicats dels altres mentre esperaven el moment d'ésser traïlladats a la Model. La porta d'aquella cel·la tenia una reixa amb ferros molt gruixuts. No hi havia res per seure i tenia dos metres de llargada per un d'ample. A l'esquerra hi havia una oficina o cambra la porta de la qual se'm feia sospitosa. Més a la dreta hi havia unes cel·les molt més grans que ja estaven plenes. En una d'elles hi havia tres o quatre dones de mal viure i en l'altre tres o quatre lladregots, pel que em va semblar que parlaven. Es veia que no era la primera vegada que es trobaven en aquella situació.

S'hi trobaven com el peix a l'aigua i van demanar a un dels guàrdies que els donés ~~una~~ una cigarreta i mistos per encéndre-la. I el guàrdia els va atendre sense dir un mot, com la cosa més natural del món. Ni els homes ni les dones^{es} veien gens preocupats.

Jo, en canvi, començava a preocupar-me. Pensava amb el disgust que ~~hauria tingut~~ ^{hauria tingut} la meua mare quan anirien a fer un registre a casa i li dirien que jo estava detingut; que no se'm podia veure perquè estava incomunicat i que potser em faria falta una manta per passar les nits fins que el jutge resolgués sobre el ~~meu~~ meu cas. Pensava en l'advocat que em tocaria. Fins aleshores, cada vegada que es ~~et~~ tenia un company o conegut era jo qui establia relació amb Duran i Balada o amb Iglésies per tal que intervingués el més aviat possible l'advocat que se'n volgués fer càrrec. Pensava en la sort de Tona, de Rovira, de Fontbernat, d'Aiguader i ~~de~~ tots els altres membres del Directori d'Estat Català. Pensava en el que m'esperava a mi d'una manera immediata. Sempre m'havia imaginat la cosa pitjor que em podia passar el dia que cauria a mans de la policia i en aquells moments no estava ben segur de resistir les tortures que havien aplicat a Jaume Comte i a molts detinguts sindicalistes. De moment, havia passat la primera prova amb l'Ayuso i la seva Brigada de Repressió del Separatisme i encara em semblava mentida que tot hagués anat tan bé. Suposava que encara havia de començar la prova més dura i que seria en aquells soterranis de la Jefatura on em tocaria ~~el~~ rebre de valent. Feia el cor fort i em disposava a no perdre la serenitat i a resistir totes les pressions morals i maltractes. Vaig pensar en el problema de la Llibreria i en la seva liquidació; en els compromisos que havia contret; en la gent que tocaria les conseqüències de la meua detenció i processament.

Al cap de dues o tres hores d'estar dret, vaig asseure'm a terra i quan va passar el guàrdia a veure què feia, em va dir que havia d'estar dret. No m'ho va dir pas de mala manera. Era el reglament dels incomunicats que es trobaven en aquella cel.la. Però no va trigar gaire ~~seu~~ a venir un altre policia de la Secreta o un dels funcionaris especials de la Jefatura. Havia estat a casa a fer el registre i la meua mare li havia donat una manta. Me la va fer passar entremig de la reixa sense dir res més

que això:

- Su madre nos ha dado esta manta.

Pel to en què m'ho va dir i havent girat l'esquena vaig comprendre que no en treuria res de fer-li alguna pregunta. Estaba gairebé segur que a casa, per les precaucions que havia pres d'ençà que sabia que el "germà" Pérez Garberí em perseguia, no hi havien treballat res de compromís. La multicopista que vaig tenir tant de temps, ara la tenia un altre company.

Però on recordava que hi havia coses era a la Llibreria. Fent memòria, vaig recordar que s'hi havia quedat el davantalet de la Maçoneria i els maçons eren molt perseguits en aquells temps. També vaig recordar que hi havia un paquet de paper imprès del Tribunal Revolucionari de Catalunya, la presència del qual donaria la pista de les "sentències" dictades contra Joaquin Dualde i companyia. I que allò em representaria un altre procés en perspectiva.

Va trigar molt de passar aquella nit.

Cap allà a les nou del matí, em va venir a veure un que semblava d'una categoria especial. ^{Ordens que em traguéren} Em va fer treure de la cel.la i em va fer entrar, emmanillat, a la misteriosa cambra vaina.

~~Em va fer passar i vaig veure~~ que era una habitació quadrada amb tot un pany de paret cobert per un gran armari. L'home no em va rebre malament. Em va fer treure les manilles i em va dir que seïés en una de les dues cadires que hi havia.

Quan vam estar tots dos sols, va tancar la porta i va començar a parlar-me tot passejant amunt i avall de la cambra amb les mans a la butxaca de l'americana, dient-me :

- Vamos a ver si me aclara usted unas cuantas cosas.

Volia dir-me, primer, que era mentida tot el que fèiem córrer sobre unes tortures horripilants que havien estat aplicades a Jaume Comte i a d'altres. Que, efectivament, en aquell armari hi havia tot d'eines rars - unes tenalles, uns paçons, uns bits de bou -, però que tot allò que deïem que s'utilitzava normalment per a fer cantar als detinguts només eren peces d'un museu de coses antigues - algunes del temps de la Inquisició - i no pas eines de tortura actuals. Ho podria comprovar jo mateix i seria

bo que ho fes saber als meus amics que encara estaven en llibertat perquè no fessin córrer coses fantasioses sobre els procediments de la policia espanyola. Jo mateix els podria demostrar que no havia estat torturat ni maltractat en cap moment.

Va deixar l'armari obert de bat a bat i va continuar dient-me tot el que sabia de mi. Donava molta importància a les meves relacions amb els advocats defensors dels primers detinguts de Garraf i suposava la meua intervenció en l'acció venjativa empresa amb motiu del desterrament de la Junta de Govern del Col·legi.

Això em va fer obrir els ulls i vaig pensar que la ~~manera~~ manera com em tractaven era degut a saber les meves relacions amb els advocats defensors de tots els processats de filiació separatista. Vetací al per què del bon tracte que em donaven i l'interès que tenien perquè jo desmentís tot el que s'havia dit sobre les tortures de Jefatura.

La solidaritat i ajut als companys i amics caiguts abans que jo, havia estat el motiu d'haver-me salvat dels maltractes i de les tortures i tot. La por a l'escàndol em va salvar. Aquestes mateixes relacions amb els advocats farien que el coronel Tejido es dignés de donar-me audiència perquè devia voler saber quina mena de tipus era jo, embolicat ^(en) ~~amb~~ el moviment separatista d'aquell temps, relacionat amb els advocats i amb la Junta desterrada ^{del Col. G. i d. A. Durca}, i, probablement, coneixedor de tota l'organització subversiva del catalanisme radical i també ~~del~~ terrorista de filiació separatista. Només em mancava aclarir si em considerava un de tants o un simple col.laborador situat al marge de l'acció. Vaig arribar a la conclusió que no em considerava capaç de posar cap bomba, ni d'agafar un fusell ni de fer atemptats.

Era ja prop del migdia quan, després de tornar-me a la cel.la especial, van venir a treure'm per portar-me al despatx de Tejido. Ben emmanillat, vam anar escales amunt i vam fer cap a l'avant-despatx del Cap Superior de Policia que havia estat durant molts anys cap de la Guàrdia Civil de Sabadell. Vaig haver-me d'esperar que sortís una senyora tota endolada que Tejido va acompanyar fins a la porta amb molts de miraments. I de retorn al seu despatx, se'm va quedar mirant. Jo, li vaig dir que aquelles manilles les havien apretat molt i que em feien sang a la

munyeta; que suposava que jo no li feia por i que li pregava que donés l'ordre d'afluixar-me-les. ~~mentals~~

I això va ~~fer~~ ^{produir} el seu efecte d'una manera immediata:

- Quítenle las manillas - va dir cridant com un energúmen als guàrdies.

Em va fer entrar al seu despatx tot sol i a peu dret em va dir que havia llegit les meves declaracions a la Brigada i que tot allò demostrava, una vegada més, que érem unos sonia-truitas, com deíem nosaltres.

- El general Primo de Rivera no tolerará que continúe nada que se parezca al catalanismo de la Lliga y menos todavía que los más extremistas del catalanismo hagan de las suyas.

Em va tornar a mans dels Guàrdies de Seguretat i aquests em van tornar a la cel.la de preferència. Em van portar un dinar de bar baratet i vaig haver d'esperar fins al vespre que em vinguessin a buscar per a traslladar-me a la Model.

Altra vegada no em va fer cap gràcia sortir conduït per policies uniformats o no. Però aquesta vegada el viatge al carrer d'Entença el vam fer amb el cotxe tancat que coneixia bé ^(prou) d'haver-lo vist travessar Barcelona amb detinguts socials i polítics. I que només per aquest sol fet de saber que els portaven a la presó, ja ~~me~~ ^{me} inspiraven simpatia, fos quina fos l'acusació que se'ls feia.

Vam arribar a la Model i vaig passar les dues reixes. Em van fer l'ingrés i em van fer pujar escales amunt. Va resultar que em portaven incomunicat a unes cel.les que, en altre temps, havien estat dedicades als detinguts per delictes polítics. La cel.la era una habitació bastant gran amb una finestra situada tan enlaire que no ^o podia saber oneres ni veure res ni ningú. Però permetia que entrés força claror i la cambra era neta.

Aquella primera nit vaig dormir sense llençols, amb la sola maïta o flassada que m'havia fet portar la mare. Es veu que ^{la poltra d'ora} es devia moure i ~~vaure~~ l'endemà ja va donar senyals de vida perquè em van portar un joc de llençols i em van dir que podia disposar de 500 pessetes que m'havien dipositat a l'Administració en nom de la meva família.

Vaig passar la segona nit força bé però pensant amb l'interrogatori que em faria el jutge. Ningú no em va dir quan em vindria a veure. Tampoc no sabia quin advocat s'encarregaria del meu procés però estava segur que un o altre s'hauria preocupat de cercar-lo entre els diversos advocats que es van oferir quan el complot de Garraf.

Van passar dos dies més i cap al migdia va arribar el "germà" Pérez Garberi. Era un home petit i rodanxó, d'una cinquantena d'anys, tenia un aire calmos i era molt gasiu de paraules. Portava un secretari i el meu expedient.

Després de llegir-me l'atestat de la policia que jo havia signat sense saber què deia de veritat, em va preguntar si era allò el que havia declarat a la policia i vaig contestar que sí.

- Es un poco atrevido hablarle así a la policia y se lo podía usted haber llamado - em va dir.

Potser sí - vaig pensar - que aquell home era de la meua Lògia, pel que deia. Però jo no sabia quina senyal fer-li per a donar-me a conèixer com a masó. No havia arribat ni a saber això tan elemental que, en un moment determinat, et pot ajudar a sortir d'un mal pas. No sabia si havia de fer-li ralet-ralet, o estirar-me l'orella o el nas.

Les preguntes del jutge es van concretar a quines eren les meues relacions amb el doctor Aiguader i qui eren els dos joves que anaven molt sovint a la llibreria del carrer de Petritxol.

Vaig contestar que el doctor Aiguader era el director i propietari d'una col·lecció de "Monografies Mèdiques" que jo m'encarregava de distribuir a les llibreries i als subscriptors. Em va dir que volia saber el seu nom complet i li vaig donar: Jaume Aiguader i Miró.

- Y los otros dos amigos de usted, cómo se llaman ? Uno era alto y el otro de mediana estatura; tienen una edad aproximada a la de usted. Yo sé los nombres.

- Son amigos excursionistas con quien salgo algunos sábados y domingos. El más alto se llama Tona y es hijo de un abogado, ex diputado provincial de Barcelona;

el otro es hijo de un contratista de obras y se llama Rovira.

- Veo que me dice usted la verdad. Es mejor.

Com que m'havia dit que ja sabia com es deien, només vaig canviar-los l'estatura per si això podia desorientar a la policia que els volgués agafar. I devia ser veritat que coneixia el seu nom complet perquè figuraven a la llista de la SEM que van trobar quan van detenir a l'amic Baltà. No em va preguntar el nom complet ni on vivien.

L'amic Tona, el vaig trobar a la Galeria Quarta quan el jutge em va aixecar la incomunicació i vaig baixar a fer el règim normal. Rovira, ja era a França. Tona va sortir en llibertat provisional al cap de pocs dies i també va marxar cap a França. Tots dos van figurar als rengles de Macià i entre els homes de més confiança que preparaven l'intent de Prats de Molló.

L'amic Tona sempre estava disposat a agafar un fusell i ho va demostrar en diverses ocasions. En canvi, el posava frenètic estar tancat en una cel.la.

Van passar vuit dies després del primer interrogatori del jutge i a mi que no em feia res l'enclaustrament, em costava de passar les hores del dia i de la nit sense poguer llegir ni escriure. I un dia en un racó de la gran cel.la que m'havia tocat, vaig descobrir una aranya, l'única companyia que tenia. I ens vam fer molt amics.

Em passava les hores observant-la i ella anava fent el seu fet com si tal cosa. Com que la finestra era mig oberta perquè entrés una mica d'aire, ~~ella va~~ vaig caçar una mosca i li vaig oferir en sacrifici, tirant-la a la xarxa que l'aranya havia anat teixint com a residència particular. Vaig passar la resta del dia observant la gran maniobra d'encerclament i l'entrelligat a què la va sotmetre l'aranya. La víctima havia caigut als seus dominis quan encara era viva.

Jo m'imaginava que l'aranya era el jutge i que la mosca era jo i pensava que si hagués disposat de paper i ploma hauria escrit una mena de vides paral.leles entre el jutge i l'aranya. Sinó que el jutge potser no era de tan mala sang com l'aranya.

Finalment, em va venir a veure l'advocat defensor. Era Lluís Massot i Balaguer,

d'Acció Catalana. Simpàtic, fervent catòlic però molt comprensiu i respectuós amb les creences o no creences dels altres. Mentre l'esperava havia anat pensant les coses que li havia de dir i, com que no tenia manera d'apuntar-me-les, me les vaig numerar per veure si després em sortien els comptes del total de la llista imaginària.

Li vaig explicar tot el que m'havia passat fins aquell moment i com havia anat la primera diligència del jutge militar que ja comença.

La cosa que em preocupava més, perquè podia complicar el meu procés, era la caixa de valors de la Banca Marsans de la Rambla de Canaletes, on hi tenia unes quantes pistoles.

- Caram!!! - va exclamar Massot.

- El pitjor - li vaig afegir jo - és que la clau de la caixa es va quedar al meu escriptori de la Llibreria de la Sala Parés.

- Per això no us hi amohineu. Si aconseguixo que els de can Marsans ens donin les pistoles, no em caldrà clau perquè ells tenen la seva. El problema és convèncer als Marsans que me la deixin sense donar-ne coneixement a la policia. No crec que s'hagin trobat mai amb un client com vós. Faré la gestió demà mateix i demà passat us vindré a veure perquè ^{capiguem} ~~veure~~ el resultat de la meva gestió.

- I què en fareu de les pistoles ?

- Aquesta és la segona part del problema perquè mai no n'he tingut una a les mans.

- Espereu, vaig afegir jo. Podria ser - ara que hi penso - que, ^{afés} a més de les pistoles, hi hagués algun paquet de picrinita.

- Home!!! - va exclamar el pobre Massot. Què voleu que en faci de tot això?

- Emporteu-vos una cartera de mà per posar-ho tot a dintre en sortir de can Marsans, tal com feia jo quan els hi portava per deixar-ho a la caixeta. I no cal dir que us desitjo que no ensopegueu amb cap policia. Si per cas, no cal dir que em podeu carregar tot el mort a mi.

- Només em faltaria això! I a qui ho passo tot això ?

- Ho sento molt però tots els meus còmplices han hagut de marxar cap a França per-

seguits per la policia. A ells, tot això els faria molt de servei.

- Ja miraré com me'n surto. No us preocupeu que faré tot el que pugui per a sortir-me'n de la millor manera possible. Tinc coneguts a la Banca Marsans i farà molt que no trobin la manera de resoldre el problema sense comprometre a ningú.

Després, li vaig encarregar que parlés amb l'amic Jordi Arquer dient-li que jo li pregava que se'm cuidés de cobrar les coses pendents i de pagar les factures als proveïdors; que la meva secretària, Rosa, i l'Antoni, l'auxiliar de la llibreria, l'ajudarien a resoldre els problemes de la liquidació. Que digués als meus antics empleats que gestionessin el retorn del dipòsit que teníem confiat de les edicions modernes de la Maison du Livre i que ho fessin a través de la Llibreria Francesa; que avisés a l'advocat Ignasi Armengou perquè retirés totes les existències de les Edicions Diana i es fes càrrec dels albarans pendents de cobrament a les llibreries; i això mateix a Joan Merli, pel que fa a les seves "Monografies d'Art" i al doctor Aiguader, per les seves "Monografies Mèdiques". Per la resta dels llibres existents, se'n podria parlar a la "Catalònia" o a qualsevol altre llibreter important per si els volien a preu de cost perquè eren edicions molt recents. L'estimat amic comú - Jesepe Ma. de Casacuberta - de la "Barcino" no hi negaria un cop de mà per ajudar-lo en tot aquell munt de feina. Finalment, també li vaig pregar que anés a veure la meva mare per assabentar-la que estic bé i que no es preocupi; que vingui a veure quins dies tindrè de visita així que m'ajuequin la comunicació a com ho ha de fer per portar-me el menjar de casa. I que us digui també si, com suposo, li passen alguna cosa cada setmana, que és tal com ho teníem organitzat per atendre els altres presos.

I vaig acabar, dient-li:

- Comprenc que cap altre processat dels nostres no donarà tanta feina al seu advocat com us dono jo. Però és que no sé com sortir-ne si no m'hi doneu una empenta. No cal dir com us ho agrairé.

Massot es va portar sempre molt bé amb mi. Era el millor advocat i amic que necessitava un home com jo que tenia tants problemes a resoldre en aquelles circumstàncies.

Al cap de dos o tres dies va venir a dir-me que havia trobat tota mena de facilitats.

221

tats a can Marsans i que les pistoles i la picrinita s'havien pogut recuperar i estaven en bones mans. Tot el relatiu a la liquidació de la Llibreria estava en marxa i tothom es manifestava disposat a ajudar-me a quedar bé amb els afectats per la meva detenció i la meva probable llarga estada entre ~~maldestres~~ reixes. Finalment em va dir que l'havia anat a veure Ignasi Armengou, que li havia dit que m'assegurés que ja s'arreglarien i que...jo no em preocupés. I li va contar com havia reaccionat Josep Pla, en assabentar-se que m'havien detingut i que semblava que en tindria perfiles:

- M'ha ben fotut, aquell - va dir l'autor de Coses vistes.

De la meva situació no li va interessar res, és clar.

Presó Model : Galeria Quarta

Quan el jutge militar Pérez Garberi em va aixecar la comunicació, em van passar a la cel.la 409 de la Galeria Quarta de la Presó Model de Barcelona, situada a la cruïlla de Provença i Entença on hi havia un bon nombre de sindicalistes, un parell de comunistes - un de valencià i un d'italià fugitiu del règim de Mussolini - i els condemnats pel complot de Garrat, el Consell de Guerra dels quals ja havia dictat la sentència però s'estava discutint a les altes esferes judicials militars.

La cel.la que m'havia tocat era a la planta baixa ~~de la galeria~~ i mai no se'm va ocórrer demanar permís per pujar les escales d'aquella galeria per veure com eren les que, com a totes les altres galeries de la casa, hi havia al primer i únic pis que, és clar, tenia més claror que les de la planta baixa. Em van donar la 409 i allà em vaig quedar.

D'ençà que m'havia assabentat que estava reclamat per tres jutges militars - Pérez Garberi, Llibres i Fernández Valdés -, sempre pensava que me la carregaria de valent quan caigués a mans de la policia de la Dictadura i si em ficaven a la presó i anava a presidi, com era de suposar. M'havia empassat La casa dels morts, de Dostoievski i De l'ergàstula, de Josep Pous i Pagès amb tota una pila de llibres més que anaven de la simple literatura sentimental fins als Set penjats, d'Andrèiev i considerava que ja estava ben preparat per tot el pitjor que em pogués passar. Aquest estat d'ànim que vaig crear-me em va servir de molt. Mai no vaig pensar que m'arribessin a matar, tot i que em semblava que havia fet prou mèrits perquè un règim com el de la Dictadura ~~em~~ passés els taps a tots els activistes del nostre Grup.

Aquella cel.la no era tan petita com m'havia imaginat abans d'entrar-hi. Vaig comprovar de seguida que, d'un cap a l'altre, es podien fer ben bé cinc o sis passes. Les

parets semblaven pintades a l'oli fins e molt amunt i el sostre estava emblanquinat. Però les parets eren molt brutes i empastifades de rètols i dibuixos pornogràfics i mal fets. La reixa estava ben assegurada amb uns barrots verticals i horitzontals i situada a una alçada que només s'hi podia arribar enfilant-se al tamboret i això ja em van advertir que estava prohibit. El llit de ferro es plegava i fermava a la paret durant el dia; tenia una malfega mig buida i una manta o flassada de cotó. Al costat de la pica de l'aigua hi havia una post empotrada a la paret que servia de taula. I entrant a la cel.la, a mà esquerra, hi havia l'excusat. Quan em van tancar la porta, em vaig adonar que per un foradet ^{o copicell} que hi havia a l'alçada dels ulls, et pouien ^{veure} ~~espiar~~ de fora estant i a qualsevol hora del dia o de la nit. Allò resultava molest als primers dies però m'hi vaig acostumar com s'hi van acostumar tants d'altres.

M'havien portat a la cel.la prop del migdia i a la tarda ja em tocava ^{gaudir} ~~disfrutar~~ de l'estona de pati on sortia tothom amb un ^{gran} afany de respirar aire lliure i estirar una mica més les cames. Aquella tarda vaig conèixer als companys de Garraf. No recordava a cap d'ells. Però Marcel·lí Perelló em va dir que ell sí que em recordava de quan anava a portar-li paquets de picrinita. Vaig interessar-me pel que havia passat al Consell de Guerra i em van explicar alguns incidents com per exemple l'intent de Jaume Comte de fer una declaració desafiant al Consell de Guerra i afirmant el seu ideari separatista. Però no li van consentir i la parella de la Guàrdia Civil que els custodiaven el van fer seure d'una revolada. Després em van parlar de l'enrabiada que havien tingut els militars del tribunal quan es van adonar que, entre tots els acusats, formaven la bandera catalana. Els vaig preguntar si havien dit qui els portava la picrinita i em van dir que no perquè, en realitat, no sabien qui era en Tona ni qui era jo. I El Chato havia fet constar que els dos desconeguts que ~~els~~ portaven l'explosiu al carrer de Vertrallans eren col.laboradors del Comitè Separatista de París, ~~2~~ representants del Delegat a Perpinyà, Manuel Pagès, i que havíem fugit a França.

Gairebé cada dia ingressaven a la Quarta uns quants acusats d'activitats separatistes de Barcelona o de comarques. Alguns hi estaven uns quants mesos i d'altres només

uns quants dies. Depenia de les influències que movien ~~els seus~~ familiars o amics.

Als nous estadants, quan eren identificats com a separatistes, els jugàvem una mala passada molt poca solta: els portàvem a un lloc del pati situat al darrera del final de la Galeria i els dèiem que allà era on donaven garrot als condemnats a mort. I era veritat.

A la majoria dels companys, la cosa que els torturava més era estar tancats a la cel.la hores i hores. A mi, no em feia res. Durant els primers dies passava les hores de cel.la banyant-me, netejant i recollint l'aigua per fer-la passar per la reixa ta que hi havia sota la finestra i que donava al soterrani. De seguida i de resultes de les primeres converses amb els companys anarcosindicalistes em vaig dedicar a llegir tota la literatura anarquista i sindicalista que havien reunit en una biblioteca particular que els companys de la CNT havien aconseguit ^{la} formar fent entrar llibres amb permís del director, amb l'argument que necessitaven passar les hores de cel.la una mica distrets. I ho van aconseguir.

L'endemà d'haver ocupat la cel.la que m'havien destinat per a fer vida normal a la Model, ja em va tocar la primera "comunicació" amb la família. I la primera comunicació, és clar, va ser amb la meva mare. Fins després d'uns quants dies no vaig veure a parents i amics.

La pobra mare, aquell primer dia, em va veure sortir de sota terra i d'un lloc fosc i es va pensar que ens tenien ^{en} un soterrani humit i llòbreg. No. Li vaig explicar que les cel.les estaven damunt del soterrani i no hi podia haver humitat. I que sortíem de sota terra perquè passàvem per una mena de pont, baixant i pujant uns quants graons per anar als locutoris.

Com que tots els presos i els seus visitants cridaven molt, es feia molt difícil entendre's i com que els locutoris eren individuals i només separats per un embà, no es podia dir res en secret. De mica en mica, però, un s'hi va acostumant i s'arriba a entendre tot el que et diuen des de l'altra banda de les dues reixes i del passadís que les separa perquè no et puguin donar cap llima ni cap paper. Ni cap arma, és clar.

234

Aquell primer dia de comunicació, el que m'interessava més saber és si a la mare li passaven algun subsidi i si entenia suficient. Em va dir que sí i que també li havien donat una primera quantitat perquè me la passés a través de l'Administració de la Model-i que ja ho havia fet-per atendre les despeses de la cel.la de preferència i les altres coses que pogués necessitar. Li vaig dir a la mare que digués a la persona que li portava el subsidi que no estava ni volia estar a "preferència" perquè estava prou bé allà on era.

Cada dia, la mare em portava el dinar i jo m'arreglava per a desdejunar i brenar o sopar, comprant alguna cosa a l'anomenat Economat, que mai no vaig saber per què havien posat aquell nom a una vulgar botigueta de queviures i tabac on podies anar a comprar a una hora determinada del dia, quan avisava un ajudant de l'escarceller.

La mare, per estar més a prop de la Model, havia deixat el pis del carrer de Vallespir perquè n'havia trobat un al carrer de Provença matcir, entre Borrell i Urgell. Jo li treia la roba bruta cada dissabte i ella me la tornava neta el dilluns. Cada quinze dies em canviava els llençols i em vaig organitzar la vida la mar de bé.

Primeres notícies entre reixes

Lluís Massot, el meu advocat, em venia a veure tot sovint i xerràvem una bona estona, sempre entre reixes, a les dependències reservades als advocats i jutges. Es veia ben bé que em venia a veure més que res preocupat perquè tenia por que m'acovardís i em desesperés pensant en els tres consells de guerra que m'esperaven. I en bona veritat que no em preocupaven pas massa perquè, en el fons, vivia amb la il·lusió que la Dictadura ja no podia durar molt i pensava que, per anys que em possessin, la meva estada a la presó o a presidi seria per poc temps. També m'ajudava a veure les coses més suportables el fet de saber que la meva mare era bastant ben atesa i que encara podia continuar treballant de pantalonera a casa mateix. Al carrer de Provença on vivia aleshores, tenia a prop a la seva cunyada i padrina meva, germana del meu pare, que havia quedat vídua amb mitja dotzena de fills que se li anaven morint tuberculosos, un darrera l'altre, perquè son pare també havia mort tísic. L'oncle difunt es deia Blas Morales i em sembla que ja me dit que era aragonès. Feia molts anys que vivia a Catalunya i no volia parlar el català. S'havia malgastat la petita fortuna que la meva tia-padrina havia heretat dels seus pares i d'uns oncles sense fills i l'home havia fracassat en una sèrie de negocis de cabarets del districte cinquè. Quan va morir feia de conserge del Centre Aragonès de Barcelona, que va passar del carrer de Sepúlveda a la cantonada de la Ronda de Sant Antoni i carrer de Joaquín Costa. Allà va morir, en el pis del terrat que els havien destinat i que com que era molt petit, amb tantes criatures gairebé no s'hi podien bellugar. La preocupació d'aquella tragèdia familiar feia que la meva mare passés moltes estones al costat de la meva tia Dolors i unes penes la distreien una mica de les altres.

Com que no ens deixaven entrar diaris ni revistes de cap mena, les converses amb en Massot sempre eren entorn del que passava en el camp polític de casa nostra i al món.

Jo l'assabentava dels nous catalanistes i sindicalistes que ingressaven a la Model i ell em deia com seguia el curs dels nostres processos. Li vaig dir que em trobava molt bé entremig dels anarquistes que hi havia en gran nombre a la nostra galeria i en Massot no se'n sabia avenir. Li vaig dir també que m'estava empassant tota la literatura anarquista que els sindicalistes havien fet entrar amb permís del director de la presó i em va mirar tot esgarrifat, ~~esgarrifat~~

- I això us interessa ?

Un dia em va portar la notícia del fracàs de l'intent d'alliberament del Marroc i de la derrota de les forces d'Abd el Krim (1882-1963) i això em va impressionar de debò i vaig considerar que aquesta victòria militar dels espanyols reforçaria la Dictadura de Primo de Rivera.

El dia 25 de maig de 1926, el gran lluitador rifeny s'havia hagut de rendir a les forces militars combinades de França i Espanya. El dirigent màxim del moviment independentista del Marroc, comptava, ideològicament, amb la nostra fraterna solidaritat i amb la nostra gran admiració pel tremp que havia demostrat en plantar cara a l'imperialisme europeu i, especialment, a l'exèrcit espanyol, amb tot i que fins pocs mesos abans del seu triomf d'Annual, al front de les càbiles aixecades en armes, havia ocupat importants càrrecs al Protectorat. Des d'aquells llocs burocràtics i com a moro amigo, Abd el Krim havia pogut preparar força bé la seva sublevació contra el poder opressor de l'Espanya d'Alfons XIII.

Si no s'hagués establert l'aliança militar franco-espanyola, la independència del Marroc, després dels primers triomfs indígenes de 1921, hauria estat joc de poques taules. Però amb tot i aquella aliança militar no es va ^{poder} poguer derrotar Abd el Krim fins ^{al cap de} cinc anys ~~després~~ de lluites aferrissades.

El gran dirigent separatista marroquí era deportat a l'illa de la Reunió sota la

vigilància i protecció dels francesos perquè, aquests, no se sap per què, volien evitar que els espanyols l'assassinessin. El van deixar en llibertat l'any 1947 i es va refugiar a Egipte on va morir setze anys després.

Una altra notícia que em va portar ^{en} Massot va ser la de l'atemptat frustrat ^(comès) ~~set~~ a París contra Alfons XIII, el dia 2 de juliol d'aquell mateix any 1926.

El complot es va atribuir als anarquistes Durruti, Ascaso i Jover, refugiats a França de resultes de la repressió persistent contra els sindicalistes de Barcelona que ~~se~~ ^{sostenia} la policia per ordre de Primo de Rivera.

Un altre fet important que vaig saber l'endemà mateix a través ^{d'en} ~~de~~ Massot, va ser l'atemptat, també frustrat, contra Primo de Rivera, el dia 31 d'aquell mateix mes de juliol.

A la Plaça del Palau de Barcelona i en el moment d'anar a baixar del cotxe el Dictador, un obrer d'idees anarquistes però que no volia fer víctimes innocents, en lloc de treure's una pistola o una bomba de la butxaca, es va treure un ganivet o punyal i quan l'anava a clavar al general Primo de Rivera, els policies que aquest portava d'escolta es van tirar al damunt de l'agressor, el van fer caure a terra i, forcejant per detenir-lo i desarmar-lo, li van trencar una cama. En lloc de portar-lo a l'hospital, el van portar de dret a l'infermeria de la Model i allà el van curar i es va estar fins que va poguer-se aguantar dret i caminar amb penes i treballs. Després, el van destinar a la nostra galeria i, durant una pila de dies, a les hores de passeig, i apartats dels altres companys de captiveri, vam estar parlant ell i jo tot sols sobre les seves idees anarquistes.

Massachs, un anarquista dels purs

Domènec Massachs i Torrent, era un home de 35 a 40 anys. Devia tenir uns deu anys més que jo. Físicament, era alt i robust. Em recordava molt als obrers manuals que anaven per l'Ateneu Enciclopèdic Popular i a les conferències dels centres culturals de barriada que jo també freqüentava. ~~amb un~~ L'home tenia un tarannà calmos i una expressió amable. Parlava a mitja veu i mai no s'alterava. Em sembla que devia ser vegetarià però no li ho vaig preguntar mai perquè no es pensés que em volia ficar en la seva vida privada. Tampoc no li vaig preguntar si era casat. Potser vivia l'amor lliure amb una dona que pensava com ell. No ho sé.

De vegades, quan jo sortia al pati - que no era mai dels primers -, el trobava passejant tot sol d'un extrem a l'altre, passant entre mig dels grups que discutien a crits sobre coses sense cap importància i semblava que s'anessin a matar. Eren molts els que sempre estaven nerviosos i ho discutien tot. Es veu que patien de claustrofòbia. I eren els primers que sortien, escapats, així que l'ajudant de l'escarceller treia el forrellat de les cel·les, corrent d'un cap a l'altre de la galeria.

Massachs, feia el seu camí sense immutar-se, ~~amb~~ cap cot, com preocupat per greus problemes però sempre amb una invariable expressió de bon home. Quan jo el veia així, no li deia res i esperava que fes una pau^{sa} aixequés els ulls. Aleshores, amb un somriure, em deia:

- Hola! No t'havia vist.

I jo em posava al seu costat i repreníem el camí iniciat per ell. Amunt i avall, sense cap pressa ni ganes de fer exercici. Caminar, simplement. Com si passegéssim per la Rambla, sense fer cas dels que passaven pel nostre costat, sense escoltar

El que deien els grups de baladrers que ens voltaven. Fins que arribàvem a un dels extrems i ens assèiem a terra arran del mur que tancava el pati. De vegades, si no hi havia ningú més, sèiem al racó on donaven garrot. I encetàvem un tema, més que per discutir-lo per canviar impressions sobre la qüestió que ell o jo plantejàvem.

Un dia li vaig dir:

- Avui, tot fent la gimnàstica que em vas recomanar de fer abans d'agafar el pot per dutxar-me, no acabava d'entendre que t'hagués passat pel cap de matar a Primo de Rivera; et tinx per una mena de cristià dels més bons i un atemptat personal em sembla que no fa per tu. Encara que jo n'hagi intentat de fer alguns. Però jo no sóc ni penso com tu.

I ell va respondre:

- Es que jo no sóc un cristià dels que paren l'altra galta. Tampoc no em refio que, els dolents, seran castigats quan siguin a l'altre barri. Hi ha crims com el de conculcar la llibertat de l'home, que s'han de castigar el més aviat possible per tal d'evitar que els dictadors continuïn fent mal.

Jo, vaig seguir preguntant:

- Tu, estaves segur de ^(poder) ~~podria~~ fer el teu fet i escapar-te ?

- No - va dir ell. Però això no tenia importància. Si l'hagués mort, hi hauria hagut un tirà menys al món. I si em condemnessin a mort els del Consell de Guerra, hi hauria un motiu més perquè un altre home del poble intentés de matar un altre Dictador.

Des del primer dia que vam començar a parlar, ens vam dir de tu. Val a dir que, allà dins, tots ens tutejàvem, encara que no ens haguéssim vist mai.

Jo vaig continuar dient-li el que havia pensat aquell matí:

- Tu, no ets partidari de fer la Revolució ?

- No - em va contestar amb fermesa -. Jo crec que tot es pot aconseguir per les bones, esgrimint tota mena d'arguments abans d'esgrimir un arma. Comprenc que la majoria dels que volen un món millor preparin un moviment revolucionaria per acabar

amb les tiranies polítiques i econòmiques. Però jo m'he proposat no agafar mai cap fusell ni cap pistola per defensar les meves idees de pau i germinor.

- Tu, ets un tolstoià.

- M'afalaga la comparança. Però jo no haig de renunciar al luxe ni fer vot de pobresa perquè el piset on visc és com la barraca on es refugiava Tolstoi i no tinc un jornal que em permeti comoditats. Comoditats que no em fan cap falta.

- No t'entenc - vaig dir jo reprenent el fil del tema de la violència - Com és possible d'acabar amb l'opressió política d'un poble i amb l'explotació dels treballadors a base de converses amb els representants del poder opressor i amb la burgesia que combaten els sindicalistes, si no és fent la Revolució ?

- La Revolució, per què ? - va dir ^{en} Massachs. Si no hi ha una majoria conscient del poble que la vulgui, de la revolució se n'aprofiten uns quants a profit seu i per assegurar-se el poder substituiran a l'opressor d'ahir i establiran un altre règim igual o semblant. Només quan el poble sàpiga el que vol i el que li convé es podrà triomfar. I aleshores ja no caldrà fer la revolució amb les armes a la mà.

Vaig canviar de tema i li vaig dir:

- El problema de Catalunya no et diu res ?

- El problema de Catalunya no es podrà resoldre mentre la política catalana estigui a mans de la burgesia.

- Per què no se'l fa seu la classe obrera ? - vaig replicar jo.

~~Perquè no~~

- Perquè no l'entenen, la política lerrouxista ha ^(cursat) ~~estat~~ estralls entre els obrers i no ha sortit un altre "Noi del Sucre". Però qui fa més falta és el doctor Martí i Julià, amb el seu pacifisme, el seu internacionalisme ben entès, el seu menyspreu per les eleccions i la seva defensa a ultrança de la llibertat. Ell sí que hauria arribat al cor dels treballadors amb les seves prèdiques...

Un altre dia, vam parlar de la religió. ~~em va dir:~~ em va dir:-

- Les religions només són bones quan practiquen una moral de veritat. L'església

catòlica s'ha venut als rics, abandonant als pobres i recomanant la "caritat" que denigra a l'home.

El problema del govern era una pedra de toc per un anarquista com ell. I un dia li vaig plantejar:

- No - em va dir posant-se seriós. Tots els governs imposen les seves lleis i totes les lleis són injustes per uns o altres. Els governants ^(mantenen) ~~posen~~ l'ordre per damunt de la justícia. Només és lícita la coacció moral sobre l'individu. Amb això sol n'hi ha d'haver prou per establir la lliure convivència humana abolint les fronteres i l'explotació de l'home per l'home.

Jo, vaig ^(afegir) insistir:

- Costa molt de convèncer a la gent amb paraules soles. I amb paraules no es pot acabar amb els interessos creats.

- Es que no sabem trobar bons arguments i ens cansem massa aviat d'insistir.

Era un penyal incommovible. Havia pensat en tot.

Però ¿no havia anat a parar a l'anarquisme individualista, divorciant-se cada dia més de les masses populars i situant-se al marge de les reivindicacions del moment ?

A Massachs se li va fer el Consell de Guerra el dia 11 de novembre de 1926, molt abans que el primer dels meus. El van condemnar a 18 anys de presidi i el van portar al penal del Puerto de Santa Maria. Però amb l'aplicació de diversos indults generals i el de la caiguda de la Dictadura, va passar a presidi uns quatre anys. Si fa no fa, com jo.

Vaig passar molt de temps a tornar-lo a veure. Fins al cap d'uns deu anys.

Fins que el 20 de juliol de 1936 ens vam trobar a l'Hospital Clínic. Jo acabava d'identificar al nostre malaguanyat amic i company de l'antic "Grup dels Set", Enric Fontbernat, que havia caigut mort davant ~~de~~ les Drassanes el dia abans. Ell, ^{de} Massachs, havia anat a donar la seva sang pels ferits, fossin d'una banda o de l'altra.

Vam sortir plegats i vam fer el mateix camí perquè va resultar que gairebé érem veïns sense saber-ho. Aleshores, jo vivia al Passeig de García Hernández, antic Pas-

seig de Sant Joan, i ell vivia uns quants carrers més enllà, cap a l'Hospital de Sant Pau.

No l'he vist mai més ni he sabut res més d'ell.

Durant les meves converses i discussions amb els anarquistes de la presó i de presidi, els seus arguments em van servir de molt i em van fer entendre, més que no pas molts dels llibres que em van deixar llegir, les diverses tendències de l'anarquisme de casa nostra que fins aleshores no vaig descobrir. I vaig comprendre millor les desviacions d'aquells toltoians com ^{el} Massachs i les altres desviacions dels anarquistes, anarcosindicalistes o simplement atracadors al servei de la causa.

Entre les lectures i reflexions fetes durant els anys que vaig passar entre reixes, vaig omplir un parell de milers de quartilles - la meitat d'una holandesa - que, malauradament, van caure a mans de la policia, de la Guàrdia Civil o de qui tos que va assaltar el meu pis del Passeig de Sant Joan, cantonada ~~del~~ carrer d'Indústria, així que vaig marxar, camí de la frontera, amb la meva dona i la meva mare, aquella matinada del dia 26 de gener de 1939.

Un atemptat a l'alcalde Martínez Domingo

La cel.la del costat de la meua - la número 411 -, estava ocupada per un xicot valencià que es deia Manuel Talens. Feia molts anys que vivia a Barcelona i gairebé havia perdut l'accent característic del català del seu país. Era baix d'estatura però ben musculat, xerrava pels colzes però no al pati discutint amb els baladrers sinó amb mi i, suposo, amb algú més. Al cap de vuit dies de tenir-lo per veí ja havia aconseguit de l'oficial de la Galeria el permís corresponent perquè el deixés passar una estona a la meua cel.la. I no callava. Em disturbava de les meues lectures però no el podia pas treure.

Em va preguntar perquè m'havien agafat i li vaig dir que era separatista. No sé perquè em va inspirar confiança tot seguit i, si m'no hagués demanat, de la mateixa manera que ell em va revelar coses de les que ^{en les quals l'ocurriria} havia fet o intervingut, totes elles punibles segons la llei, jo hauria fet com va fer ell, per no ser menys.

També li vaig preguntar perquè era a la presó i quant de temps feia que hi era. Em va contestar que no ho sabia ben bé. Oficialment, estava detingut com a "governatiu", però l'havien caçat una pila de vegades i al cap d'unes setmanes o d'uns mesos el deixaven en llibertat. Mai no havia estat processat i, per tant, mai no havia arribat a anar a presidi.

- Et deuen tenir fitxat - vaig fer jo.

- Es clar - va dir -, Però mai no m'han pogut agafar amb les mans a la massa. Només tenen sospites i em tenen fitxat com a sindicalista d'acció.

- Ves amb compte, doncs, amb qui enraones. I de què enraones.

- No tinguis por. Parlo amb molt pocs aquí dintre perquè és fàcil que la policia hi pagui confidents, fins i tot de gent nostra. Bé ho sé prou. La policia se les pensa totes. I el que no has dit, ni a cops de fuet, a la Jufra, no és qüestió de dir-ho a qualsevol.

Efectivament. No sortia mai al pati i els cenetistes ja no el consideraven ~~que~~ ^{que} fos d'ells. Potser, fins i tot, algú havia fet córrer que acabaria fent de confident o, almenys, que era un trànsfuga de les idees. Manuel Talens els pagava amb la mateixa moneda i deia que els anarquistes eren uns tocats de l'ala.

- Se les donen de teòrics de l'anarquisme i el que han llegit no ho poden pair. Voler fer la revolució i, la majoria, no són capaços d'agafar una pistola i sortir al carrer. Parlen de les reivindicacions econòmiques dels treballadors i mai no s'han jugat la vida per defensar-les enfront de la policia.

- Però tu, segueixes militant a la CNT, oi ?

- Sí. Però ja n'estic cansat. Jo era del Sindicat metal·lúrgic de València i vaig venir a Barcelona perquè veia que aquí es lluitava amb més valentia.

- Però tu, no ets anarquista ? Només ets sindicalista ?

- Els anarquistes - va dir - no saben el que es pesquen.

Li vaig preguntar perquè no sortia al pati a les hores de passeig i em va dir que treballava a la cel·la. No sabia ~~estar~~ ^{estar} sense fer res. Havia anat una temporada a treballar a un dels tallers de la Model que ^{arrendaven els} ~~avenen~~ ^{petits} burgesos del carrer i ~~que~~ explotaven als presos més que la gran burgesia; amb tot i que no pagaven contribució, ^{no} pagaven els jornals vigents en el seu ram.

- Un dia vaig dir : prou! I vaig trobar la manera que em donessin feina de fora. Faig espadenyes; m'entren el material i em vénen a recollir la feina ^{com l'està} ~~fa~~; me la paguen a preu fet i no m'exploten tant. Aquí no puc fer del meu ofici. Sóc mecànic.

- Així, tu només ets sindicalista.

- És clar. Del que es tracta és de no deixar-se explotar. Els obrers no podem fer la revolució. L'han de fer els polítics.

- I a tu, no t'interessa la política ?

- Sí - em va contestar. M'interessa però ^{que contingui} amb un programa social ~~amb~~. I que es faci una Revolució que acabi amb totes les injustícies del país.

- Estem d'acord, noi - vaig dir jo.

I ell que continua i diu:

- Però això no ho farà mai la Lliga ni la "Lligueta"...

- No. Ho ha de ^(dur a terme) fer un partit polític amb l'Avi al davant que, a França, ja ha establert un acord amb elements cenetistes exiliats.

- Això m'agrada. En seguirem parlant. Ara vaig a treballar una estona.

L'endemà ja el tornava a tenir a la meua cel.la. Em va dir que havia estat pensant en tot allò del dia abans i que voldria continuar parlant-ne.

Va començar per dir que mai no havia topat amb cap separatista que s'interessés per les qüestions socials i que trobava estrany que jo m'omplís el cap llegint llibres anarquistes que no treuen cap a res. Ell no els podia suportar. Els catalanistes o separatistes que havien entrat a la presó només eren catalanistes i prou. Ell creia que la gran desgràcia havia estat la pèrdua ^(d'en) ~~de~~ Seguí i d'en Llairet.

- Entre tots dos - deia - s'hauria pogut fer bona feina: l'un als sindicats i l'altre al partit polític.

- Sí - li vaig dir jo, però encara hi ha homes que poden fer el seu paper: als sindicats, un Peiró i un Pestaña; en política, un doctor Aiguader i ^{un} Lluís Companys, per incorporar els rúbassaires al moviment polític i social de Catalunya.

- El doctor Aiguader sempre s'ha portat molt bé amb nosaltres. A mi m'ha ^(ates) ~~estat~~ d'amagat més d'una vegada, de resultes de topades amb la policia. ^{em} Lluís Companys, ens ha defensat sempre de franc. Però l'Aiguader està a la Unió Socialista que està formada, principalment, per intel.lectuals pixa-freda. ^{un} ~~El~~ Companys no és catalanista i es deixa portar per Marcel·lí Domingo que no s'interessa gaire pel moviment obrer. Potser perquè diuen que son pare era Guàrdia Civil.

Un altre dia em va parlar del seu grup d'acció, com si tingués ganes d'explicar-me coses. Jo el vaig esperar a fer-ho, demostrant-li molt d'interès. I li vaig dir:

- Vosaltres ho teniu ben organitzat. Per mitjà dels sindicats podeu adquirir ar-

mes i municions i cobrir les subscripcions pro-presos. Nosaltres, no tenim res.

- No ho creguis. Les pistoles costen un ull de la cara i les cotitzacions no donen per tant. Si no fossin els atracaments, el Comitè ^{pro} Presos no podria disposar de gran cosa. I del que ^(s'obté) ~~se'n~~ amb els atracaments se'n fa fonedissa una bona part. Hi ha qui entra a la presó i el veus amb pijames de seda. Són molt temptadors els diners dels atracaments perquè mai no se sap quant ha donat i la major part hi ha qui se ~~la~~ reserva i, al cap i a la fi, van a parar a mans de les meues. Molts dels que intervenen en aquests fets ja no volen treballar més.

- Sí, és natural. No tothom ^(entra al Servei de) ~~ha de~~ les idees.

- Però si tots féssim el mateix i ^{polèmica} ~~nos~~ viure amb l'esquena dreta - deia en Talens -, ^(organitzant) ~~acabariem~~ els atracaments pel nostre compte i quan tindriem un bon raconet ^{imitariem} ~~faríem~~ com els burgesos, o pitjor. Jo, m'he fet el propòsit d'abandonar aquesta manera de viure i si quan surti en llibertat puc trobar feina del meu ofici, no em veuran més el pèl i el meu grup es desfarà.

Un altre dia em va trobar llegint i prenent notes:

- Llegeixes i prens notes per discutir després al pati? Ja estàs ben bé de bro-ma.

Jo, ~~me~~ vaig aclarir:

- He llegit, durant anys, tot un munt de coses que no m'interessaven tant com aquestes i ara m'haig d'aprofitar perquè dispo de ~~els~~ ~~vastus~~ llibres que no tenia a l'abast. Hi trobo coses bones però no em faria mai anarquista. Voldria que, un dia o altre, em vagés d'escriure aquestes impressions de lectura i les discussions i polèmiques del pati. Perquèestic veient que els anarquistes que conec no surten del seu clos tancat i rebutgen ~~les~~ lectures de llibres d'altres idees socials o revolucionàries per por que els convencin. Jo, en canvi, ^(amb) ~~amb~~ aquestes lectures reforço les meves idees bàsiques de nacionalisme ben entès i de socialisme revolucionari. I tal com deia el doctor Martí i Julià, són dues idees que es complementen.

Ell, em va preguntar:

- I tu, escrius llibres ?

- ~~Ja me n'he estat ocupant~~, Encara estic en l'etapa de llegir els que escriuen els altres. Només escric algun article.

- Per què no ^(n'escrius un) ~~me n'he estat ocupant~~ amb uns quants episodis de la meua vida ?

- Amb el que m'has dit fins ara ja n'hi ha ben bé prou per omplir una pila de quar-tilles. Però m'agradaria de tenir coses més concretes; fets en els quals haguessis participat com a protagonista o com a cap del teu grup d'acció.

* * *

I ara faré un parèntesi per dir que si jo tingués pasta de novel·lista i dispo-sés de temps per fer literatura, amb el que em van explicar Manuel Talens i altres sindicalistes podria fer ^{escriure} una sèrie de novel·les que potser serien llegides com a lliçons d'història del moviment obrer de casa nostra. De la mateixa manera que jo vaig agafar afició a la història de Catalunya començant per llegir novel·les com L'orfeneta de Menargues i El coronel d'Anjou, les noves generacions podrien agafar afició a la història del moviment obrer llegint episodis novel·lats de la història contemporània. Encara que, després, com ^{em} ~~ja~~ va passar a mi, deixin les novel·les de banda i vagin de dret a documentar-se de veritat sobre el tema. Però no me'n pene-deixo gens d'haver passat per la literatura patriòtica.

Els autors d'aquelles novel·les històriques també han estat titulats de romàn-tics indocumentats, com ho han estat els historiadors que ens han format a nosaltres i això es diu contra un Antoni Rovira i Virgili i també contra un Ferran Soldevila per un historiador pretencios ^{- Jaume Vicens Vives -} ~~de algun dels seus~~ deixebles sense recordar que quan ells van dedicar-se de ple a la història no hi havia les biblioteques que hi ha avui ^(dels estudiosos) ni estaven a l'abast els fons d'arxius centrals i comarcals que hi ha a hores d'ara. I ens haurien d'explicar d'on han començat a treure ells les dades primeres per a ~~fer~~ als seus estudis, moltes vegades mancats totalment de l'esperit patriòtic que va animar als nostres historiadors consagrats.

* * *

Però amb tot i el que hem dit, la novel.la social encara pot ^{frustrar} fer un bon servei ~~avui dia~~ a la nostra joventut inquieta. Per això jo tenia interès en què un novel.lista de veritat com ^{en} ~~era~~ Joan Puig i Ferrer s'emprenqués aquesta tasca. Li havíem ofert de posar-lo en contacte amb persones que havien viscut bona part dels fets de la nostra època i fins i tot podíem presentar-li protagonistes de fets històrics. També li havíem ofert de donar-li pistes ^{(a poder utilitzar} per ~~investigar~~ ^{5 hi va negar} uns arxius privats amb documentació abundant. ~~Perquè començava per odiar als anarquistes del seu temps. Un odi que va mantenir ben viu a l'exili i fins que va morir.~~ Aquest odi es ^{(reflecteix} ~~reflexa~~ sense dissimulacions de cap mena en un dels volums de la seva darrera i més voluminosa ^{novel.la} autobiogràfica que va deixar escrita després de la nostra guerra - El pelegrí apassionat -, l'edició de la qual ell mateix va finançar amb els diners de les comissions que havia cobrat intervenint, en nom de la Generalitat, en la compra d'armes i municions per als fronts de combat de Catalunya, a més a més de seguir cobrant el sou de diputat del Parlament de Catalunya, lloc que va abandonar per a disfrutar d'una millor situació econòmica, tornant a emprendre els seus "camins de França" ^{ara} amb el pa assegurat, fugint de les incomoditats de la reraguarda i del perill de les bombes.

* * *

Però tornant a Manuel Talens, hi ha un episodi de la seva vida d'home d'acció sobre el qual els diaris d'aquell temps no ~~van~~ ^{(als seus lectors} van assabentar de ^{tota la veritat)} perquè no sabien com havia anat la cosa. Talens, em deia que, fins a uel moment en què parlàvem (1926), no ho havia revelat a ningú perquè Martínez Anido encara era viu i estàvem en plena Dictadura de Primo de Rivera.

Es tracta de l'atemptat ~~que es va fer~~ ^{(1927 es va perpetrar contra l'} que, l'any ~~1927~~ ¹⁹²⁷, ~~era~~ ^{era} alcalde de Barcelona : Antoni Martínez Domingo. Un home de la Lliga que, amb tot i ser del partit de Cambó, era allò que en deien una bellíssima persona. I no era pas ell sol a ser un home digne en els rengles del partit que havia presidit Lluís Domènech i Muntaner. Com que tothom ~~el~~ respectava arran de l'atemptat a Martínez Domingo, es va produir un esclat de protesta en tots els sectors del catalanisme.

La cosa havia anat així:

El general Severiano Martínez Anido, casat amb una catalana que se deia Baldrich, va ser nomenat Governador "Civil" de Barcelona per Eduardo Dato el dia 8 de novembre de 1920, però no va prendre possessió del càrrec fins el dia 12 perquè, abans, va voler anar a Madrid per aconseguir plens poders per a fer una repressió sagnant i "restablir l'ordre públic" i la pau a Barcelona; el dia 30 del mateix mes ja era assassinat Francesc Llairet, després d'haver estat detinguts governativament i desterrats al castell de La Mola, de Maó, a l'illa de Menorca, Salvador Seguí, Lluís Companys, Martí Barrera i altres, fins a un total de 21, tots ells cenetistes o simpatitzants del moviment obrer de Catalunya, dirigents sindicals i advocats defensors dels afiliats a la Confederació Nacional e Regional del Treball. Tots aquells homes van ser deportats sense formació de causa.

De seguida, Martínez Anido va començar a actuar i entre ell i el general Arlegui, Cap Superior de Policia de Barcelona, van triar un bon nombre d'agents de la Secretaria i els van encarregar de ^{fracturar una} neteja d'"indesitjables". Va començar la caça de l'home al carrer o al lloc on els ^{trebaven} ^{per a dur-la a terme} i eren armats els grups de pistolers del Sindicat Lliure perquè fessin el que volguessin - amb tota impunitat i moltes vegades amb les espatlles ben guardades per la policia -, contra els sindicalistes de la CNT. No cal repassar els diaris barcelonins de l'any 1921. És esberronaç llegir-ho e recordar-ho. I és indignant que aquells mateixos diaris que cada dia donaven compte de les víctimes de la barbàrie oficial publicuessin en lloc destacat les ressenyes dels homenatges de tota mena que les anomenades "forces vives" de Barcelona tributaven als dos batxins dels treballadors organitzats. L'assassinat de Llairet es pot dir que va ser el primer de la nova etapa que havia començat sota els auspicis d'Anido i Arlegui.

El primer de gener de 1921, la Federació Patronal i alguns homes de la Lliga organitzaven un homenatge al Governador Civil i el dia 8 al Cap Superior de Policia.

Per fer més mèrits davant de la burgesia, Anido i Arlegui van fer córrer que havien descobert un projecte d'atemptat ^{centra} a tota des. Van dir que uns individus de la CNT perseguits per la policia havien fugit cap a València i van atribuir-los el projecte dels

dos atemptats. Un grup de policies de Barcelona va anar a València a la captura d'uns sindicalistes de la CNT que tenia fitxats com a més perilloses, en va localitzar quatre, els van detenir i els van portar a Barcelona el dia 19 de gener de 1921. Pujant pel carrer de Calàbria, camí de la Medel, la policia, que ja devia tenir ordres de no deixar que passessin a mans de cap jutge, va disparar-los uns trets per l'esquena, en va matar tres i en va deixar un de greument ferit. Es pot dir que aquell dia va començar l'aplicació de l'anomenada "lleï de fugues" que s'ha fet cèlebre a tot el món amb la mateixa denominació catalana en ser adoptada per la policia de molts països.

Però ne havien pegut trebar el cinquè que buscaven i que era Manuel Talens. La policia ne va parar fins a localitzar-le i el grup que el va detenir a València el va passar als dos agents que l'havien de traslladar a Barcelona amb un side-car. Un dels policies s'encarregava del manillar, l'altre anava assegut al seu darrera i Talens ficat dintre del side ben emmanillat. Corrent a certa velocitat, en arribar a una corba de la carretera que Talens va considerar apropiada, es va llançar de costat a terra per un terraplè de la vora de la cuneta i rodellant a tomballons primer i arrencant a córrer després, es va fer fenedís de la policia. Un parell de dies després, famolenc i rendit de cansament, va arribar a casa d'uns companys de confiança. Li van serrar les manilles i va viure amb ells uns quants dies fins que es va sentir refet i salvat del perill immediat. Després, es va refugiar a Barcelona mateix, en va pensar que ne el buscarien per què ne pensarien que fes capaç de posar-se tan aprep de la gela del llep i allà va passar unes setmanes més fent els seus plans.

Manuel Talens va saber la fi dels seus companys i es va assabentar també que Anide i Arlegui havien fet córrer que els preparaven un atemptat. I en va dir:

- Ne era cert. Nosaltres he consideràvem molt difícil per no dir impossible perquè tots des anaven sempre veltats de policies d'escolta. Però va ser aleshores que vaig començar a pensar seriosament en l'atemptat i vaig arribar a la conclusió que primer s'havia d'anar per un i després per l'altre.

Mentrestant, anaven caient conetistes amb la lleï de fugues aplicada per la policia i amb els atemptats dels pistolers del Lliure. Per altre costat, la burgesia i els fun-

cionaris de l'Estat que hi havia a la "província" de Barcelona oferien un banquet a l'Anido i el dia primer de febrer d'aquell mateix any, § retien un homenatge a la seva filla. Eavalen^{ut}ant per tantes adhesions, Anido va anar a Madrid a veure al rei i al President del Consell de Ministres pel gust, segurament, de ser felicitat§ per les més altes figures representatives del país i quan va tornar a Barcelona els seus fidels admiradors ja li havien recollit 102 000 signatures d'altres tants ciutadans - autèntics e supesats -, reunides en una pila de targes i fulls de paper de barba que li feren lliurats amb safata. Aixè passava el dia 11 de maig.

Talens, va continuar explicant-me:

- Després de deixar de banda una pila de projectes perquè no em semblaven bons del tot - va dir -, vaig pensar de preparar-li un parany per fer el fet a l'Anido.

- És estrany que no et localitzessin a Barcelona -, vaig interrompre'l je.

- És que no van descebrir el meu amagatall perquè era ^{a un} lloc que mai no es podia imaginar i gairebé als nassos de la policia.

- Era arriscar-se molt -, vaig dir.

- Estava decidit a realitzar el meu pla definitiu. I per no deixar ensumar res a ningú, vaig decidir posar-lo en pràctica je tot sol. Es tractava de ferir a l'Alcalde de Barcelona i esperar que l'Anido l'anés a veure per saber com s'havia produït el fet. També vaig preveure que traslladessin al ferit a un hospital o a una clínica i pensava seguir-los perquè estava convençut que l'Anido l'aniria a veure allà on fos. Em semblava que ja ho havia previst tot i després de saber a ^{quines} ~~unes~~ hores que l'Alcalde entrava i sortia de l'Ajuntament, vaig decidir-me. Era el dia 17 de juny de 1921. Quan l'Alcalde sortia de les Cases Consistorials i entrava al carrer de Jaume I, cap a la Via Laietana, vaig disparar la meua pistola amb el propòsit de ferir-le només a les cames i vaig fugir cap als carrers dels voltants de la catedral sense que ningú me en seguís. El devien baixar del cotxe i el van portar a l'Ajuntament altra vegada per a fer-li una cura d'urgència. Com que no veia que ningú es fixés amb mi, em vaig acostar altra vegada a la plaça, vaig esperar una estona i l'Alcalde va tornar a sortir amb el seu cotxe. La gent que s'havia apilotat a la plaça el va rebre amb grans

aplaudiments veient que encara era viu. Va reprendre el camí per la baixada de Jaume I, ^{i jo} vaig esperar-me una bona estona, ^{però} Martínez Anido no va comparèixer. Què havia passat? No havia triat prou bé la víctima que m'havia de servir d'esquer?

- És que - vaig fer jo -, Martínez Domingo no era persona grata a l'Anido. El general és un tipus vanitós a més no ^{deu} poguer que s'havia engallat amb tants d'homenajes i l'Alcalde de Barcelona havia exterioritzat més d'una vegada la seva condemna pels procediments que s'empraven des del Govern Civil per a restablir l'ordre a la ciutat.

A Martínez Anido no se'l va veure mai de visita a casa de Martínez Domingo mentre aquest ^(no es va moure de) ~~va estar~~ a casa per ordre del metge. I no el van donar d'alta fins el dia 19 de juliol. Quan va tornar a l'Ajuntament se li va tributar una gran ovació.

Abans, però, el dia 7 de juliol, la gent de la Lliga, davant la intensificació dels falsos atemptats socials, es va sentir obligada a fer sentir la seva veu contra l'aplicació reiterada de la llei de fugues i, per mitja de Jean Vallès i Pujals, president de la Diputació de Barcelona, es va demanar de la mena de procediments que ~~amb~~ tanta impunitat ^{se} feien sospitoses. Al cap de quatre dies, els pupins, els funcionaris de l'Estat i els militars vestits de paisà, es concentraven a la Plaça de Sant Jaume i davant de l'antic Palau de la Generalitat de Catalunya van fer ^(decidir una) gran xiulada contra el president de l'organisme "provincial". Martínez Anido, efès per la nova posició de la Lliga e d'un dels seus homes més representatius, va presentar la dimissió del càrrec perquè deia que també havia observat una certa fredor entre alguns elements de la Patronal. Però el nou president del Consell de Ministres, José Sánchez Guerra, li va ratificar la confiança.

~~Després~~ La lluita entre admiradors i enemics de l'Anido i de l'Arlegui continuava. El dia 8 d'octubre era ofert un banquet a l'Arlegui i el dia 15 es lliurava un bastó de comandament a l'un i a l'altre dels dos representants màxims del terror blanc. I, encara, el baró de Viver, des de l'Ajuntament de Barcelona, va proposar que es nomenés a Martínez Anido fill adoptiu de la ciutat.

Al cap de poc temps d'aquella conversa es va celebrar el meu primer Consell de Guerra i em van portar a presidi. A Manuel Talens el van deixar en llibertat i m'imagino que, tal com m'havia dit que faria, es va passar a la reserva ell mateix, es va posar a treballar del seu ofici de mecànic i suposo que va abandonar els rengles cenetistes perquè ja ^(se'm) sentia divorciat ideològicament.

Havia ^{fosut} arrelt a Catalunya, s'havia fet catalanista a la seva manera i pàter recordant la nova orientació política nacionista, després de la caiguda de la Dictadura i del restabliment de les garanties constitucionals espanyoles, va ingressar a Esquerra Republicana de Catalunya, enquadrat a les Jeventuts d'Esquerra "Estat Català" en hi havia Miquel Badia que havia conegut a la Quarta.

Quan ^{els} fets d'octubre de 1934, el vaig veure pel carrer ben armat però ne van coincidir enlloc durant la nostra guerra. ^{Al capdavant} ~~Hi havia~~ ens van trobar a Mèxic on van anar a parar tots des, exiliats, després del 39. Ell, situat al marge d'ERC i jo al marge del PSUC.

A Mèxic, Manuel Talens va aconseguir un préstec per a posar un taller pel seu compte i va haver de treballar de valent per a pòguer-ne viure tot complint els compromisos centrets i per mantenir la família que havia ferat.

I poc mesos abans d'emprendre jo el retorn a Catalunya, va morir de càncer al país que ^{ens havia} ~~va~~ acollit.

El darrer atemptat a Martínez Anido

Durant la meua primera estada a la Model, a la Galeria Quarta només hi havia detinguts - governatius e processats - acusats d'activitats polítiques o socials subversives. Ne vaig conèixer amb els delinqüents comuns fins que vaig retornar de presidí i em van destinar a la Galeria Sisena, ^{mentre} ~~compte~~ esperava el segon Consell de Guerra.

Entre la unió de presos "governatius" que hi havia a la Quarta i a disposició del Governador Civil, n'hi havia d'antecedents molt diversos. Per exemple: Pere Massoni.

Massoni, era un destacat militant de la CNT, obrer conscient i abnegat dirigent sindical que anava una mica coix i tenia un braç com paralític de resultes d'una fallida aplicació de la llei de fugues en temps de Martínez Anido i Arlegui. El propi Massoni em va explicar que, un dia, a mitja nit, trobant-se a la Model com a governatiu, el van deixar "en llibertat" i el van atacar a trets per l'esquena. Es va estar hores i hores abandonat i perdent sang al camp despoblat que hi havia aleshores darrera mateix de la presó, donat per mort. Mai ne havien trobat la manera de processar-le i la policia, cansada d'agafar-le inútilment, va decidir liquidar-le. Però va tenir mala punteria i només el van deixar greument ferit.

La mare de Massoni, havia d'amar a veure al seu fill a la presó durant llargues temporades i sabia ^{empescar-se} ~~per~~ tota mena de tràmits administratius legals i el sistema de ~~per~~ passar coses prohibides al seu fill. Ella va ser qui va entrenar a la meua mare a ^{fer-me arribar} ~~passar-me~~ cartes, notes de companys i amics, fulls clandestins i retalls de premsa dintre l'olla de l'arròs que em portava per dinar el dia que havia de passar coses. I res com l'arròs ben covat per ^{la introduir} ~~passar~~ coses de contraban, ben embolicades amb un tros d'hule per evitar que els papers es taquessin.

De detinguts governatius del camp sindicalista, a la Model en vaig conèixer una colla. Uns hi feien pocs dies, d'altres unes quantes setmanes i uns altres s'hi passaven mesos sense donar-los cap explicació. I ja hi estaven acostumats. Si alguna sobtada alteració del moviment obrer no els donava temps de marxar de casa, la policia els posava la mà a sobre i no parava fins que aconseguia que un jutge o altre, civil o militar, els obrís un procés i els condemnessin a presidi. Si no ho aconseguien, presentaven les fitxes dels detinguts al Govern Civil i el governador tenia plens poders, tant si era del partit conservador com del liberal, per a deixar-los oblidats a la Quarta. Les gestions dels advocats de la C.N.T. no donaven cap resultat. Aquest sistema de repressió s'havia convertit en llei. Els oficials del Cos de Presons que estaven de servei a la Model, quan els veien entrar o els trobaven al pati, els deien:

- Otra vez aquí ? - com aquell que res.

De vegades, però, quan la policia hi tenia molt d'interès i deia al jutge que l'indiviu de qui es tractava els feia perdre molt de temps, generalment aconseguia que el processin. Això permetia de tenir-lo a la presó durant mesos i anys. La causa dormia en un calaix qualsevol del jutjat fins que, sense saber ben bé per què, un dia era sobreseïda.

Un altre detingut governatiu, ben diferent de Massoni - que només vaig saber que es deia Boada -, era un sindicalista d'acció que sempre anava molt net i endreçat i amb ~~espardenyes~~ espadnyes blanques. Era alt i prim; no el vaig veure mai riure ni somriure i es passejava invariablement tot sol pel pati. Devia ser un anarquista "individualista", vaig pensar jo, però no de la mena dels Massachs. Boada, havia fet cap a la Model una pila de vegades però era dels que mai no l'havien processat i, per tant, no va arribar a anar mai a presidi. I, de mèrits, es veu que n'hi sobraven. Deien que feia la feina amb la màxima serenitat, amb tota sang freda i gairebé sempre sortia del mal pas sense dificultats. Era d'una gran agilitat de cames i sempre trobava la manera de burlar a la policia que el perseguia, si és que l'arribava a perseguir alguna vegada. Tenia

per companya una noia d'uns vint anys. Ell, feia cara de tenir-ne una trentena. Una noia que deien que era com un pom de flors i que ^{fans cara} ~~estava~~ estralls en el cor de molts anarquistes. Però ningú ne s'atrevia a ^{donar} ~~fer~~ un pas per acostar-s'hi per por de la gelosia del seu amant. Un dia la vaig conèixer perquè li va tecar comunicar amb el ^{que ocupava} Boada la cabina del costat de la meua. Efectivament, era una noia bonica de debò. Encara que diuen que les dones vistes entre reixes i des de la part de dins fan molt més efecte que vistes pel carrer, era evident que aquella xicota era espatarrant. Riellera, amb una veu i un català de lèxic popular deliciós, unes mans ben ^{tractades} ~~curades~~ i uns ulls que et deixaven becat ^{em} ~~badat~~. La reixa només ^{em} ~~deixava~~ veure-la ~~quasi~~ de mig cos per amunt.

Un dels que em va confirmar tot el que m'havien ^(contat) ~~dit~~ del Boada, es deia Màrius Garriga que ja vaig trobar a la Quarta i no ^{pas per} ~~era~~ la primera vegada, ~~que ho estava~~. En Màrius era un xicot una mica més jove que jo, malaltís, escardalenc i enamorat bejament d'aquella noia. Ne sé com va ser que, tot d'una, va començar a fer-me confidències de tota mena. Es veu que necessitava desfegar-se amb algú i jo li devia inspirar confiança. Li vaig preguntar per què l'havien ~~tingut~~ i em va contestar que era del grup del Boada a qui tampoc ne havien pogut processar mai. Ne l'anava a veure mai ningú i el pobre Màrius havia d'estar sempre a règim de ranxe. Quan jo li ofería alguna cosa com a postres, se li negaven els ulls d'emoió. Era un sentimental com una casa i tenia els nervis desfets.

De mica en mica, em va anar explicant alguns dels fets del grup Boada. Una barreja d'atemptats i d'atracaments. I sempre havien salvat la pell, tot i haver-la exposada més d'una dotzena de vegades. Però la cosa que em semblava més interessant de registrar és un fet històric que mai no ha estat aclarit, que jo sàpiga:

El grup Boada havia pengat moltes vegades d'organitzar un atemptat ^{contra} a l'Anide però mai no havien trebat la manera ^(d'eludir els) ~~de fer-ho sense~~ perills. ~~Atès~~ ^{ly} ~~Tota~~ els sindicalistes hi tenien votada i ne perdien les esperances d'aconseguir el que es proposaven per venjar als companys de la CNT que havien caigut a mans de la policia o dels pistolers del Sindicat Lliure que treballaven a sou del Govern Civil.

Van decidir donar el cep després de saber que quan sortia de la Plaça de Palau, pas-

sava del Passeig de Colom i pujava per les Rambles. Van pensar que el millor lloc per atacar-los era la Plaça del Teatre perquè, situada entre dos carrers estrets i molt transitats - el d'Escudellers i el de l'Arc del Teatre -, ~~el lloc de la plaça~~ resultaria més fàcil de poder-se escapar.

Així ho van acordar i van formar dos grups: un que atacaria des del monument a Pitarra i l'altre que ho faria des del mig de la Rambla de Santa Mònica, apuntant al darrera dels cotxes del general i els de l'escorta, tots alhora. Van estar a l'aguait uns quants dies i el dia 23 d'octubre de 1922, a l'hora aproximada del migdia, en passar per davant d'ells el cotxe de l'Anido i els altres, van sonar una pila de trets i la policia va saltar dels seus cotxes pistola en mà, mentre el del general marxava furient rambles amunt.

Màrius i els del seu grup, es van ficar pel carrer d'Escudellers perseguits per la policia. Van girar pel carrer Nou de Sant Francesc i allà la policia va disparar contra ells i van caure dos dels sindicalistes de la colla. Màrius va continuar corrent cap al carrer Ample i va deixar enrera als policies que s'havien entretingut amb els caiguts. Molts veïns d'aquells carrers van córrer darrera d'ell pensant que es tractava d'un atracador i van intentar seguir-lo. Màrius diu que es va veure percut i li va passar pel cap una idea llampec en veure passar pel carrer Ample una noieteta que anava amb un pot de llet. Li va passar al davant i es va girar a veure si encara el seguien. Va veure que sí i va disparar un tret a les cames d'aquella criatura perquè la gent s'aturés a recollir-la. Però, no. La gent que el perseguia va córrer enrera per por que el pistolero disparés ~~mentre marxava~~ de nou. I ell, va retrocedir, va llançar la pistola, i amb aquella noia als braços va córrer tant com va poder fins a la Casa de Socors del carrer de Barbarà on, amb llàgrimes als ulls, la va deixar al metge o infermer que va sortir a rebre'l i va tornar a fugir carrer de Barbarà enllà.

A Madrid, no es van creure que fos cert aquell atemptat a Martinez Anido i el govern va pensar que, els dos morts, havien estat noves víctimes de l'aplicació de la llei de fugues. I va ser quan José Sánchez Guerra, cap del Partido Conservador i aleshores president del Consell de Ministres, el dia 24 d'aquell mateix mes d'octubre de 1922, va

telefonar al Cap de Policia i li va dir que quedava destituït. Quan, a continuació, he va assabentar a l'Anido, aquest li va dir que ell es solidaritzava amb el general Arlegui i, de retop, va quedar destituït ell i tot.

Ves per en, aquella vegada que era veritat que s'havia intentat de matar al general Anido, a Madrid no s'he van creure.

Molt de temps després, quan jo ja havia sortit de presidi, vaig llegir als diaris que a Marius Gurria l'havien trobat mort al volant d'un taxi amb un tret a la nuca. La policia el va identificar com un dels pistolers sindicalistes i va suposar que havia estat mort per un dels seus antics companys, potser sospitant que s'havia ^(convertit en) fet confident. Uns mesos més tard, una notícia de Buenos Aires deia que un atracador de cognom Boada havia estat mort per la policia argentina quan anava a intentar ^(de portar a cap) un atracament pistola en mà.

Vaig relacionar els dos fets i vaig pensar que el pobre Marius s'havia propassat amb la noia maca del Boada i aquest s'havia venjat i havia agafat l'avió o el vaixell cap a la República Argentina disposat a fer l'Amèrica a la seva manera.

I que potser sí que Marius havia intentat de delatar al seu rival per tenir el camp lliure i mirar de guanyar-li aquella xicota que, tal com deia ell, li havia fet perdre la xaveta.

Anarquistes vegetarians i naturistes

Entre els anarcosindicalistes de la Galeria Quarta n'hi havia uns quants que eren vegetarians i uns altres que eren naturistes.

De primer, vaig pensar que els vegetarians només menjaven verdures per estalviar o per no menjar ramxo. Però la verdura i la fruita que vaig veure que els portaven els parents o amics costava molt més que un bistec amb patates o un àpat per l'estil. És que eren uns vegetarians convençuts. Per fer proselitisme, em van deixar els llibres que enien sobre aquell sistema d'alimentació que deien que era tan bo per la salut. Els vaig tenir un parell de dies, els vaig follejar i no em vaig decidir a llegir-los. M'interessaven més les teories anarquistes.

Com que feien córrer que jo em passava llegint i prenent notes durant totes les hores de cel·la, uns altres em van recomanar obres sobre naturisme i m'explicaven que era el sistema de vida que preconitza l'ús exclusiu de les coses de la naturalesa en higiene, alimentació, terapèutica i vestit. També em van deixar un opuscle sobre les excel·lències de la llimona, l'all i la ceba, l'autor del qual era un tal doctor Capó - o potser Capó -, que ja portava ^(publicades) ~~set~~ una dotzena d'edicions d'aquell llibret que semblava insignificant per la seva modesta presentació. Finalment, un altre naturista em va recomanar, molt confidencialment, la lectura d'un ~~opusc~~ opuscle que, entre ^(moltes) ~~algunes~~ coses curioses, explicava què s'havia de fer, en circumstàncies com les nostres, per donar satisfacció al desig sexual sense perjudicar-se la salut. Però el sistema no em va convèncer.

Sembla que els vegetarians haurien de ser homes molt pacífics, incapaces de matar una mosca. N'hi deu haver de tots. En vaig conèixer uns que no devien ser dels pacífics ^{si} quan anaven amb una pistola a la mà. Un d'ells es deia Guiot i treballava en una bòbila de Sants. Era un xicot molt robust, vermell com un perdigot, que

feia dubtar que només s'alimentés de verdures. Climent, el seu company de grup, era un vegetarià moderat que alternava les bledes amb els bistecs.

El grup Guiot-Climent es va fer cèlebre pel seu procés i costava de creure que aquell parell de xicotassos fossin capaços de ^(ser autors d'alt) ~~fer-ho~~ (que els atribuien. Eren d'allo més trempats.

Guiot i Climent feia uns cinc anys que eren a la Model.

Els va detenir la policia després d'una batalla campal durant la qual va morir un dels companys del grup que es deia Josep Alegria i va resultar greument ferit un agent de policia anomenat Angel Muñoz. Els restants membres del grup es van poguer escapar.

Guiot i Climent eren acusats d'atracar o d'intentar ^{d'}atracar - perquè no ho van aconseguir -, un industrial que es deia Pau Estruch i Puiggròs. El fet havia ocorregut el dia 21 de juliol de 1921. Els van condemnar a 4 anys, 2 mesos i 1 dia i, ^{l'any 1926,} per tant, ~~ja~~ havien completat la condemna. Però com que l'Anido no estava d'acord amb aquella sentència, ^{(els va considerar "presos} ~~no els va considerar~~ "governatius". Tots dos estaven resignats a esperar el temps que fos i s'ho prenien molt bé perquè pensaven que enlloc estarien més segurs que a la Model, tal com les gastava el Governador "Civil" quan li queia malament un sindicalista. La Federació Patronal, en aquests casos, i en els altres, sempre estava d'acord amb el criteri de les autoritats.

L'aspecte físic de Guiot, però, era enganyador. Semblava més aviat de temperament sanguini i, en canvi, era alegre i rialler. Només li vaig veure sortir fò dels ulls un dia que va baixar al pati - com de costum -, amb el seu pardal dalt del cap on, de vegades, la bestioleta ~~el~~ feia les seves feines. Ell, però, n'estava molt content i no n'hi feia retret. Aquell moixó es veu que era el seu principal entreteniment durant les llargues hores reglamentàries que passava a la cel·la.

Aquell matí, estic segur que si arriba a tenir una pistola a la mà es carrega algú. Perquè, de trasantó, un company li va espantar l'ocell, ~~el~~ el pardal va volar un bon tros enllà i va estar a punt d'enfilar-se a la paret que ^{voltava} ~~mirava~~ el pati.

Acostumat com estava a volar entre les quatre parets de la gàbia del seu amo, es veu que el seu vol no donava per més i Guiot el va ~~posar~~^{deu} agafar ~~un~~^(seguint) bot abans que saltés al fossat on es passejaven els sentinelles. L'home es va posar tan furiós que ~~va~~^{que} crec/hauria mort al company que li havia jugat aquella mala passada si li haguessim dit qui era.

Entre els cenetistes vegetarians que tenien confiada la missió de reunir cabals, fos com fos, per atendre els presos de l'Organització Confederal que queien a la Model o anaven a presidi, n'hi havia que eren, com Guiot, uns homes-infants capaços de treure's el pa de la boca per alimentar un pardal i atacar un bargès ben ferrat, jugant-se la vida en l'atracament.

Entre nosaltres ~~no~~ hi havia àcrates que semblaven evolucionar cap a l'anarquisme individualista, que també tenia adeptes, però no gaires. Un d'ells es deia Adolfo Ballano, era aragonès i era a la Model com a "governatiu", sense que mai no l'haguessin processat. No sé si perquè feia les coses molt ben fetes o perquè l'acusaven de coses que no havia fet mai. Però em deien els companys cenetistes que la policia tenia sospites de què havia intervingut en alguns dels atraments pro-presos.

Ballano, era un minyó petit d'estatura, prim i ben proporcionat que practicava una mena de danses rítmiques que deia que li afinaven la sensibilitat física i ^{l'}espiritual. I ho feia amb una certa gràcia en el gest. Durant la primavera i l'estiu, cada dia al matí, en un racó del pati, amb el vestit de bany indispensable per tapar-se les seves vergonyes, ● ficat dintre d'un "galàpat" triangular dels que hi havien format ^{un} vestel, practicava les seves danses benefactores. Aquells galàpats jo me'ls imaginava destinats als detinguts que estaven en règim d'incomunicats perquè poguessin sortir una estona a respirar aire fresc. Però no ho vaig aclarir mai. Sempre estaven buits i amb les portes obertes per tothom que hi volgués entrar.

El minyó escrivia un espanyol molt florit, tenia un estil literari molt preciosista i parlava un català molt passador perquè feia anys que vivia a Catalunya. Amb ell no

parlàvem de qüestions socials perquè ja ne dit que estava passant una crisi ideològica respecte del comunisme llibertari. Parlàvem de teatre, de música simfònica i d'arts plàstiques. I treballant de periodista, fent de director d'escena de grups de teatre d'avanguardia i comentant exposicions d'art es va guanyar força bé la vida a Mèxic on va anar a parar, exiliat, després de la nostra guerra i allà ens vam tornar a trobar. A desgrat dels anys transcorreguts sense veure'ns, havíem conservat la cordialitat de relacions iniciada a la Model 15 anys enrera. Em va semblar que, per ell, les idees anarquistes havien passat a la història. Però potser no.

M'havia oblidat de dir que Adolfo Ballano també era naturista.

Un altre vegetarià dels fermes es deia Antoni Tixonera. Era un d'aquells graciencs fidels al tarannà de la gent de l'antiga Vila, també era anarquista i, a més a més, professava l'espiritisme. Estava ben convençut que podia evocar els esperits en el moment que es posés en forma. Em parlava de la importància de les sessions que sobre aquella doctrina es feien a Gràcia i al Poble Sec i em va oferir, molt amablement, d'invitar-me a aquelles reunions privades quan sortíssim en llibertat. Es veu que tota la seva família, formada per la seva mare i una germana, era vegetariana i espiritista. Jo, li vaig prometre que aniria amb molt de gust a veure ballar la taula i a evocar els esperits que ja no eren d'aquest món. Un dia em va assegurar que Bakunin i Napoleó acudien a la cita i parlaven en castellà.

Finalment, vull registrar el cas d'un anarquista que també era naturista i que va acabar tràgicament abans que li concedissin la llibertat provisional o definitiva.

Es deia José Picos, era sabater d'ofici i formava part del grup de Les Planes, on segurament va anar en representació del Sindicat de la Pell de la CNT. Era un home petitó amb un cap tan gros que em semblava desproporcionat pel seu cos.

Un dia es va posar tan frenètic defensant fanàticament l'Anarquia que em pensava que li agafaria alguna cosa. Però es va calmar aviat i fent una mitja rialleta que semblava una ganyota em va dir una cosa així:

- Es que no puedo soportar que se hable mal de unas ideas como las nuestras por las que se han sacrificado tantas vidas.

Si m'ho hagués dit un altre, hauria provocat una discussió que no s'hauria acabat mai. Però amb ell no m'hi vaig veure amb cor. Com a bon fanàtic no podia participar en cap discussió sense perdre els estreps. Jo, es veu que tenia la virtut de fer-lo irritar de mala manera amb la meua calma habitual i amb el meu sistema de donar arguments basats en els llibres ^(d'Enrico Malatesta, Luigi Fabori i d'altres) de la ~~seua~~ biblioteca col·lectiva anarquista. Però al cap de cinc minuts ja feiem les paus i alguna vegada somreïa i tot com agraïment a una frase amable ~~de Malatesta~~ a favor de les seves idees.

Un dia el van trobar enfilat dalt de la reixa de la seva cel·la, amb les cames entortolligades en els barrots i va costar molt de baixar-lo perquè estava empenyat en escapar-se per aquella finestra. Li van dir que podia escapar-se per la porta però deia:

- No. Por la puerta me verá el oficial.

I l'oficial de la Galeria era un dels que maldaven per fer-lo baixar.

Finalment, ho van aconseguir i el van portar a l'infermeria. Al cap d'uns dies i veient que no el tornaven a la galeria, vaig preguntar per ell a l'oficial de torn i em va dir que cada dia estava pitjor i que l'haurien de traslladar a un manicomí però mentrestant el posarien en una de les cel·les especials. L'endemà, amb l'excusa d'anar a veure al meu amic Baltà, que era a Preferència, vaig fer una escapada al pati on donaven les finestres de l'infermeria i vaig veure les cel·les que suposava que eren les "especials". I, en una d'elles, hi havia un individu que, pel tamany i pel cap, vaig conèixer que era el pobre Picos. Estava nu de pel a pel, enfilat com un mico a la gran reixa que cobria, de dalt a baix i d'una banda a l'altra, l'espai on hi havia d'haver una paret o una gran finestra. Però no hi havia finestra ni paret. No sé pas com hi podia passar les nits sense agafar una pulmonia.

Era un cas perdut i vaig preguntar a l'Oficial si, en aquells casos, es feien gestions a la Direcció General de Presons perquè el traslladessin a un manicomí. Em va contestar que segurament ja s'havien fet però que, si no hi havia influències, l'expedient no s'acabava mai.

Efectivament, abans de portar-me a presidi, després del meu primer Consell de Guerra, el pobre Picos ja era mort. Suposo que de mort natural. No n'estic segur.

Els anarquistes i la qüestió nacional

Els anarquistes catalans, espanyolitzats com estaven per tots costats i amb el pretext que el catalanisme que predominava era el dels burgesos de la Lliga, el del Sometent i el dels terratinents de l'Institut Agrícola ^(Català) de Sant Isidre, no en volien sentir parlar. Si es plantejava com a reivindicació política per a tenir un govern propi, com que de política no en volien saber res i de govern tampoc, encara era pitjor. I no volien reconèixer el nostre problema ni en l'aspecte cultural i de l'idioma perquè deien que vitalitzar idiomes o dialectes que estaven condemnats a la vida privada o a desaparèixer, era ajudar a crear més dificultats en les relacions humanes.

Els anarquistes castellans, tot i voler-se quedar a viure definitivament a casa nostra, com que, en el fons, es sentien orgullosos del predomini peninsular del seu idioma, no els preocupava gens ni mica la situació d'inferioritat en què es trobaven el català, el basc i el gallec. Els havien inculcat la idea que només parlant el castellà podien anar a tot arreu del món i havien caigut en el mateix xovinisme dels polítics espanyols més reaccionaris. Tots portaven un rei al cos. I quan fugien de la persecució de la policia espanyola i es refugiaven a França, no se'n sabien avenir que els francesos no els entenguessin i que ells tampoc no entenguessin als francesos.

Uns i altres, catalans i castellans, havien viscut la guerra mundial de 1914-1918 amb el desmembrament de l'imperi austro-hongarès i no havien donat cap importància a la formació dels nous Estats independents d'Austria, Hongria, Txecoslovàquia, Polònia, Romania i Iugoslàvia. Segons els nostres anarquistes, allò eren coses de la burgesia per anar contra l'internacionalisme.

[Handwritten signature]

L'arribada a la Model d'una pila de detinguts per activitats polítiques o terroristes, catalanistes o separatistes, els havia fet un cert efecte. Però veient que gairebé cap dels que ingressaven ^(governativament) detinguts o processats no s'interessava, poc ni molt pels problemes socials, van pensar que no valia la pena de fer-ne cabal i es pot dir que els deixaven de banda en les converses i discussions habituals del pati. A més a més, es consideraven ^{les} víctimes principals de la Dictadura, després d'haver-ho estat de la parella Anido-Ariegui, i miraven amb un aire de menyspreu a qualsevol altra mena de detingut que no fos dels seus.

De la tendència catalanista d'extrema esquerra de Francesc Llairet i de la catalanitat ben viva de Salvador Seguí, no se n'havien adonat mai o no ni donaven cap importància. No comprenien que es pogués estar al costat de la classe obrera tot defensant el dret del poble català a la plena independència ni que fos de cara a una estructura federativa o confederal peninsular, tal com semblava que volien fer els organitzadors d'una federació de grups anarquistes: La federació que va sorgir l'any 1927 amb el nom de Federació Anarquista Ibèrica, encara que els seus fundadors ^(van actuar) ~~actuassin~~ com si només en poguessin formar part els anarquistes de llengua castellana i els portuguesos. La personalitat col·lectiva dels anarquistes catalans no comptava. I menys encara, la dels anarquistes bascos i gallecs. Per ells, pels de la FAI, catalans, bascos i gallecs no eren res més que espanyols. El seu internacionalisme no arribava a més.

Els anarquistes de la generació de la Dictadura i els de la generació immediatament anterior, consideraven que els intel·lectuals catalans d'esquerra que s'havien posat al costat dels treballadors diverses vegades, més que catalanistes eren simpatitzants ~~amb~~ del moviment obrer i prou.

Anant més enrera, no els deia res el fet que, primer la UGT i després la CNT, haguessin nascut a Catalunya; que les primeres organitzacions de resistència dels treballadors peninsulars que van fer sentir la seva veu als congressos internacionals de la classe obrera fossin nascudes a Catalunya i que fossin catalans els que les representessin. Per ells, tampoc no significava res el fet que la primera vaga

general de la Península esclatés a Catalunya.

Pel sol fet de fer-ho tot en castellà, els anarquistes catalans semblava que renunciessin a la pròpia personalitat o així ho interpretaven els anarquistes castellans. ~~Introbaven~~ ^{aquests,} que era la cosa més natural del món que hi renunciessin per no ser una nota discordant en els rengles de l'anarquisme espanyol. Però no no consideraven de la mateixa manera si es tractava dels anarquistes italians o francesos o dels argentins i mexicans, amb tot i que aquests darrers ~~parlavien~~ també parlaven en castellà.

La reivindicació conjunta d'un règim de llibertat dels homes i dels pobles no l'entenien. Eren partidaris de l'autonomia municipal però no de la del conjunt de municipis d'un territori determinat ni per a coordinar les activitats d'interès comú, d'acord amb les característiques i la tradició d'un territori que, com el nostre, ha patit, durant anys i anys, tota mena de tiranies dels sistema polític espanyol, tal com van patir-les les antigues colònies d'Amèrica fins que van aixecar-se en armes contra l'explotació de la metròpoli. La gran majoria dels capdavanters i voluntaris d'aquells moviments ~~independistes~~ ^{independentistes} ~~l'atlàntics~~ ^{l'atlàntics} i l'atlàntics parlaven castellà i eren fills o descendents d'espanyols. Però van voler acabar d'una vegada per sempre amb la tirania i l'explotació dels monarques, dels governants, ~~de~~ de la burgesia i dels terratinents d'Espanya. Ja feia més d'un segle que es governaven per si sols perquè tots els intents autonòmics de veritat, federals o confederals, havien fracassat davant la intransigència i l'afany imperialista dels reis i dels polítics d'Europa.

I, un dia, parlant dels darrers ~~països~~ ^{americans} que es van emancipar d'Espanya, vaig sentir dir, a un dels anarquistes més sectaris, que els Estats Units "ens havien pres" Cuba, Puerto Rico i Filipines. Ja no es podia ser més espanyolista.

Després d'uns quants dies de discutir acaloradament sobre el problema de les nacionalitats en general i de les peninsulars en particular, va intervenir en la polèmica un anarquista procedent del lerrouxisme que era el típic polemista de taula de cafè.

Es deia Jaume Aragó. Era un home més gran que jo, no gaire alt i amb un bigoti per l'estil del que portava el kaiser Guillem II d'Alemanya, abans de ser destronat.

Va entrar a la discussió per reforçar les posicions dels anarquistes més intransigents davant dels problemes nacionalitaris i com que la seva intervenció perillosa va d'enverinar el nostre esperit de convivència i la cordialitat de relacions que hi havia hagut fins aleshores, vaig proposar a Jaume Aragó que portéssim la polèmica al carrer.

- Què vols dir -, va fer ell.

- Vull dir que podríem plantejar els nostres respectius punts de vista sobre els problemes nacionalitaris des de les pàgines del vostre periòdic Acción Social Obrera, de Sant Feliu de Guíxols.

- La censura no ho deixarà passar.

- Provem-ho -, vaig contestar jo. No cal pas que parlem del cas de Catalunya ni de cap altre problema nacionalitari peninsular. Parlem dels problemes nacionalitaris en general, sense precisar.

- I com farem sortir els articles ?

- Cadascú que s'espavili. Podries començar tu, acompanyant al primer article una nota per ^Avia Redacció del periòdic advertint que no ^Cfassin constar que els articles surten de la presó. De tu, en faran cas perquè ets dels seus i saben qui ets. A mi no em conixen de res. Però llegeixo sovint el periòdic.

- Com començarem ? - diu l'Aragó.

- Podríem començar d'una manera semblant tu i jo; parlant de l'anarquisme i la qüestió nacional.

El problema havia esdevingut apassionant i tant els que hi havien participat com els que havien fet de simples espectadors, tots demostraven la seva satisfacció per les derivacions que havia tingut aquella polèmica, sense haver arribat a barallar-nos, i, sobre tot, perquè els lectors del periòdic podrien tenir una idea de les preocupacions dels que vivíem entre reixes per qüestions polítiques i socials.

Vaig de reconèixer que jo anava amb més mala intenció que Jaume Aragó. Perquè m'havia reservat d'assabentar-lo que faria entrar en joc al famós Nestor Makhno (1889-1943), anarquista ucraïnès que, en esclatar la revolució contra el tzarisme, l'any 1917, va secundar l'alçament popular ~~ucraïnès~~ i l'any 1918, ja proclamava l'abolició del govern en les terres que ell dominava dintre del propi país. Aleshores va haver de lluitar contra els terratinents i contra els bolxevics centralistes de Moscó. Lenin volia deixar per demà passat l'altre l'endegament del problema nacionalitari ^a ucraïnès i els independentistes de les diverses tendències es van alçar contra el centralisme russòfil dels bolxevics que actuava sota la direcció de Lenin, amb la col.laboració militar de Trotski i la participació del georgià Stalin que era presentat com el teòric dels problemes nacionalitaris i colonials. Pel juny de 1919 i per apaivagar les protestes de diverses nacionalitats en lluita contra el centralisme, tant en temps de tzarisme com enfront dels bolxevics, van decretar l'establiment, des de dalt i no pas a base d'un pacte lliurement establert, ^{de} la unió de Rússia, Ucraïna, Letònia, Lituània, Rússia blanca i Crimea. Amb aquest decret van exigir a Makhno que fusionés les seves forces amb les de Trotski, i Makhno, mal·liant-se de les orientacions dels bolxevics, s'hi va negar. Va continuar lluitant al servei de la independència ucraïnesa i l'any 1921 va haver de rendir-se davant l'ofensiva trotskista i va abandonar el país. Però la lluita de diverses nacionalitats continuava i els bolxevics van haver de precisar molt bé quins eren, segons ells, els drets fonamentals de les nacionalitats alliberades del tzarisme. L'acord es va prendre en el XII congrés del partit l'any 1923. Makhno s'havia exiliat i els anarquistes eren exterminats.

La lectura apassionant del llibre que sobre la lluita de Makhno m'havien deixat els mateixos anarquistes, m'havia permès de prendre una gran quantitat de notes i em va donar una pila d'arguments contra els anarquistes, castellans i catalans, espanyolistes o espanyolitzats, que no volien admetre que l'anarquisme no podia desentendre's dels problemes nacionalitaris i que se'ls havia de fer seus.

Vaig pensar com faria sortir el meu primer article i vaig trobar que la millor manera era fer el que feia la meua mare quan em passava cartes o papers d'amagat dels

oficials de guàrdia. Sí. El millor sistema era el de l'arròs sense gens de suc. En vaig deixar un bon gruix al cul del pot, i vaig embolicar el primer article amb el mateix hule que m'havia entrat. I així vaig anar passant els altres dos o tres articles. No recordó bé quants van ser.

El periòdic de Sant Feliu de Guíxols ens arribava a través de l'Aragó i provocava noves polèmiques i comentaris. Quan vaig esgrimir l'exemple de Makhno a Ucraïna, Jaume Aragó no va voler continuar la polèmica al carrer i la vam continuar al pati, discutint altra vegada sobre la interpretació que s'havia de donar a les realitzacions i al programa complet de Makhno per a dotar al seu país d'un règim de llibertat individual i col·lectiva enfront del persistent afany centralista i russòfil dels bolxevics.

Jaume Aragó va ser un més dels exiliats que van morir a Mèxic, després de la nostra guerra.

L'endemà de la victòria

Les meves lectures sobre la teoria i la pràctica de l'anarquisme i les seves perspectives em van fer omplir un altre munt de quartilles i amb deu anys de presidi més i de discussions amb els anarquistes no hauria esgotat els arguments en contra.

Però el problema postrevolucionari va ser el primer de la nova sèrie que vaig plantejar-los, després de la lectura d'un llibre d'autor francès i d'altres italians que parlaven de l'endemà de la victòria revolucionària.

Tots els teòrics de la revolució anarquista parlaven del que caleria fer després d'haver vençut amb les armes a la mà a la burgesia, a l'exèrcit, a les forces armades en general ~~del capitalisme~~ i un cop s'hagués establert un règim "sense adversaris" perillosos. No pensaven que caldria atacar als fills del poble que eren forçats a formar part de ~~les~~ les forces armades.

Però ¿com s'hi arribava a constituir aquell règim sense adversaris ?

Si amb l'afany d'aconseguir la victòria per acabar com més aviat millor amb l'opressió i les injustícies del capitalisme es volia abandonar la propaganda de les idees i l'acció persuasiva sobre la gran majoria del país, vèncer a l'enemic en tots els camps i prescindir de la voluntat dels treballadors que encara no tenien ben desperta la consciència de classe; si emprant la violència i la coacció es volia exterminar l'enemic i sotmetre els discrepants per l'amenaça o el terror; si no es podia comptar amb la totalitat dels ciutadans del ^(propi) país per a bastir la nova societat, s'hauria d'imposar un diem-ne "ordre revolucionari", per a donar els primers passos pel camí del comunisme llibertari i això seria un règim dictatorial - encara que se'l bategés amb un altre nom - i no seria gaire diferent del règim, també "provisional", que van implantar els bolxevics quan la Revolució d'Octubre.

En aquest cas ¿on quedaven els drets que reivindicava el comunisme llibertari ?

¿On quedaven els drets de la minoria discrepant de la pròpia classe obrera ? ¿què en quedava de la "coacció moral" propugnada per l'anarquisme ^{pur} per tal de convèncer i no vèncer als contraopinants ?

I si amb tot i disposar d'unes majories, encara quedaven unes minories discrepants que feien oposició al nou règim ¿les hauríem d'exterminar ? ¿No havíem quedat que el sistema de majories i minories era de concepció burgesa perquè tan respectable era una ^o minoria com una majoria i perquè l'opinió d'una minoria d'avui pot esdevenir l'opinió majoritària el dia de demà ? ¿No era aquest l'argument que empràvem abans de la victòria contra la participació anarquista en les eleccions polítiques que erigien com a governants del país a uns homes que conquistaven, amb procediments lícits o il·lícits, el vot de les majories i ocupaven el Poder per imposar les seves idees i la seva voluntat a la resta del país ?

Si prescindim de la moral anarquista pura i volem imposar la nostra concepció particular o de grup ^{sobre} l'estructura de l'organisme coordinador de les activitats col·lectives - amb el nom d'Estat o amb un altre ^{nom} qualsevol -, deixant de banda no solament als discrepants de la nostra teoria social sinó també els que, encara més partidaris que nosaltres de la llibertat individual i col·lectiva, volen descentralitzar el poder d'acord amb la voluntat d'uns nuclis familiars, d'unes contrades o d'uns sentiments determinats, religiosos o filosòfics, ¿els haurem de liquidar a la valenta acusant-los de contrarevolucionaris o de perturbadors de l'ordre revolucionari establert ? ¿Els haurem d'expulsar dels nostres dominis obligant-los a viure la seva vida en altres terres veïnes o llunyanes o bé en altres continents com van haver de fer els primers grups dels nostres cabetians que van ~~intentar~~ ^{ANAR A} intentar - inútilment, per cert - de viure d'acord amb les pròpies idees de germanor, allunyats de la gent del seu propi país que no pensava com ells ?

¿Es que es pot viure en algun lloc del món al marge de la societat i encerclats per sistemes que, tot discrepant sobre determinades coses, tenen uns punts mínims de coincidència que són considerats com a fonamentals i que permeten la lliure convivència i el respecte degut entre països o col·lectivitats veïnes o llunyanes ?

Si estem convençuts que l'anarquisme és el sistema millor del món; no caldria esperar a convèncer a tothom, començant pels ciutadans del nostre propi país abans de llançar-nos a la violència? I si no estem ben convençuts de la bondat de les nostres idees i volem imposar les nostres concepcions, dintre i fora de casa nostra per a precipitar la Revolució; no seria millor que ens passéssim als renclis del comunisme totalitari i no perdéssim més el temps amb les nostres tesis sobre la llibertat a ultrança de l'individu i sobre la concepció moral?

Però aleshores caldrà comptar per endavant amb la subsistència dels sistemes polítics, més o menys democràtics o imperialistes, que hi ha entorn del nostre país i ^(mirar d'evitar el que) ~~no puc dir gran~~ ~~cosa~~ ~~de~~ ~~la~~ ~~Revolució~~ ~~Soviètica~~ o al conjunt de les seves nacionalitats, unides si us plau per força, i prendre les mesures necessàries de defensa de la nostra voluntat o dels nostres drets. Perquè aquell encerclament o setge polític, econòmic i militar va causar una munió de morts de fam i de malalties, un gran desastre econòmic general i va provocar protestes i nous intents d'alçament de la gent cansada de patir privacions de tota mena i, com a conseqüència, noves repressions del règim soviètic contra la població discrepant i desesperada.

Per evitar tots aquests estralls, cal que cadascú procuri guanyar la voluntat de tothom al servei de l'ideal que preconitzem i que, un cop desvetllades totes les consciències adormides, es forgi una voluntat de poder col·lectiva o com se'n vulgui dir, per ordenar la vida del nostre poble i les seves relacions amb el món que ens volta, en la mesura que permetin les circumstàncies de cada moment i amb el màxim de llibertat possible.

I si ~~es considera~~ ~~el~~ ~~nostre~~ ~~país~~ ~~està~~ ~~en~~ ~~un~~ ~~regim~~ ~~polític~~ i socials enemics del nostre, cal adoptar la tesi trotskista que diu que no és possible l'afiançament d'un règim socialista en un sol país ^(dedicar-nos) ~~de~~ ~~ple~~ a promoure la revolució socialista mundial.

Aquestes idees tan simples, sense retòrica ~~ni~~ ~~demagògica~~, considerades com a contràries a l'anarquisme, és lògic que fossin rebutjades totalment per aquella colla ^(de) al·lucinats companyys de la Quarta Galeria.

De sindicalistes de la C.N.T. que ~~havien~~^{van} evolucionat cap al socialisme i al comunisme en vaig conèixer uns quants durant les meves dues temporades a la Model i, després, encara en coneixeria d'altres al presidi d'Alacant.

Antoni Sesé, aragonès que feia anys que era a Catalunya, militava als rengles cenetistes i estava processat per haver-lo detingut en la reunió clandestina celebrada a Les Planes, on crec que va assistir com a delegat del Sindicat Mercantil. Era, si fa no fa, de la meua edat o una mica més jove i li bullien les idees al cervell, sense saber ben bé on anava, quan jo el vaig conèixer a la Galeria Quarta. També estava passant una crisi ideològica i tàctica i vaig intentar d'ajudar-lo amb tots els miraments perquè era molt susceptible. S'havia desenganyat de l'anarquisme i de l'anarcosindicalisme i, cercant una sortida, després de llegir coses dels teòrics francesos de l'anarquisme individualista, li va semblar que allò li aniria bé però no n'estava gaire segur. I aquell tipus d'anarquisme no tenia ambient a casa nostra. Com aragonès i com a cenetista, també en crisi ideològica, va congeniar molt bé amb Adolfo Ballano i també va practicar aquelles dances importades. Però, el pobre Sesé, ballava o dançava sense cap mica de gràcia. El tipus i sobre tot les cames, no l'acompanyaven.

Sesé, va participar, com a simple oient a moltes de les meves polèmiques ^{amistoses} amb els seus companys anarquistes o, potser, ja ex-companys, i al cap d'uns quants dies em deia que no hi perdés el temps.

La meua posició com independentista català i com a socialista, tot alhora, no li acabava de fer el pes. Vaig haver d'explicar-li el pensament del doctor Martí i Julià enfront del de Pi i Margall; aquell, federalista dels bons; aquest, espanyolitzat i propugnador d'un federalisme a l'espanyola o sigui de dalt a baix.

Vaig exposar-li la idea d'un federalisme lliurement pactat sense el qual no es pot parlar d'internacionalisme i llibertat; vaig defensar la idea de la llibertat

individual i de la llibertat col·lectiva, per mi, inseparables; de la llibertat dels homes i dels pobles.

Vam parlar llargues estones durant molts dies de Bakunin, de les diverses interpretacions del marxisme, del socialisme democràtic, del comunisme llibertari i del leninisme.

Va sortir en llibertat mentre jo era a presidi, pel sobresseïment del procés de Les Planes, i no el vaig tornar a veure fins ^(al meu retorn d'Alacant) ~~que vaig retornar d'Alacant~~ ^{quan} va ingressar al Bloc Obrer i Camperol, ^{que} ~~amb aquesta organització~~ ^{que} tenia el seu domicili social al començament del carrer del Vidre, tocant ^a ~~la Plaça Reial~~ ^{l'antiga Plaça Reial}. Després, encara va passar pel Partit Comunista de Catalunya i va acabar al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC).

Havia passat d'un extrem a l'altre: del comunisme llibertari al comunisme autoritari; de la lluita contra tota mena d'autoritats estatals a la glorificació de la dictadura del proletariat; de la concepció centralista espanyola al reconeixement del dret d'autodeterminació dels pobles i nacions.

Durant la nostra guerra, va ocupar càrrecs sindicals importants en l'etapa de reorganització de la Unió General de Treballadors de Catalunya (UGT) i va morir d'una bala perduda o d'un tret que anava per ell, quan passava amb el cotxe uge-tista pel carrer de Casp, camí del Palau de la Generalitat per a prendre possessió d'una Conselleria del Govern de Catalunya, durant els fets de maig de 1937.

Vaig conèixer de prop o de lluny ~~altres~~ altres anarcosindicalistes que van evolucionar ideològicament, durant les meves estades a la Model i al presidi d'Alacant.

Durant les meves estades a la residència forçosa dels carrers d'Entença-Provença, vaig tenir l'avinentesa de veure entrar i sortir en pocs dies, per sort d'ell, al destacat cenetista Joan Peiró i gairebé no vam tenir temps de parlar de res però ens vam estrènyer la mà com si ja ens coneguéssim de temps, com si fos un dels seus. Potser algun dels sindicalistes que havia sortit en llibertat li havia explicat les meves converses sobre anarquisme, socialisme i catalanisme.

Angel Pestaña, no va passar mai per la quarta mentre jo hi vaig estar. El vaig conèixer a la impremta "Cosmos" que Martí Barrera tenia, amb el company Garcia, al carrer de Sant Pau i no gaire lluny del Paral·lel. Pestaña, hi anava molt sovint a saludar-los i parlàvem uns moments de com anaven les coses dels republicans i del moviment obrer, mentre jo esperava les primeres proves i les correccions de les publicacions que m'encarregaven. Pestaña, va acabar fundant el Partit (indi-)

Pere Foix "Delaville", tampoc no era a la quarta però estava llargues ^(calista.) tempora-
des com a "governatiu" i treballava sempre a la impremta de la Model. També hi tre-
ballava un anarquista andalús molt conegut en els rengles cenetista, amb el seudò-
nim de "Progreso Alfarache". Vaig trigar molt de temps a saber que es deia Antonio
Rodríguez. El primer, va evolucionar cap a l'Esquerra Republicana de Catalunya ~~o~~
~~per~~ i cap al socialisme després. Va ser l'introductor a la Península de l'obra de
Panait Istrati, a través de les seves versions espanyoles, i autor, entre altres lli-
bres, del que va escriure, arran de la caiguda de la Monarquia, sobre Los archivos
secretos del terrorismo blanco. ⁽¹⁹³¹⁾ Després de passar per ERC va afiliar-se al socia-
lisme i va anar a parar, amb la fusió dels diversos sectors, al PSUC. El segon,
"Progreso Alfarache", després de la nostra guerra o potser abans i tot, va evolu-
cionar de l'apoliticisme cenetista a la col.laboració governamental. El ~~va~~ ^{vaig} deixar
a Mèxic on ens vam tornar a trobar després de la nostra desfeta militar, l'any 39.

Estant a la Model i a través dels companys Jaume Comte i Marcel·lí Perelló que
complien la condemna pel complot de Garraf al penal del Dueso, a Santoña, vaig ini-
ciar una correspondència força interessant amb el dibuixant sense dits que havia
fet famós el seudònim de "Shum". També estava complint condemna per tenència i ma-
nipulació d'explosius quan era un activista cenetista. Els mateixos explosius que
li van mutilar les dues mans però, amb tot i això, va continuar il.lustrant edi-
cions selectes i fent de ninotaire. També va anar a parar a Mèxic i fent exposi-
cions a la capital i obrint una sala d'art a la ciutat de Cuernavaca, Estat de Mo-
relos, va augmentar la seva fama entre nosaltres i va internacionalitzar el seu
nom.

I, encara, podríem afegir a la llista dels ^(amics i coneguts) ~~anarquistes~~ que van evolucionar en les seves idees i tàctiques, a l'anarquista Emili Eroles, que em sembla re-
cordar que ^{també} figurava en el procés de Les Planes, i que, en plena guerra nostra, va ocupar un lloc important en els Serveis d'Ordre Públic de la Generalitat durant l'etapa de la col.laboració política de la CNT.

Miquel A. Baltà, a la cel·la de la Galeria Cinquena o de Preferència, s'havia organitzat la vida a la seva manera i es prenia la presó com me la prenia jo, si fa no fa. Ell devia tenir la preocupació de la mare i les germanes, i de la marxa de la farmàcia que tenia al començament de la Rambla de Catalunya, a l'esquerra, fent cantonada amb la Ronda de la Universitat. Però aquella farmàcia ja tenia molts anys i estava tan acreditada que no corria cap perill d'anar cap per avall. A més a més, hi tenia com a dependent de confiança el que, després, seria el seu cunyat, un valencià que es deia Messeguer.

Amb uns quants elements que es va fer entrar i amb les eines més elementals i la seva traça, es va construir un receptor de galena i passava moltes estones escoltant notícies de la ràdio i alguns dels programes de música clàssica.

De seguida que va veure que aquell aparell rudimentari feia el seu servei i era una bona companyia, el va voler compartir amb nosaltres i pensant que jo m'haverria tancat a la cel·la, me'l va oferir amb l'encàrrec de passar-lo després als altres companys de Garraf que hi havia a la Quarta i, si podia arribar fins on era Jaume Comte, també li podia oferir. Però Jaume Comte es va passar la major part del temps als soterranis en una cel·la de càstig perquè sempre tenia raons amb els oficials. Un no comprenia com tenia tanta resistència als cops. Jo em vaig cansar aviat dels noticiaris de ràdio controlats per la censura i ^(l'aparell) anava passant als companys per tornar-lo a les hores convingudes a l'amic Baltà.

Un dia li vaig explicar les coses que llegia i les discussions que tenia amb els anarquistes i, com que no li feien cap gràcia i tenia por que em desencaminessin, em va aconsellar que no hi perdés el temps i que em dedicés a estudiar l'anglès i a perfeccionar el francès i l'italià. Vaig seguir el seu consell i com que ja m'havia

empassat tota la literatura anarquista, durant les hores de cel.la de la tarda i mentre m'hi veia dedicava unes hores als idiomes, utilitzant uns mètodes que el mateix Baltà m'havia proporcionat. A continuació van venir les sessions ~~de~~ pràctiques amb preguntes i respostes i ~~de~~ converses, que fèiem al matí a l'ombra de pati, al de la Sisena Galeria que s'hi estava més bé. Baltà continuava essent per mi el guia o el genà gran, tot i que no coincidíem ~~amb~~ gaire ~~en~~ en la qüestió nacional i mentre jo m'apassionava per la qüestió social, ell se'n desentenia totalment.

Fins que un dia van ser destinats al pati de la Sisena Joaquim Maurin i els seus companys comunistes. I ja va estar armada. Havia sortit del foc per caure a les brases. Havia donat per gairebé acabades les meves polèmiques amb els anarquistes i ara ~~començaria~~ començaria amb els comunistes.

Es veu que el director de la Model, per pròpia iniciativa o per recomanació de la policia, havia separat els comunistes dels anarquistes per tal d'evitar baralles. Sabia que estaven a matar d'ensà que els comunistes ^{navien} ~~van~~ creat les seves minories d'oposició sindical dintre els sindicats més importants de la CNT de Catalunya, (i els van fer la vida impossible) mentre van figurar en els renges confederals. Els comunistes, amb tot i ser molt pocs en nombre, es proposaven conquerir la direcció d'aquells sindicats. Però tots els seus esforços i maniobres van fracassar i les relacions ~~van~~ ~~es~~ van enverinar més que mai. Crec que només van aconseguir un alt lloc en el Sindicat d'Arts Gràfiques a través d'Adolfo Bueso.

Al pati de la Sisena vaig conèixer a Maurin, Daniel Rebull o "David Rey", Josep Bonet, Victòria Sala, Hilari Arlandis, Adolfo Bueso, Joaquim Pijoan, Víctor Colomer i algun altre que ara no recordo com se deia.

Tots ells eren catalans o adaptats de temps a Catalunya. I, a més a més, un dia va entrar a la presó Oscar Pérez Solís, cap visible del Partido Comunista de España. El cèlebre Pérez Solís que, uns anys després, i a conseqüència d'haver-se confessat amb el pare Gafó, jesuïta, va passar del comunisme al cristianisme i rodolant rodolant va anar a parar al servei de la Dictadura de Primo de Rivera.

277

Vam començar a parlar dels ^{anarquistes} ~~anarquistes~~ que hi havia a la Quarta i vaig veure que tots els del grup Maurin coincidien en que eren molt poca cosa com a militants revolucionaris. Es van sorprendre que jo hi hagués perdut tant de temps discutint i van començar a treballar-me perquè em fes dels seus o d'aquell grup que no arribava a la dotzena.

Maurin tenia a les seves mans la Federació Comunista Catalano-Balear, antiga filial del PCE, i feia temps que estava en pugna amb els dirigents comunistes de Madrid potser perquè es considerava amb més condicions que ells per a fer d'aquell partit minúscol espanyol un gran partit de masses. Vaig veure que se'n volien separar i que es proposaven reforçar la FCCB amb nous adherents i donar la batalla a la gent de Madrid. No em van donar la impressió que es preocupessin del problema de Catalunya. Estaven molt lluny de ser uns comunistes catalans de veritat.

Cada dia, amb l'excusa d'anar a les classes d'anglès de Baltà, demanava permís a l'Oficial de la Quarta i anava a passar una bona estona a la Sisena. ~~Maurin~~ Baltà es va donar de seguida que m'interessaven més les converses amb el grup de Maurin que no pas l'estudi de l'anglès britànic. I no va insistir ^{més} en continuar les seves classes.

Amb Maurin i amb els altres del seu grup van anar parlant de les concepcions anarquistes i tots ells coincidien en considerar com ^a semianalfabets als que pretenien fer la seva pròpia revolució per a implantar el comunisme llibertari. L'únic que potser s'inclinava una mica per fer un esforç d'aproximació i que es va interessar per les meves converses i discussions va ser Víctor Colomer, amb el seu aire paternal i de mestre d'escola.

En dies successius, Maurin ~~me~~ va plantejar la qüestió d'incorporar-me al moviment polític obrer. Li vaig aclarir des del primer moment que no col·laboraria en cap partit ni organització de disciplina espanyola i ells publicaven en castellà La Batalla; li vaig dir que era partidari de donar al partit o moviment independentista un contingut social, seguint les orientacions del doctor Domènec Martí i Julià però posant les seves idees i tàctiques al dia; que la manera de donar per solucionat el problema de les nacionalitats a la Rússia soviètica no m'agradaava perquè tot ho volien fer des de

Moscú i en rus de la mateixa manera que els comunistes i socialistes espanyols ho volien fer tot des de Madrid i en castellà deixant de banda la personalitat de Catalunya i l'idioma català; que tant els russos com els espanyols ho volien fer tot des de la capital de l'Estat o de l'Imperi sense tenir en compte la voluntat de les nacionalitats afectades ni les atribucions que es volien reservar en una futura organització federativa, i que una tal federació no s'havia de fer des de dalt com havien fet els russos sinó de baix a dalt, amb llibertat de pactar o de no pactar l'entesa; i que, si per cas hi havia nacionalitats que es volien separar se'les havia de deixar en llibertat de fer-ho com ho havien fet els socialistes o comunistes de Finlàndia, Polònia, Estònia, Letònia i Lituània, mentre no ho havien pogut fer els ucraïn^{es}, els georgians i els altres països que no havien ^{els deixat} ~~pronunciar-se~~ amb plena llibertat per la integració o per la independència.

Vaig afegir, l'endemà, que a Espanya no es podia pensar en una solució dels problemes nacionals de Catalunya, Euzkadi i Galícia - o ^{de} la "Triple Aliança" establerta l'any 1923 a Barcelona -, perquè en règim monàrquic i amb un ^{rei} que està orgullós de saber-se descendent de Felip V no es podia anar enlloc; perquè tots els polítics espanyols, monàrquics o republicans eren de mentalitat imperialista i que l'experiència de la Mancomunitat no havia donat cap resultat ni era convenient de repetir-la en règim republicà perquè una simple delegació de serveis administratius, amb les Diputacions Provincials com organismes bàsics, no es podia reconstruir el país; que el projecte d'Estatut d'Autonomia de 1919 anava una mica més endavant que la Mancomunitat però tampoc no era cap solució i que s'havia d'exigir una federació pactada lliurement i amb plenes garanties de respectar la voluntat majoritària dels catalans.

De totes maneres, com que ja tenia tres consells de guerra pendants no calia pensar en res de tot allò perquè en tenia per dies de sortir en llibertat.

El més comprensiu i el més disposat al diàleg sempre era Víctor Colomer i el més inclinat a fer un partit comunista peninsular era Joaquim Maurin. Tots els altres amb les seves intervencions i amb els seus silencis es veia ^{l'era} bé que eren de la banda de Maurin, pot^r perquè tots ells havien passat pels rengles de la CNT i volien crear, al

costat del partit i dirigida pel partit, una organització sindical nova enfront de la CNT dels anarcosindicalistes.

Un altre dia vam fer un examen del panorama polític català d'ençà de la Dictadura i vam coincidir en que la "Unió Socialista de Catalunya" era d'un socialisme massa moderat; que, per part meua, trobava que no passava de regionalista en el camp catalanista i que tal com eren Alomar i Campalans de seguida es conformarien amb una nova Mancomunitat o amb un Estatut d'Autonomia per migrat que fos. Finalment, jo creia que l'única cosa que podria fer evolucionar als anarcosindicalistes cap a l'acció política obrera seria un socialisme avançat.

Joaquim Maurin va accentuar les seves mostres de simpatia personal, amb tot i que va veure que no coincidíem ~~en~~ en gaires coses. Però va demostrar-me, repetides vegades, el seu afecte i tot, quan de seguida que el van deixar en llibertat i quan jo ja havia ingressat a presidi, va iniciar una correspondència fraternal que va durar fins que vaig sortir d'Alacant, a més a més de fer-me arribar, de tant en tant, algun llibre francès que li semblava que em podria interessar o fer-me passar una bonafestona. Quan va sortir en llibertat se'n va anar a París i allà es va casar amb la germana de Souvarine, un altre dissident de la política de Moscú, però aquest ja situat francament al costat de Trotski, per bé que crec que després se'n va separar.

Vaig suposar que Maurin també ^(havia) ~~havia~~ trencat amb Moscú i allò em semblava que, el dia de demà, ens podia fer coincidir una mica més.

Recordo que el primer llibre que vaig rebre de Maurin era un que es titulava Un homme se penche sur son passé. No ~~es~~ ^{recordo} com se deia l'autor. Però era un llibre a propòsit per ser llegit per mi, en vies d'evolució ideològica, i trobant-me a presidi.

L'intent de Prats de Molló

Un dia i en una hora que no era la que acostumava a venir en Massot a veure'm, en van avisar que anés al lectors dels advocats. I, amb la natural sorpresa, en vaig trobar amb en Massot que només venia per dir-me, una mica emocionat, que els rumors que circulaven sobre el complot de Macià en terres de França s'havia confirmat amb l'intent fracassat de Prats de Molló, comtat de Vallespir.

El dia primer de novembre de 1926, la policia francesa va descobrir, gràcies a un confident italià, descendent del famós Garibaldi, una concentració que s'estava fent prop de Perpinyà per iniciar la invasió de Catalunya amb les armes a la mà. L'intent separatista dirigit per Francesc Macià havia estat descobert a temps i ne s'havia disparat un sol tret.

Vaig lamentar aquell meu fracàs revolucionari i vaig pensar que tindria greus conseqüències per a molts dels que hi figuraven com a voluntaris amb certa responsabilitat política e militar. Com que encara ne s'havia celebrat el meu primer Consell de Guerra, potser encara en tocaria més el rebre si relacionaven les meves activitats ^{conspiradores} ~~conspiradores~~ amb la preparació d'aquell intent d'invasió armada. Em semblaria la cosa més natural del món i si ne ho feien ne me'g sabria avenir. De retep, en tocarien les conseqüències els membres del Directori d'"Estat Català" de l'Interior i, d'una manera especial, el doctor Aiguader que era la figura principal i més coneguda políticament de la nostra tendència separatista.

Aquell any 26 havia estat un any de complets político-militars fracassats. I ne solament els nostres, els dels catalans, sinó també els dels espanyols d'orientació republicana i més e menys federal. N'hi havia que es proposaven substituir el Directori per un altre Directori però amb el mateix propòsit de salvar la ^{d'Alfons XIII} ~~monarquia~~ de tota mena de responsabilitats. Els d'orientació republicana eren una mica federals.

Francesc Macià estava al corrent de totes aquelles iniciatives i activitats espanyoles i quan s'hi acostaven persones que l'inspiraven confiança, no els negava pas la col.laboració si els programes polítics inclufen el reconeixement dels drets de Catalunya, encara que fos a través d'una República Federal, per començar. Macià, mentre es tractés d'anar contra el Directori de Primo de Rivera i contra la monarquia borbònica ja en tenia prou perquè els espanyols revolucionaris poguessin comptar amb ell. A Bois-Colembes, quan hi va viure exiliat ja va tenir contactes amb el capità Fernin Galan, que preparava un moviment contra la guerra del Marroc, contra la monarquia i contra el Directori.

I el primer complot espanyol que va fracassar va ser el que en van dir "De la nit de Sant Joan" perquè havia d'esclatar el dia 24 de juny d'aquell any 1926. Dos dies després, el general Primo de Rivera donava una nota molt breu a la premsa sobre el descobriment i fracàs d'aquell complot polític i militar que anava contra el seu règim dictatorial.

Francesc Macià explicava en un informe tramès als catalans de L'Havana tots els incidents d'aquells dies i parlava del comportament dels comunistes espanyols dient que s'havia fet un pressupost de 400 000 pessetes i que els comunistes s'havien compromès a facilitar-les al delegat dels militars que hi hagués a Madrid perquè no es gastessin fora d'Espanya, segurament. L'Avi detallava en aquell informe el com i el perquè de la seva ruptura amb els comunistes que figuraven fins aleshores en el Comitè Revolucionari de París:

"El delegat militar sortí cap a Madrid i als deu dies ens va escriure dient que encara no s'havia presentat el delegat dels comunistes. En comunicar aquesta nota als comunistes i exigir-les el compliment de la paraula donada, es van excusar, però van prometre novament que entregarien els diners. En no presentar-se tampoc el delegat dels comunistes, van acordar amb els militars que el seu delegat vingués novament a París per a resoldre, definitivament, ja que passaven els dies i no es besllumava la solució. Enviarem els diners pel viatge i estada del seu nou delegat a París tal com havíem fet amb el primer, i aquest es presentà. Aleshores es plantejà la qüestió resoltament. Jo

fou que jo creia que de cep havíem d'entrar en joc tots plegats sense esperar que s'executés el primer moviment, sinó al mateix temps. La raó principal que jo els posava, era que així, en cas de fallida del seu moviment, estant Catalunya alçada, sempre fóra un lloc on venir a escudar-se i seguir la lluita amb la possibilitat que, aguantant així Catalunya, el moviment revolucionari tornés a irradiar-se per tot Espanya..."

Les forces de la gendarmeria francesa havien detingut tota la plana major dels conjurats al servei de Catalunya i els jutges encarregats del procés de la nostra gent van destriar els que consideraven com a més responsables i van deixar en un lloc secundari en el procés els simples soldats o voluntaris sense graduació que havien pogut detenir. Alguns dels companys exiliats i mobilitzats es van poder escapar i els compreses de l'interior de Catalunya no es van descobrir i no en van agafar ni un. La policia espanyola de Barcelona, al cap de tres anys de dictadura implacable contra Catalunya i els catalans només va fer unes quantes detencions entre les quals hi havia la del doctor Jaume Aiguader i Miró, sense arribar a identificar-le com el més significat dels homes que figuraven en el Directori d'"Estat Català" de Barcelona; Angel Pestaña, destacat sindicalista de la CNT i uns quants sindicalistes més, perquè Primo de Rivera devia saber, a través dels francesos, que en el complot hi havia sindicalistes i potser es pensaven que Pestaña i els altres cenetistes detinguts també hi estaven complicats quan, en realitat, gairebé no en sabien res perquè Macià només comptava amb els cenetistes que hi havia exiliats a França i els de l'interior de Catalunya, si per cas, només es podrien sumar al moviment revolucionari declarant una vaga general en el moment oportú. Però tots sabíem que la majoria dels sindicalistes de Barcelona eren molt amics del doctor Aiguader però no pas partidaris de la independència de Catalunya. Salvador Seguí "Nei del Sucre" que havia estat assassinat el dia 10 de març de 1923, abans d'instaurar-se la Dictadura, era l'únic dirigent de la CNT que comprenia i compartia, en part, les idees de Macià.

La cosa bona va ser que el doctor Aiguader no ^{va} passar d'estar a la Medel com a

vaig fixar el meu criteri dient que, davant les excuses dels comunistes, no hi havia més que esmerçar tots els medis que es tinguessin en la preparació d'un alçament com més aviat miller, comprant armes deseguit per l'alçament a la frontera i preparar el de les poblacions més importants d'Espanya amb la sublevació dels soldats en tots els punts on els nostres aliats hi tinguessin addictes. El crit d'abaix la Monarquia, abaix el Directori i abaix la guerra del Marroc, seria el que ens uniria a tots. Després vindria la llibertat completa per a cadascú per implantar els seus ideals. Els representants dels sindicalistes i els dels militars varen estar-hi d'acord, però els comunistes, no. Aquests proposaven, indignant-nos a tots, que es fes un manifest al país, que segons respongués aquest, se'n faria un altre i així anant fent propaganda fins a estar convençuts que el país respondria. No valgué dir-los que la propaganda ja estava feta, que el país es riuria d'un manifest més, que la qüestió era una acció ferta i sense perdre temps; res... era la fugida indigna davant del plantejament concret de la qüestió. Es va veure ben clar que el seu objecte havia estat i era, d'aprofitar-se del nostre suport moral per anar augmentant les seves hests, ja que són molt poques les que tenen a Espanya i com és natural la victòria ràpida no els tenia de fer gran bé a la seva causa. Era amb aquest fi que prometien sempre i el temps anava passant sense cap resultat positiu. En vista de tot això, s'acordà prescindir d'ells en absolut i es trencaren totes les relacions. Nosaltres seguírem el contacte amb els sindicalistes, com sempre, i amb els militars. Aquests, uns i altres, per la seva banda, també hi estaven entre ells, en contacte. Al poc temps d'haver passat això, rebérem comunicació dels militars radicals amics nostres, dient-nos que com fós que no havien trobat els medis que els calien per la revolució i pel motiu que es trobaven ja massa compromesos, es veien obligats a atancar-se i a col.laborar amb el moviment imminent dels militars del primer grup. Ells, però, ens prometien que aquesta col.laboració no passava d'ésser una cosa aparent i que el veritable interès d'ells era, un cop fet el primer moviment e sigui el del grup dels militars conservadors, el de no deturar-se, sinó que, passats uns 15 dies, tirar endavant, d'acord amb nosaltres i la Confederació Nacional del Treball. En això jo vaig dissentir d'ells. La proposició que jo vaig fer-les

simple detingut governatiu i, per tant, sense arribar a processar-le com a compliat en el complet de Prats de Molló. Es va salvar de ser processat amb mi i també es va salvar d'un procés que semblava inevitable als meus ulls després del fracàs de la invasió de Macià i la seva gent. Es va veure ~~que~~, novament, que la policia espanyola no sabia res de res i així el va salvar.

Com s'havia preparat aquell intent d'invasió per la frontera ?

Quan em van detenir, vaig pensar que a la frontera oficial francesa no podia passar gran cosa perquè sempre havia tingut la impressió, pel que havia anat sabent, que Macià no dispesava de prou diners per a portar a terme una operació militar com aquella que es preparava ni comptava amb preus homes per a formar un Exèrcit Català per modest que fos.

L'organització prevista per aquell exèrcit de 5000 homes i les armes i municions per a posar-le en peu de guerra, s'havia calculat que costaria uns vuit milions de pessetes d'aquell temps; els comunistes n'oferien 400 000 i encara a condició que ajudéssim a fer la revolució a Espanya; l'emprèstit "Pau Claris" havia estat de resultats molt modestos; les aportacions dels benemèrits catalans d'Amèrica, ^{eren} molt valuoses patriòticament però del tot insuficients per a poder aixecar el poble de Catalunya.

El pressupost de guerra que s'havia fet era aquest:

	<u>Pessetes</u>
4500 fusells a pessetes 125 000 cada un, amb els cartutxos corresponents.....	800 000. 00
500 fusells-metralladors a pessetes 500 c/u.....	250 000. 00
100 metralladores Hotchkins a pessetes 1200 amb accessoris	200 000. 00
Municions.....	3 000 000. 00
Canons de 37 mm i municions.....	750 000. 00
Cavalls, transports i rùquises.....	350 000. 00
Forns de campanya, conserves, farines, farratges, etc.....	500 000. 00
Material de comunicacions.....	100 000. 00
Mobilització i concentració.....	1 600 000. 00
Sanitat militar.....	200 000.00
Política de guerra.....	<u>250 000. 00</u>
Total previst..	8 000 000.00

Les aportacions dels compatriotes de Cuba, de l'Argentina, dels Estats Units d'Amèrica i de Xile, fetes des de 1923 fins al moment d'intentar d'entrar a Catalunya per Prats de Molló, eren del tot insuficients. Tal com deia l'amic Tona, els que formaven part d'aquell grup armat havien de saber per endavant que s'hi jugaven la vida però que havia arribat l'hora de promoure uns fets de sang importants per fer saber al men la situació dels catalans i perquè ja no sigui possible cap mena de política minimalista i també sigui totalment impossible la concòrdia entre Espanya i Catalunya.

Mai no vaig veure clara la conveniència d'establir una aliança amb els polítics i militars republicans espanyols que velien que els catalans els ajudessin a fer la seva revolució amb l'excusa que es tractava de lluitar contra l'enemic comú. Francesc Macià, però, hi va confiar en certs moments i molt aviat es va convèncer que no s'hi podia comptar de veritat.

Els espanyols enemics de la Dictadura anaven a la seva i mai no ens ajudarien a proclamar la República Catalana ni a facilitar una federació de repúbliques autònomes i amb dret a separar-se si no els convenia la vida federativa o confederal. Els espanyols mai no passarien de fer unes quantes "concessions" perquè són incapaces de comprendre el nostre dret a la independència.

Els militars espanyols que s'havien compromès en el moviment revolucionari de la nit de Sant Joan del 26 van ser condemnats per un Consell de Guerra i el dia 26 d'abril de 1927 arribaven a Barcelona i ingressaven al castell de Montjuïc per tal de complir la condemna que els havia estat imposada. Entre els condemnats destinats a Barcelona hi havia els capitans Perea i Galan, el tinent Rubio, el coronel Garcia, el tinent-coronel Bernúdez de Castro. També hi estava complicat el que aleshores era coronel, Domènec Batet, però el van absoldre no sé per què i el van deixar en situació de disponible després d'haver-li clavat una multa de 15 000 pessetes.

Aquell capità Galan, era el mateix capità Fermín Galan que havia estat en relació amb Francesc Macià en vigílies de l'intent de Prats de Molló i el mateix capità Galan que moriria afusellat al costat del capità Garcia Hernández, tots dos de filia-

ció republicana espanyola, condemnats per la insurrecció militar que havien organitzat a la caserna de Jaca el dia 12 de desembre de 1930, contra Alfons XIII i amb el propòsit de proclamar la República Espanyola més o menys federal. Van ser afusellats durant l'etapa Berenguer que havia substituït la Dictadura de Primo de Rivera el dia 29 de gener d'aquell mateix any 30.

I aquell coronel Batet era el general Batet que fent de Capità General de Catalunya, el 6 d'octubre de 1934, llançaria l'Exèrcit espanyol a les seves ordres contra les forces populars catalanes i contra el Govern de la Generalitat de Catalunya presidit per Lluís Companys; i el mateix general Batet que, dos anys després, seria afusellat a Burges perquè no es va voler sumar al Cop d'Estat monàrquico-militar-feixista del 18 de juliol de 1936.

La vista de la ~~causa~~ ^{causa} dels conjurats catalans ^{de Prats de Molló} es va celebrar els dies 20, 21 i 22 de gener de 1927 a la 12a. Cambra correccional del Tribunal Civil del Sena, a París i a la sala "Odéon".

Al banc dels acusats hi havia el coronel Francesc Macià, Arturo Rizzoli, Josep Morella, Pere Morella, Joan Moragues, Martí Vilanova, Juli Figueras, Roc Boronat, Josep Rovira, Josep Carner-Ribalta, Artur Coromines, Josep Boràs de la Cuesta, Lluís Morella, Josep Esparch, Ventura Gassol, Ramon Fabregat, Ernest Dalmau i Ricciotti Garibaldi.

Els advocats encarregats de la defensa col·lectiva eren, tots ells, juristes francesos de gran prestigi que formaven un equip extraordinari: Henry Torrès, Alexandre Zévaès, Pierre Gabriel, Pierre Cot, Pierre Loewel, Thaonⁱ Antonio Cohen pels catalans; i Campinchi i Bizo pel coronel Ricciotti Garibaldi.

Un altre grup d'avocats que s'havia encarregat de la defensa dels acusats mentre van estar detinguts, van cedir els respectius llocs a l'equip format pels grans mestres i ho van fer de manera noble i espontània en benefici dels propis acusats.

Els 42 detinguts eren acusats de repartir i guardar armes de guerra, cartutxeria i altres municions de guerra; retenció de dipòsits d'armes, màquines i enginyers mortífers,